

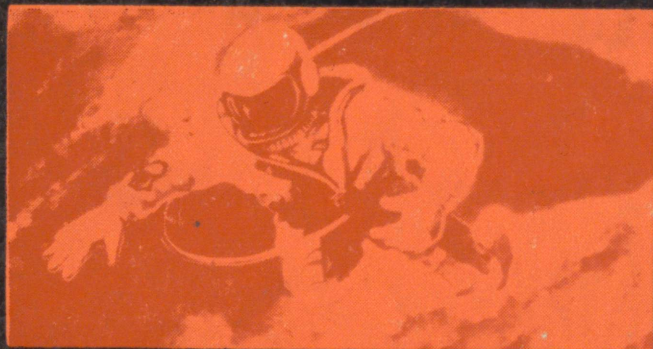
H. PALAMETS

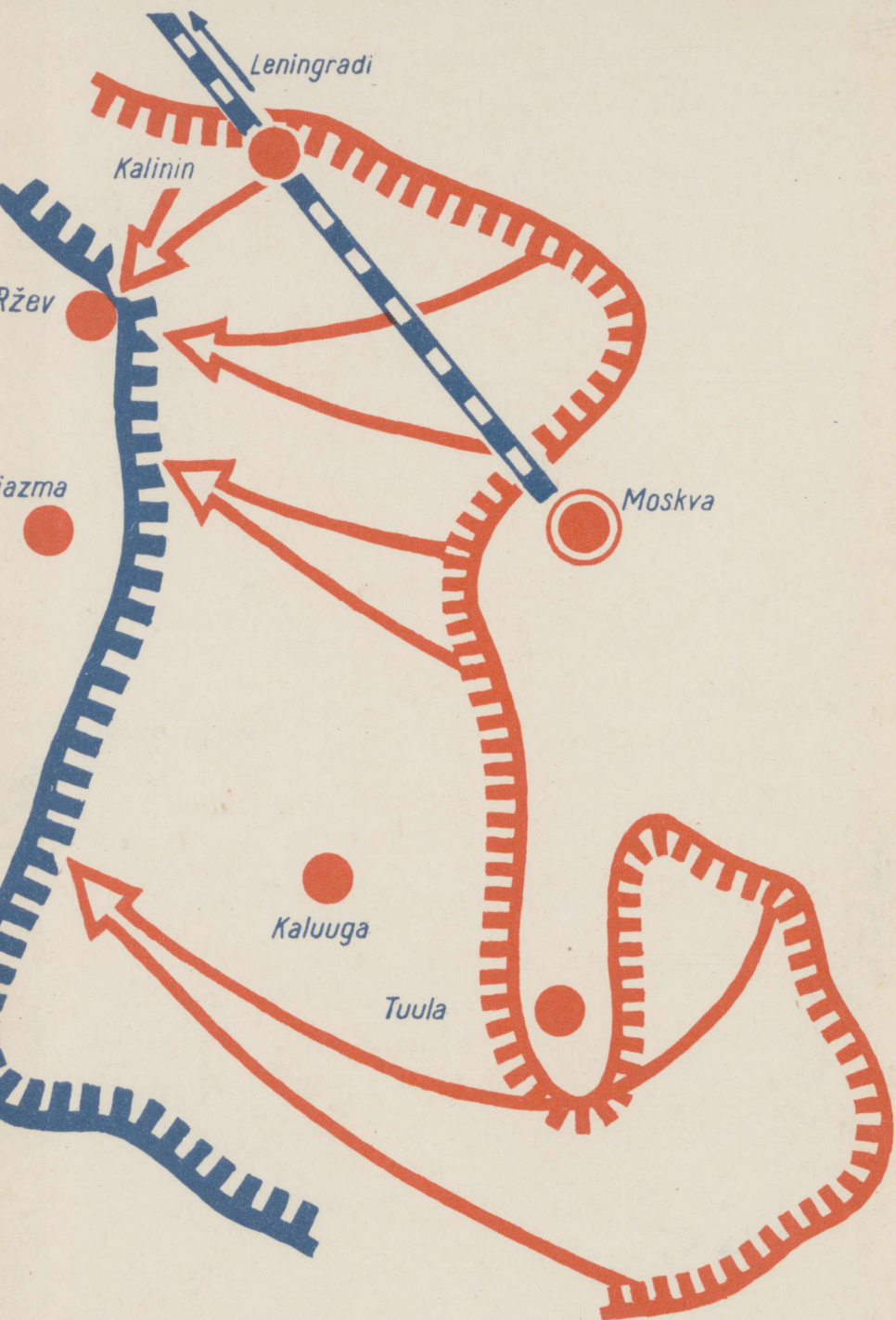
H. RAUK

AJALUGU

ABIKOOLI VIII KLASSILE

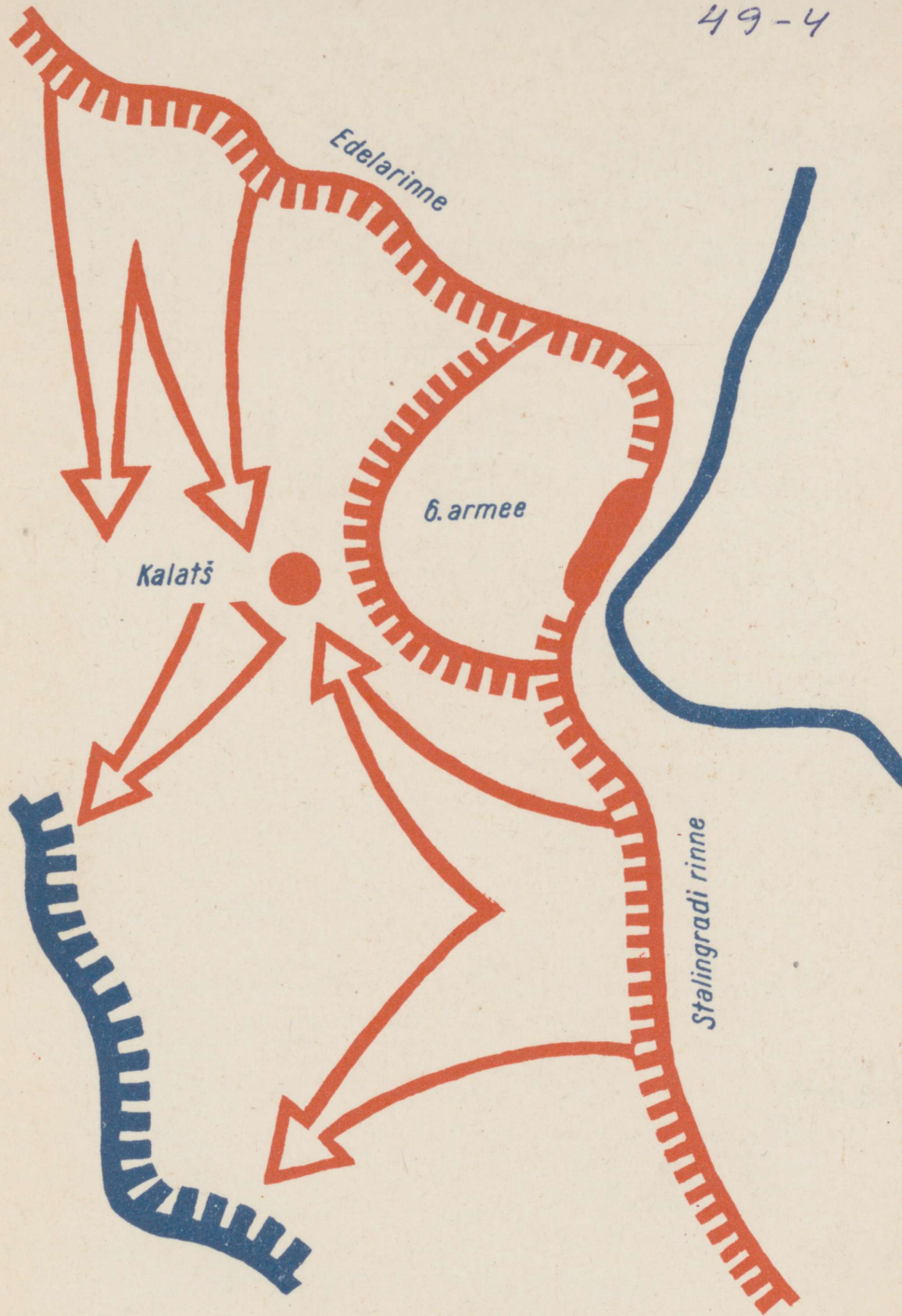

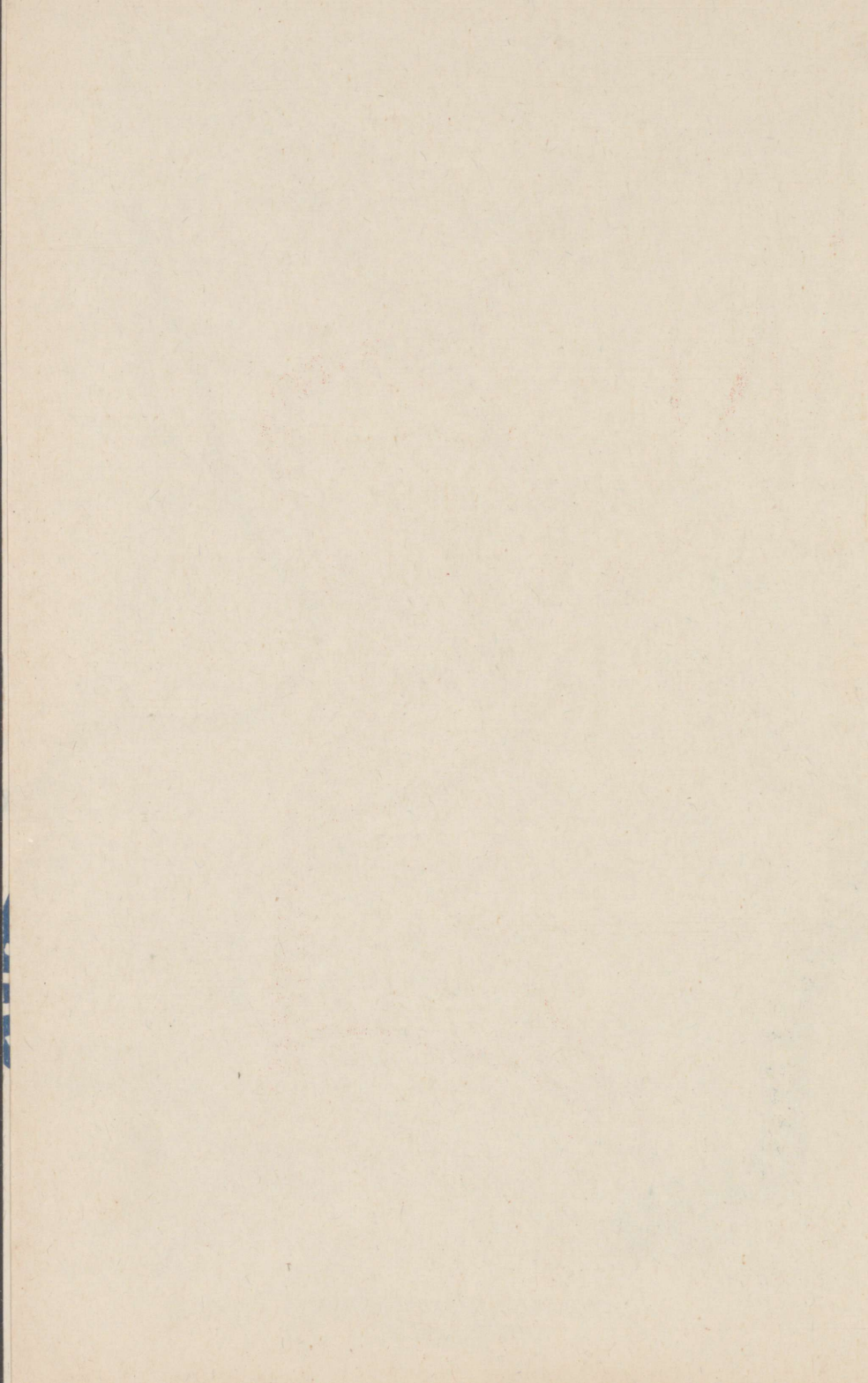

Vaenlase tagasilöömine Moskva all
detsember 1941 – märts 1942

Eniped.
49-4

*Vaenlase sissepiiramine
Stalingradi all*

A 33627

H. PALAMETS, H. RAUK

AJALUGU

ABIKOOLI

VIII KLASSILE

«VALGUS» · TALLINN 1973

Kaane kujundanud T. A r u

Illustreerinud V. Tõnisson

Kinnitanud Eesti NSV Haridusministeerium

Tartu Ülikooli Raamatukogu

1. SUURE ISAMAASÕJA ALGUS.

Fašistid tungivad Nõukogudemaale. Juunikuu ööd on aasta kõige lühemad ööd. Vaevalt kustub läänetaevas ehakuma, kui idast tõusev päike juba kuulutab uue päeva algust.

1941. aasta 21. juuni oli laupäev. Nõukogude inimesed puhkasid laupäeva õhtul rahulikult pärast töönädalat. Paljud kavatsesid pühapäeval linnast välja sõita, supelda, sportida.

Öö vastu 22. juunit oli vaikne ja soe. Meie riigi läänepiiril kõndis tunnimees ja pidas valvsalt silmas piiriks olevat jõge. Udu varjas sõduri pilkude eest vastaskalda. See näis olevat tühi ja elutu.

Hakkas koitma. Sõdur surus tagasi haigutuse ja vaatas kella. Kell 6 on vahetus, kaks tundi tuleb veel valves olla. Korraga jäi piirivalvur kuulutama. Mis see on? Ta haaras rinnalt binokli ja hakkas tähelepanelikult taevast silmitsema. Ei, ta ei eksinud. Kõrgel taevas lendasid võõrad lennukid üle piiri. Läbi binokli võis selgesti näha musti riste nende tiibade all.

Siis lõhestas koidiku vaikust kahurite kogupauk. Vastaskaldalt oli kuulda tankimootorite ähvardavat müra. Kusagil eemal tärisesid kuulipildujad. Keegi karjus saksakeelseid käsklusi. Jõe kohale tõusid mitmevärvilised signaalraketid. Uduliniku tagant ilmusid nähtavale madalad kummipaadid teraskiivrites sõduri-tega.

Piirivalvur haaras püssi ja viskus pikali. Lask lasu järel lendas sissetungijatele vastu. Tema ümber tuiskas liiv ja muld vaen-

lase automaatide tulest. Lasknud välja viimase padruni, roomas tunnimees tagasi ja ruttas piirivalve maja poole, kust kuuldus lahingumüra.

Nii algas fašistliku Saksamaa ootamatu kallaletung meie kodumaale. Sõda algas enam kui 3000 kilomeetri pikkusel rindel — Põhja-Jäämere rannikust kuni Musta mere kallasteni.

Fašistide sõjaplaan. Kallaletungiks Nõukogude Liidule oli fašistlik Saksamaa juba pikka aega hoolikalt valmistunud. Euroopas olid saksa fašistid saavutanud ühe võidu teise järel ja lootsid ka Nõukogudemaa alistamisega kiiresti toime tulla. Fašistide juhi Adolf Hitleri käsul töötati välja üksikasjalik plaan Nõukogude Liidu purustamiseks. Seda nimetati «Barbarossa plaaniks».

«Barbarossa plaan» oli välksõja plaan. Mõne nädalaga kavatsesid fašistid vallutada Leningradi, Ukraina ja Moskva. Kahe kuu pärast tahtsid fašistlikud väed jõuda Volga jõeni. Sügiseks loodeti vallutada kogu Nõukogudemaa. Fašistid uskusid, et suudavad oma plaani ellu viia. Nad ei mõelnudki vägede varustamisele talviseks sõjaks.

Fašistide kaugemaks eesmärgiks oli kogu maailma alistamine ja inimvaenuliku «uue korra» sisseseadmine. Nad tahtsid vallutada Nõukogude Liidu ja hävitada nõukogude korra, tappa miljoneid inimesi ning ülejäänud muuta orjadeks, kes töötavad fašistliku Saksamaa kasuks.

Fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule oli ebaõiglane vallutussõda, röövsõda. Nõukogude rahvas pidas õiglast isamaasõda oma maa vabaduse ja sõltumatuse ning sotsialistliku korra kaitseks.

Bresti kindluse kaitsmine. Vaenlane lootis ootamatu kallaletungiga segadust tekitada Nõukogudemaa kaitsjate ridades ja saavutada juba sõja esimestel päevadel otsustavat edu. Neil õnnestus purustada palju raudteesõlmi ja teid, hävitada lennuväljadel Punaarmee lennukeid. Nõukogude inimeste võitlusvaimu aga ei suutnud nad murda. Sõja esimestest tundidest peale kohtasid fašistid meie maal tugevat vastupanu. Eriti vapralt võitlesid Bresti kindluse kaitsjad. 3500 punaarmeelest ja piirivalvurit panid 28 päeva vapralt vastu mitu korda tugevamale vaenlasele.

Kindluse kaitsjatel ei olnud piisavalt toitu ega joogivett. Laskemoon hakkas lõppema. Rinne oli nihkunud kaugele itta ja lootust abi saada ei olnud. Kuid kõigele vaatamata kindlus ei alis-

Bresti kindluses.

tunud, vaid hoidis kinni vaenlase tugevaid jõude. Kindluse kaitsmist juhtisid kommunistid — komissar Fomin, major Gavrilov ja teised.

Alles siis, kui kaitsjate viimased padrunid olid vaenlase pihta tulistatud, õnnestus fašistidel Bresti kindlus vallutada.

Praegu on Bresti kindluses muuseum. Siin võib näha kuulidest purustatud seina, kuhu kindluse kaitsjad viimase jõuga kirjutasid: «Sureme, kuid ei alistu! Seltsimehed, makske meie eest kätte!»

Kommunistlik Partei korraldab maa kaitset. Kohe sõja alguses kuulutati Nõukogude Liidu Euroopa-osas välja üldmobilisatsioon. Miljonid mehed astusid Punaarmeesse, et võidelda vihatud vaenlase vastu.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus hakkasid koonutama kõiki jõude maa kaitsmiseks. Loodi Riiklik Kaitsekomitee, mida juhtis J. V. Stalin. Riiklik Kaitsekomitee suunas kogu meie maa tegevust vaenlase tagasilöömisel. Meie maa läänepiirkondadest, kust Punaarmee oli sunnitud taganema, evakueeriti vabrikute ja tehaste sisseseaded, põllutöomasinad ja kari kaugemale tagalasse. Vaenlase tagalas algas partisanivõitlus. Partisanid varjasid ennast metsades ja soodes, hankisid teateid vaenlase vägede

suuruse ja asukoha kohta, takistasid vaenlase sõdurite, laske-
moona ja sõjatehnika vedamist rindele.

Nõukogudema tagala töö korraldati ümber vastavalt sõjaaja
vajadustele. Sõjaväkke kutsutud mehi asendasid naised ja noo-
rukid. Tööpäeva pikendati 11 tunnile. Kaotati iga-aastased puhku-
sed. Nõukogude inimesed mõistsid sõjaolukorra paratamatust.
Kogu meie rahvas töötas põhimõttel: «**Kõik rinde heaks, kõik
võidu heaks!**»

Esimestest sõjapäevadest peale sooritasid nõukogude inimesed
unustamatuid kangelastegusid. Viiendal sõjapäeval sai lendur-
kommunist **Nikolai Gastello** lahinguülesande — pommitada vaen-
lase tanke. Ülesande täitmisel tabas õhutõrjemürsk Gastello
pommituslennukit. Lennuk süttis põlema. Gastello võis ennast
päästa langevarju abil, kuid vapper lendur otsustas teisiti. Ta
suunas leegitseva lennuki otse vaenlase tankide ja bensiiniautode
sekka. Kostis kohutav plahvatus, mis hävitas kümneid tanke ja
autosid. Selle kangelasteo eest anti Nikolai Gastellole pärast
surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

● UUED SÕNAD.

piirivalvur
raudteesõlm
üldmobilisatsioon
evakueerimine
Nõukogude Liidu kangelane

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millal algas fašistide kallaletung Nõukogudemaale?
Nimeta aasta, kuu, kuupäev ja kellaaeg.
2. Kuidas nimetati fašistide sõjaplaani Nõukogude Liidu
vastu?
3. Mida see plaan ette nägi?
4. Milline oli sõda fašistliku Saksamaa, milline Nõuko-
gude Liidu seisukohalt?
5. Miks nimetatakse seda sõda Suureks Isamaasõjaks?
6. Jutusta Bresti kindluse kaitsmisest.
7. Kuidas korraldas Kommunistlik Partei meie maa
kaitset?
8. Jutusta Nikolai Gastello kangelasteost.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

PUNAARMEE UUED RELVAD.

Suure Isamaasõja eel pöörati meie maal palju tähelepanu uute, täiuslike relvade leiutamisele ja valmistamisele. Sõja alguses oli uusi relvi vähe ja nende valmistamine nõudis aega. Siiski said fašistid õige pea tunda, mida tähendavad Punaarmee uued relvad. Ühe sellise relva — kaardiväe-miinpilduja ehk «katjuuša» kasutuselevõtmisest räägib järgmine katkend.

Ööl vastu 14. juulit vallutasid fašistid Orša linna ja tähtsa raudteesõlme. Juba hommikul saabusid sõlmjaama mitmed rongid vaenlase sõdurite, tankide, kahurite ja muu sõjatehnikaga. Jaamas oli palju tsisterne bensiiniga ja vaguneid laskemoonaga. Fašistid ei kiirustanud vagunite tühjendamisega — nad olid kindlad, et liiguvad peagi edasi, itta.

Samal ajal jõudis Orša lähedale Punaarmee kaardiväe-miinpildujate esimene patareid. Patareile anti ülesanne — tulistada kogupauk raudteesõlme pihta. 14. juulil kell 3 päeval sõitis 7 veoautot, igal 16 lahingraketti, positsioonile. Relvad sihiti välja ja 15 minutit hiljem sööstis vaenlase suunas 112 raketti. Orša raudteesõlme tabas tõeline tulekeeris. Maa värises, tsisternid ja laskemoonavagunid lendasid õhku, algasid tulekahjud. Enamik vaenlase ronge ja sõdureid hävitati. Ellujäänud ei suutnud kaua taibata, mis oli juhtunud — niivõrd kohutav oli Punaarmee uue relva mõju.

Järgmistel päevadel tabasid «katjuušade» tulenooled fašiste ka teistes rindelõikudes. Miinpildujad olid asetatud veoautodele ja seetõttu sai neid kiiresti teise kohta viia. Sõja jooksul sai Punaarmee arvukalt «katjuušasid», mille tuli tekitas vaenlasele suurt kahju.

2. EESTI NSV LANGEB FAŠISTLIKU IKKE ALLA.

Lahingud Eestis 1941. aasta suvel ja sügisel. Suure Isamaasõja esimestel nädalatel õnnestus Saksa vägedel vallutada Leedu ja Läti NSV. Juulikuu alguses tungis vaenlane meie vabariigi territooriumile. Siin kohtas ta tugevamat vastupanu, mistõttu fašistlike vägede edasiliikumine aeglustus. Meie vabariigi kaitsmine kestis 5 kuud. Siin hoiti kinni suuri vaenlase vägesid. See kergendas Leningradi kaitsjate olukorda.

Kohe sõja alguses kuulutati Eesti NSV-s välja mobilisatsioon. Tallinnas ja Narvas moodustati vabatahtlikest töölispolgud ning kogu vabariigis 16 hävituspataljoni. Nende ülesandeks oli võidelda vaenlase langevarjurite ning käsilastega, kes tegutsesid Nõukogude vägede tagalas.

Juuli keskel peatati sakslaste edasitung Kesk-Eestis ja vaenlane paisati tagasi Emajõe—Võrtsjärve—Pärnu joonele. Kuid vaenlane tõi juurde uusi jõude ning asus uuesti pealetungile. Fašistidel õnnestus tungida Kunda juures Soome lahe kaldale ja lõigata Tallinna kaitsvad Nõukogude väed ära Narva piirkonnas võitlevatest vägedest.

19. augustil algasid lahingud Tallinna pärast. Punaarmee koos Balti laevastiku meremeestega ning töölispolkude võitlejatega kaitses mehiselt Eesti NSV pealinna. Tallinna elanikud rajasid linna lähistele kaitseliinid. Osa kaevikuid raiuti paesse pinda.

Põlev Tallinn 1941. aasta augustikuul.

Seati üles tankitõkked, tähtsamad maanteed mineeriti. Tallinna tehased valmistasid linna kaitsjatele relvi ja sõjavarustust. Kiires korras valmistati neli soomusrongi, mis võtsid osa linna kaitsmisest. Fašistid pidid Tallinna alla tooma täiendavaid jõude. Lahingud linna pärast kestsid terve nädala.

Silmapaistva vaprusena võitlesid Balti laevastiku meremehed. Sõjalaevade võimsad kahurid toetasid tabava tulega Nõukogude vägesid. Tallinna kaitsjate hulgas oli suure sõjalaeva «Minsk» madrus, kommunistlik noor **Jevgeni Nikonov**. Ta sai luurel raskesti haavata ja langes vaenlase kätte vangi. Fašistid nõudsid temalt andmeid linna kaitsvate vägede kohta. Nikonov ei rääkinud vaenlasele midagi. Siis hakkasid fašistid noort madrust metsikult piinama. Ka see ei aidanud — Jevgeni Nikonov ei reetnud sõjasaladust. Loomastunud fašistid sidusid Nikonovi männi külge ja põletasid ta elusalt. Mõni aeg hiljem leidsid vasturünnakule tulnud madrused oma kaaslaste surnukeha ja said toimunust teada. Jevgeni Nikonovile anti pärast surma Nõukogude Liidu kangelase aunimetus. Talle püstitati hiljem Kadrioru randa mälestussammas ja tema nimi anti ühele Tallinna tänavatest.

Tallinna Töölispolk oli kaitsel Kadriorus, kus vaenlane oli jõudnud juba Kadrioru lossini. Tallinna töölised said korralduse

Nõukogude Liidu kangelane Jevgeni Nikonov.

vaenlane tagasi tõrjuda, et anda inimestele aega laevadele minemiseks. Kokkulepitud ajal avasid sõjalaevad fašistide pihta marulise tule. 40 minutit hiljem söötsid võitlejad edasi. Neid viis rünnakule juba kodusõjas võidelnud komandör alampolkovnik Karl Kanger. Vaenlane paisati tagasi Lasnamäele.

Kuid fašistide jõud olid siiski tugevamad. Ööl vastu 29. augusti lahkusid viimased laevad Nõukogude sõjameestega põleva Tallinna sadamast. Laevade teekond Leningradi oli äärmiselt raske. Suurem osa Põhja-Eesti rannikust oli juba vaenlase käes. Laeva-tee oli täis meremiine. Ohust ründasid laevu fašistide lennukid, kaldalt tulistasid neid suurtükid. Kümned laevad ja tuhanded inimesed hukkusid. Suurem osa laevadest jõudis siiski sihtkohta.

Tallinna langemisega ei olnud lahingud Eesti NSV territooriumil veel lõppenud. Saaremaal ja Hiiumaal jätkasid Nõukogude väed 400 kilomeetri kaugusel peamisest rindest vastupanu. Eesti saarte vallutamiseks tõid fašistid Leningradi alt ära osa vägesid. Ägedate lahingute järel langes septembrikuus Saaremaa ja oktoobris Hiiumaa. Soome lahe väikestel saartel jätkus vastupanu kuni 6. detsembrini 1941. Viimasena pidas vastu Osmussaar. Kogu Eesti NSV oli langenud vallutajate ikke alla.

Saksa fašistlik okupatsioon Eestis. Ligemale kolm aastat tuli eesti rahval elada fašistliku okupatsiooni all. See oli meie rahva ajaloos kõige süngem ja verisem ajajärk.

Saksa fašistide plaanid nägid ette Baltimaade rahvaste hävitamise ning Eesti, Läti ja Leedu muutmise Suur-Saksamaa osaks. Seda plaani hakati viivitamatult ellu viima. Baltimaid hakati nimetama Ostlandiks (Idaprovintsi). Ametlikuks keeleks sai saksa keel, võimumeesteks saksa fašistid, keda abistasid kohaliku rahva hulgast pärinevad reeturid. Osa elanikkonnast kavatseti 20 aasta jooksul sakslasteks muuta, teine osa idapoolsetele aladele ümber asustada ning kolmas osa (eelkõige juudid ja mustlased) mõrvata. Sama saatus ootas ka nõukogude võimu ajal aktiivselt tegutsenud ausaid inimesi. Kiiruga hakati rajama koonduslaagereid. Neid oli 1944. aastaks juba üle 20. Üks selline laager rajati Tartu linnas endisele näituseväljakule. Sinna veeti kohalike fašistide aktiivsel kaasabil tuhandeid inimesi. Vange viidi varahommikuti bussidega linnast välja Riia maantee äärde. Seal tapeti tankitõrjekraavis 12 000 inimest. Fašistlikes vanglates kaotasid elu või tervise paljud andekad kirjanikud ning kunstnikud, kelle «süü» seisnes vaid selles, et nad olid toetanud nõukogude korda.

Fašistid ja nende käsilased hukkasid Eestis kolme aasta jooksul 61 000 tsiviilelanikku ja 64 000 sõjavangi.

Eesti majanduslik olukord muutus fašistliku okupatsiooni ajal väga raskeks. Paljude tehaste sisseseaded ja tooraine veeti Saksamaale. Allesjäänud tehased andsid toodangut fašistliku sõjaväe varustamiseks. Talupoegadelt võeti enamik vilja, liha, võid ja muid saadusi Saksa sõjaväe toitmiseks. Linnades anti toidukaartide alusel väga napilt toitu.

«Uus kord» kutsus esile rahva viha vallutajate vastu. Okupeeritud Eestis algas partisaniliikumine. Siinsed metsad ei ole eriti suured ja seetõttu oli partisanide tegevus raskendatud. Partisanide vastu saatsid sakslased kohalikest fašistidest, eelkõige kulkutest koosnevaid «Omakaitse» salku. Partisanidest ei õnnestunud neil jagu saada.

Pärnumaal tegutses partisanisalk I. Jürissoni juhtimisel. See salk laskis raudteel kraavi 4 vaenlase rongi sõjavarustusega, purustas tähtsaid sildu ja hävitas üle 400 hitlerlase. Virumaal tegutsev partisanisalk hävitas 800 vaenlase sõdurit. Üldse hävitasid eesti partisanid ligi 3600 hitlerlast ja hulga vaenlase sõjavarustust. Nõukogude valitsus hindas kõrgelt eesti partisanide võitlust ning autasustas neid ordenite ja medalitega.

● UUED SÕNAD.

territoorium
hävituspataljon
käsilane
okupatsioon
tsiviilelanik

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kui kaua kestis Eesti NSV kaitsmine?
2. Jutusta Tallinna kaitsmisest.
3. Jutusta Jevgeni Nikonovi kangelasteost. Kuidas on kangelase mälestus jäädvustatud?
4. Millised Eesti alad panid kõige kauem vastu?
5. Mida kavatsesid fašistid teha kohalike rahvastega?
6. Kui palju tsiviilelanikke ja sõjavange hukkus fašistide kuritegude tõttu Eestis?
7. Iseloomusta majanduslikku olukorda okupeeritud Eestis.
8. Jutusta partisanivõitlusest Eestis.

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Kuulutati välja mobilisatsioon, töölispolgud, hävituspataljonide võitlejad, fašistide käsilased, Nõukogude vägede tagala, kaitseliinide ehitamine, fašistlik okupatsioon, nõukogude aktivistid, koonduslaagrid, sõjavangid ja tsiviilelanikkond, sisseseaded ja tooraine, toidukaardid, partisaniliikumine, «Omakaitse» salgad, rahva vastupanu.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

ESIMENE ÕHURÜNNAK BERLIINILE.

Sõja alguses hooplesid fašistid, et neil on õnnestunud lennukväljadel hävitada peaaegu kogu Nõukogude lennuvägi. Sellepärast ei ole Saksamaa linnadel vaja karta ida poolt õhurünnakuid.

Kuigi meie lennuvägi oli saanud raskesti kannatada, polnud ta võitlusvõime sugugi murtud. Seda tõendas esimene õhurünnak fašistliku Saksamaa pealinnale Berliinile.

7. augustil 1941. aastal tõusid Saaremaalt õhku Nõukogude pommituslennukid ja võtsid suuna üle Läänemere Berliinile. Lennata tuli ööpimeduses. Fašistidele oli Nõukogude lennukite rünnak ootamatu ja nad pidasid suures kõrguses lendavaid pommitajaid oma lennukiteks. Berliin polnud isegi pimendatud ja paistis ööpimeduses kaugelt. Nõukogude lennuväe löök tuli vaenlasele nagu välg selgest taevast. Kõik meie lennukid pöördusid õnnelikult oma baasi tagasi.

Kokku sooritasid meie pommituslennukid Saaremaalt 9 õhurünnakut Berliinile. Teade vaenlase pealinna pommitamisest andis nõukogude inimestele jõudu võitluse jätkamiseks ja süvendas usku võidusse.

JÄÄLÕHKUJA «SUUR TÖLL» TEEL LENINGRADI.

Jäälõhkuja «Suur Töll» kapten Hermann Tõnissoo meenutab seda rasket merereisi järgmiselt.

1941. aasta augustikuu lõpul seisime Tallinna sadamas sõiduvõimeline. Linnas käisid juba lahingud. Laevale toodi toidumoon. Hilisõhtul tulid jäälõhkujale Eesti NSV valitsuse liikmed koos perekondadega. Sõitsime sadamast välja reidile. Hommikul vara hakkas vaenlane meie laeva tulistama. Tuli vahetada asukohta. Kogu aeg tõid mootorpaadid meie laevale reisijaid juurde.

27. augusti hilisõhtul oli Tallinn tulemeres. Öö oli nii valge, et võis ajalehte lugeda. 28. augustil kell 12 hakkas ligemale 200 laevast koosnev karavan Leningradi poole liikuma.

Küll oli kärinat-praginat ja paukumist. Fašistid pommitasid meid nii Soome kui Eesti rannast. Laevade kohal lendasid lennukid ja pildusid pomme. Meres varitsesid meid allveelaevad ning miinid. Veepinnal ujus risu, mis näitas kohti, kus laevad olid põhja vajunud. Meri oli ujuvaid miine nagu kaalikaid täis. Meie ees liikusid traalerid, kes puhastasid sõiduteed miinidest. Neile tuli väga täpselt järgneda, sest vastasel korral oleks jäälõhkuja pardaloleva 1500 inimesega õhku lennanud.

Mitmel korral ründasid meid fašistide lennukid. Kui lennuk pommid vabastas, siis oli nende langemist hästi näha. Allapoole langemisel suurenes pommide kiirus ja nad kadusid silmist. Nende langemiskohta tähistasid üksnes suured plahvatused ja veesambad.

Ikka ja jälle kukkusid pommid «Suure Tõllu» nina ette. Kuidagi ei õnnestunud vaenlasel meid tabada. Hiljem sain aru, milles asi oli. «Suur Tõll» oli väga lai laev. Tema liikumisel tekkisid nina ette vägevad «vuntsid». Fašistide lendurid arvasid nende «vuntside» alusel, et laev sõidab suure kiirusega ja heitsid seepärast pommid tükk maad ettepoole, et jäälõhkujat tabada. Tegelikult sõitis «Tõll» küllalt aeglaselt.

Nii jõudsime õnnelikult Kroonlinna. Raske ja ohtlik teekond oli seljataga. Jäälõhkujale asunud inimestest ei saanud ükski kõige vähematki kriimustust.

NÕUKOGUDE LIIDU KANGELANE ENDEL PUUSEPP JUTUSTAB.

Nõukogude Liidu kangelane Endel Puusepp oli üks esimesi lendureid, kes Berliini pommitasid.

1941. aasta juunikuu lõpupäevil saabusin koos teiste vabatahtlikult tegevlennuväkke astunud polaar- ja tsiviillenduritega Kaasani linna, kus ehitati V. Petljakovi konstrueeritud 4-mootorilisi raskepommitajaid TB-7.

Juhtuski nii, et esimeseks lahinguülesandeks oli Berliini pommitamine. On endastmõistetav, et me kõik selle ülesande vaimustusega vastu võtsime.

Kaasanist lendasime Leningradi alla Puškino lennuväljale. Seal saime teada, et eelmisel ööl olid Berliini pommitanud Saaremaalt startinud lennukid J. Preobraženski juhtimisel.

9. augusti õhtuks olime stardivalmis. Meiega sõitis kaasa diviisikomandör. Saabus stardihetk, mida näitasid kaks punast raketti vaikselt õhtutaevas. Meie lennuk tõusis õhku esimesena, kohe tema järel tuli Peregulovi meeskond. Niiviisi paarikaupa võtsime kõrgust ja alustasime lendu Berliini suunas. Kusagil Heinaste kandis viis kurss meid merele. Mere kohal oli ohutum, seal ei ähvardanud vaenlase õhutõrjesuurtükid ega helgiheitjad.

Lend kulges võrdlemisi rahulikult. Jõudsime Stettini piirkonda ja võtsime suuna lõunasse, Berliinile. Äkki ütles vasak äärmine mootor üles. «Poisid, mis me teeme?» küsis diviisikomandör. «Ikka edasi, Berliini poole,» vastas tüürimees kõigi eest. Lend jätkus kolme mootoriga. Kütusevaru oli juba mõne tonni võrra kahanenud, lennuk selle võrra kergem ja me ei kaotanud kõrgust.

Ilm oli selge. Vaatamata pommitamisele eelmisel ööl olid Berliini tänavad valgustatud. Alles meie pommiplahvatuste kergatades kustus tänavavalgustus. Siis, kui olime pommid ettenähtud paigas alla heitnud ja kursi kodu poole võtnud, hakkasid esimesed helgiheitjad meie selja taga oma valgusmõõkadega vehkima.

Tagasiteel oli taevas pilves. Paari tunni pärast võttis meid ägeda suurtükitulega vastu Königsberg. Meie ümber lõhkesid sajad mürsud. Lõhkeaine vastik suits tungis kabiini. Korraga lennuk võpatas ja pardalaskur teatas, et tema lasketorni voolab kütust... See ei ennustanud midagi head. «Tüürimees, andke kurss otse Puškinole!» käskis diviisikomandör.

Kuid ka see ei aidanud enam. Kütust oli juba nii palju välja voolanud, et me Puškinosse ei jõudnud. Viimased liitrid lõppesid otsa kusagil Rannapungerja või Jõhvi kohal. Mäletan, et oli varajane augustihommik. Sadas peenikest tihedat seenevihma. Tuli maanduda Kurina raba vahelises metsatukas. Meeskond jäi õnneks terveks, lennuk aga purunes. Saime tundide viisi küll põlvini, küll vööni rabas vantsida, enne kui väike valgepäine karjapoiss meile teeraja Oru jaama kätte juhatas.

3. VAENLANE LÜÜAKSE TAGASI.

Kõik rinde heaks! 1941. aasta sügistalv oli Nõukogudemaale väga raske. Suurtest kaotustest hoolimata tungisid fašistliku Saksamaa ja tema liitlaste väed edasi. Kuigi «välksõja» plaan oli läbi kukkunud, lootsid fašistid võita sõja veel 1941. aasta lõpuks. Hitler andis käsu vallutada enne talve tulekut Leningrad ja meie kodumaa pealinn Moskva. Ta määras koguni kindlaks oma vägede võiduparaadi aja ja korra Moskvas Punasel väljakul.

Meie rahvas pingutas jõudu, et varustada Punaarmeed kõige vajalikuga. Paljud tehased monteeriti rinde lähenedes kiiresti lahti, masinad ja seadmed pandi rongidele ning saadeti kaugele tagalasse. Sageli tuli seda teha fašistliku lennuväe rünnakute all. Nelja kuuga viidi Siberisse ja Uraali, Kasahstani ja Volgamaale üle 1800 tehase.

Ka tagalas sooritasid töölised tõelisi kangelastegusid oma armee heaks. 1941. aasta lõpul võis Uraalis Sverdlovski linna lähedal näha järgmist pilti. Metsa oli kiiruga rajatud tulevase tehasehoone vundament. Alustele olid kinnitatud Kiievist evakuëeritud masinad. Ajutisi juhtmeid mööda saadi elektrienergiat. Kuigi puudusid seinad ja katus, käis juba töö. Mändidele riputatud elektrilampide valguses töötati kahes vahetuses, et võimalikult kiiremini anda rindele relvi.

Maailma ajalugu ei tunne nii ulatuslikku ja kiiret tööstuse ümberpaigutamist ja töölerakendamist sõja vajadusteks kui see

toimus meie maal 1941. aasta teisel poolel. Siin ilmnes selgesti Kommunistliku Partei suur organiseerimistöö.

Lahing Moskva pärast. Septembri lõpul alustasid vaenlase suured väed esimest pealetungi Moskvale. Moskvast kuulutati välja piiramisreisikord. Sajad tuhanded inimesed hakkasid linna lähistel kindlustusi ehitama. Läände viivad maanteed ja isegi tänavad kattusid barrikaadide ja tankitõketega. Osa Moskva tehaseid evakueeriti itta.

Kõigile pingutustele vaatamata ei suutnud fašistid tungida Moskvani. Ka 1941. aasta 7. novembril toimus Punasel väljakul Punaarmee paraad. Paraadilt läksid väed rindele.

Novembri keskel alustasid fašistid teist suurt pealetungi Moskvale. Kaotustest hoolimata liikusid nad visalt edasi. Mõnes kohas jõudis vaenlane 25—30 kilomeetri kaugusele pealinnast. Nad nägid läbi binoklite juba Moskva torne. Näis, et tuleb teha veel viimane jõupingutus ja Moskva langeb. Kuid pealinna kaitsele asunud nõukogude rahvas ei lasknud vaenlast linna. Moskva kaitsjad olid valmis oma elu hinnaga vaenlase peatama.

Moskvasse viiva suure maantee ääres olid kaitset 28 sõjameest kindral Panfilovi diviisist. Nende hulgas oli venelasi, kasahhe, usbekke, kirgiise ja ukrainlasi. 16. novembril tuli neil astuda võitlusse ligi poolesaja vaenlase tankiga. Moskva kaitsjate suunas liikus kümneid soomusmasinaid. Nõukogude sõjamehed ei löönud kartma. Nad võitlesid viimase meheni ja ükski vaenlase tank ei pääsenud edasi. Üks 28 kangelasest jutustas lahingust enne surma haiglas:

«Alguses tuli meie vastu 20 saksa tanki. Võitlesime nendega üle 4 tunni. Me vigastasime tanke tankitõrjepüssidest, panime neid põlema süütepudelitega. 14 purustatud tanki jäi lahinguväljale. Kuid ka meie hulgast olid paljud langenud.

Siis tuli teine rühm vaenlase tanke — sedapuhku 30 soomusmasinat. «Kolmkümmend tanki, sõbrad,» ütles meie poliitjuht Klotškov. «Meil tuleb tõenäoliselt kõigil surra. Venemaa on suur, aga taganeda pole kuhugi. Selja taga on Moskva!»

Suudlesime üksteist enne surmaminekut, panime valmis granaadid ja suunasime relvad vaenlastele. Mõni minut hiljem leegitses meie kaevikute ees veel 10 tanki. Aga ka meie sõjamooni oli lõppemas. Viimast granaadikimpu käes hoides sööstis Klotškov lähenevale raskele tankile vastu. Enne kui kuulid teda tabasid,

Punaarmeeelased Moskva kaitsmisel.

jõudis ta heita granaadid tanki roomikute alla. Vaenlase tankid ei murdnud läbi.»

Nii peatati rasketes lahingutes fašistide pealetung Moskvale.

1941. aasta detsembrikuu alguses läks Punaarmee Moskva all üle vastupealetungile. Fašistid hakkasid kiiruga taganema, et pääseda ümberpiiramisest. Vaenlane paisati 1942. aasta veebruarikuus kohati kuni 400 km tagasi. Vabastati mitmed linnad ja paljud asulad. **Fašistlik armee**, kes seni kelkis, et ta on võitmatu, **sai Moskva all esimese raske löögi**. Lahingud Moskva all kinnitasid nõukogude inimeste usku võidusse.

Kujuneb fašismivastane liit. Sel ajal, kui Moskva all algas Punaarmee suur pealetung, alustas Jaapan Vaiksel ookeanil salakavalalt sõda Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa vastu. Inglismaa oli juba 1939. aasta sügisest saadik sõjas Saksamaaga. Nüüd kuulutas Saksamaa sõja ka Ameerika Ühendriikidele.

Kujunes välja fašistlike riikide vastu võitlevate maade — NSV Liidu, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide liit. Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide riigimehed lootsid, et Nõukogude Liit

ja Saksamaa nõrgenevad omavahelises sõjas. Siis oleks pärast sõja lõppu kerge neile riikidele oma tahet peale suruda. Kuid Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide rahvas nõudis Punaarmee abistamist relvastuse ja varustusega. Abi antigi, kuigi hilinemisega. Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa lubasid 1942. aastal avada Prantsusmaal teise rinde Saksamaa vastu, et tõmmata osa fašistlikke vägesid idast ära. Kuid seda lubadust ei täidetud 1942. ega ka 1943. aastal. Nõukogude Liidul tuli endiselt suure sõja peamist raskust üksinda kanda.

● UUED SÕNAD.

monteerima

poliitjuht

süütepudel

tankitõrjepüss

Ameerika Ühendriigid

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Milliseid linnu tahtsid fašistid iga hinna eest vallutada enne talve saabumist?
2. Miks oli Nõukogudemaa sõjaline olukord 1941. aasta sügistelvel eriti raske?
3. Jutusta evakueeritud tehaste töölerakendamisest tagalas.
4. Kus sai fašistlik armee esimese suure kaotuse?
5. Jutusta 28 panfiilovlase kangelasteost.
6. Kuidas laienes Teine maailmasõda 1941. aasta lõpul?
7. Millised suurriigid moodustasid fašismivastase liidu?
8. Miks venitasid lääneriigid teise rinde avamisega?

TÄIENDA VAT MATERJALI.

FAŠISTIDE ESIMENE SUUR LÜÜASAAMINE TEISES MAAILMASÕJAS.

Punaarmee ei tunginud 1941/42. aasta talvel peale mitte ainult Moskva all, vaid ka teistes rindelõikudes. Peaaegu kogu rindel tuli vaenlasel tagasi tõmbuda. Punaarmee talvise pealetungi käigus kaotasid Saksa maaväed üle 400 000 sõduri ja ohvitseri. Kaotuste tasatagemiseks toodi kiiruga uusi vägesid Lääne-Euroopast juurde.

Saksa kindralid õigustasid oma vägede lüüasaamist erakordselt varase ja külma vene talvega. Kuid talv oli veelgi suuremaks takistuseks Nõukogude vägedele, kel tuli peale tungida sügavas lumes ja pakases. Sellistes tingimustes kandsid ründajad teinekord suuri kaotusi.

Saksa armee lüüasaamise peamiseks põhjuseks ei olnud mitte karm talv, vaid Punaarmee parem ettevalmistus talvesõjaks ning tugevam võitlusvaim. Oma senistest võitudest joobunud fašistliku armee juhtkond ei hinnanud õigesti Punaarmee ja Nõukogude riigi võitlusvõimet. Nad ei suutnud mõista sotsialistliku majanduse suuri eeliseid kapitalistlike riikide majandusega võrreldes. Seepärast tuli Punaarmee suur pealetung neile täieliku ootamatusega. Fašistid märkasid kokkunult, et sõda Venemaaga alles algab ja selle lõppu pole nii pea näha.

Võit Moskva all näitas kogu maailmale Nõukogude Liidu ja Punaarmee tegelikku võimsust, innustas fašistide poolt vallutatud maade rahvaid vabaduse eest võitlema.

Teosest «Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda». Lühike ajalugu. Tallinn, 1968.

4. ISAMAASÕDA ON KOGU RAHVA SÕDA.

Alistumatu Leningrad. Fašistide sõjaplaani kohaselt tuli juba sõja esimeste nädalate jooksul vallutada Leningrad. Suurte kaotustega jõudsid vaenlased 1941. aasta augustiks Leningradi lähistele. Kommunistliku Partei üleskutsel asus miljon leningradlast ehitama linna ümber kaitseliine. Töölised ja teenistujad, koduperenaised ja õpilased, üliõpilased ja teadlased võtsid kätte labidad, kirkad ja kirved. Töö käis varavalgest hilisõhtuni. Kaitseliinidest oli palju kasu. Punaarmee ei lasknud vaenlast Lenini linna.

Juba augustis algas Leningradi evakueerimine. Osa tehaste sisseseadeid saadeti kaugesse tagalasse. Linnast lahkus sadu tuhandeid inimesi. Kuid enamik leningradlasi jäi kohale. Nad olid kindlad, et nende linn paneb vaenlasele vastu ja otsustasid iga hinna eest oma linna kaitsta.

1941. aasta septembris õnnestus fašistidel Leningrad sisse piirata. Vaenlane tegi katse vallutada Neevalinna tormijooksuga, kuid see ei andnud tulemusi. Leningradi kaitsjad löid kõik vaenlase rünnakud tagasi. Kohati seisid vaenlase väed juba eeslinnades. Kogu Leningrad muutus rindeks, iga leningradlane võitlejaks.

Nähes, et nad ei suuda Leningradi vallutada, tahtsid fašistid linna alistada nälja ja külмага. Algas **Leningradi blokaad, mis kestis 900 päeva.** Hitleri käsul tuli kaunis linn maatasa teha ja

kogu elanikkond hävitada. Selle käsu täitmiseks hakkasid fašistid Leningradi pommitama õhust ja tulistama kahuritest. Linnas puhkesid tulekahjud. Tules hävisid ka suured toiduainetelaod, kuhu olid kogutud talvised tagavarad.

Saabus karm ja külm 1942. aasta talv. Sissepiiratud Leningradis, kus elas mitu miljonit inimest, oli puudus toidust ja veest. Kütet ei jätkunud. Lammutati ja põletati puumaju, kuid needki lõppesid varsti. Leivanormi tuli järjest vähendada. Talvel said inimesed päevas vaid 125—250 grammi leiba, mis oli paljudele ainsaks toiduks. Algas näljahäda. Blokaadi vältel suri Leningradis nälja, külma ja haiguste läbi üle 600 000 elaniku.

Kõigile raskustele vaatamata Leningrad ei alistunud. Sõjatehased töötasid. Elektrit oli vähe, trammid ei liikunud. Paljud töölised ei läinud päevade kaupa koju, et mitte ennast väsitada pikal koduteel. Nad magasid tööpinkide juures. Inimesed ei pannud paljaks töötada 15—16 tundi päevas. Leningradi lääneservas asuvad suured Kirovi tehased olid vaenlase pideva kahuritule all. Sellest hoolimata remonditi seal tanke ja kahureid ning valmistati laskemoona. Tööline tööpingi taga oli samasugune võitleja, nagu temast paar kilomeetrit eemal kaevikus võitlev punaarmee.

Ainsaks ühendusteeks linna ja tagala vahel oli Elu tee üle Laadoga järve. Soojal aastaajal vedasid Leningradi toitu ja varustust väikesed laevad ja mootorpaadid. Talvel sõitsid mööda jäätrassi veoautod. Fašistid tulistasid ööd kui päevad ühendusteel, mida mööda viidi linnast välja haavatuid ja haigeid, naisi ja lapsi. Liiklus Elu teel aga ei katkenud. Tänu meremeeste ja autojuhtide kangelaslikkusele saadi Leningradis suurendada toidunorme ja võideti nälg.

1943. aasta alguses õnnestus Punaarmeel raskete lahingutega vallutada tagasi 10 km laiune maariba Laadoga järve lõuna-kaldal. Lühikese ajaga rajati sinna ajutine maantee ja raudtee. Kuigi ka neid teid pommitati, muutus Leningradi kaitsjate olukord nüüd kergemaks. Oli ilmne, et varem või hiljem tuleb fašistidel häbiga linna alt lahkuda.

1944. aasta jaanuaris asuski Punaarmee Leningradi all suurele pealetungile. Vaenlase kindlustatud kaitseliinid murti läbi. Et pääseda ümberpiiramisest, põgenesid fašistlikud väed kiiruga

Partisanid valmistuvad vaenlase rongi õhku laskma.

Narva jõe ja Peipsi järve taha. Punaarmee jõudis meie koduvabariigi idapiirile.

Ajaloo enneolematu blokaad, kus kogu elanikkond osutas suurimat kangelasikkust vaenlase tagasitõrjumisel, lõppes Lenini ja leningradlaste võiduga.

Partisanid vaenlase tagalas. Vihatud vaenlase vastu võitles kogu nõukogude rahvas. Paljud fašistide poolt vallutatud aladele jäänud inimesed läksid metsadesse, soodesse või mägedesse partisaniks. Nendega ühinesid oma vägedest lahingute käigus maha jäänud väiksemad Punaarmee üksused, teinekord ka fašistlikust vangipõlvest põgenenud nõukogude inimesed.

Partisanid pidasid vallutajate vastu tõelist sõda. Nad lõhkusid raudteid, lasksid ronge kraavi, põletasid vaenlase ladusid ja tungisid kallale väiksematele väeosadele. Röövvallutajad ei tundnud ennast kuskil kindlalt — igal pool võis neid tabada partisani käsi. Nii tuli fašistidel võidelda Nõukogudemaal kahel rindel: Punaarmee ja nõukogude partisanide vastu. 1942. aastast peale võitles igast sajast meie maale tunginud vaenlase sõdurist vähemalt kümme sõdurit partisanidega.

Partisanisalku juhtisid kommunistid. Salkade tegevust suunati Nõukogude tagalast — partisaniliikumise keskstaabist. Keskstaap andis Punaarmee pealetungide eel partisanidele ülesande

lõhkuda vaenlase ühendusteed ja sideliinid, et nad ei saaks rindele saata abivägesid ega varustust. Ajuti toimus tõeline «rööpasõda», kus paari päeva ja öö jooksul purustati tähtsad raudteeliinid mitmest kohast. Ukrainas ja Valgevenemaal tekkisid vaenlase tagalas partisanirajoonid, kus kümnete ja isegi sadade kilomeetrite ulatuses kehtis nõukogude võim.

Partisanid pidasid raadio teel sidet Punaarmee. Punaarmee saatis partisanidele lennukitega relvi, laskemoona, ravimeid, läkitas kohale arste ja radiste ning viis «suurele maale» haavatuid ja naisi. Tavaliselt lendasid partisanide juurde väikesed lennukid, mis võisid maanduda ka metsalagendikel ja ületasid rindejoone väljalülitatud mootoriga. Õige maandumiskoha leidsid lendurid üles partisanide poolt süüdatud lõkete järgi. Sellised öised lennud olid väga ohtlikud ja nõudsid lendurilt suurt oskust ning mehisust.

Fašistid püüdsid partisane julmalt hävitada. Halastamatult põletati külad, kust leiti partisane. Külaelanikud lasti maha. Langenute ašemele tulid uued võitlejad, kes tasusid fašistidele nende koletute kuritegude eest kätte. **Partisanisõda vaenlase tagalas näitas, et tegemist ei ole tavalise sõjaga kahe armee vahel, vaid kogu rahva võitlusega — isamaasõjaga.**

● UUED SÕNAD.

kaitseliin
blokaad
trass

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kuidas kindlustati 1941. aasta suvel Leningradi?
2. Missugused olid fašistide plaanid Leningradi suhtes?
3. Kirjelda Leningradi blokaadi.
4. Kuidas toimus linna varustamine blokaadi ajal?
5. Jutusta Leningradi elanike kangelaslikkusest blokaadi ajal.
6. Kuidas murdi läbi Leningradi blokaad?
7. Keda nimetatakse partisanideks?
8. Kuidas kahjustasid nõukogude partisanid vaenlast?

9. Mida tähendab «rööpasõda»?
10. Miks ei õnnestunud fašistidel partisanide võitlust maha suruda?

TÄIENDA VAT MATERJALI.

ELU TEE.

Katkend kirjanik A. Saporovi dokumentaaljutustusest «Elu tee». (Tallinn, 1962.)

Elu teed pole võimalik unustada. Kujutlege ääretut valget lagendikku lõpmata hulga teemärkidega, mis algavad kaldalt ja ulatuvad nii kaugele, kui silm seletab. Teie ümber on külm jääne vaikus. Üksnes tuhkjas lumi keerutab kõrgete hangede ümber. See ongi talvine Laadoga.

Ent pruugib vaid tõusta tuulel, kui kõik muutub: järvel möl-lab tuisk, õigemini lumetorm. Rahu ajal ei söandanud inimesed tuisuga järvele minna. Sõja ajal aga muutus kõik. Leningrad ootas toitu. Ja ta pidi seda saama — maksku, mis maksab.

Elu tee töötas igasuguse ilmaga. Lääne poole, sissepiiratud linna, liikusid nii päeval kui öösel valgeks värvitud veoautode kolonnid jahu, suhkru, konservide, või, liha ja teiste toiduainetega, millest olenes nälgivate inimeste pääsmine. Leningradist itta liikus sama lõputu autodevool. Sõitsid naised ja lapsed, kes jätsid maha kodulinna, et kergendada selle kaitsmist, veeti välja masinaid, mida vajasisid uued sõjatehased Uraalides või kaugel Siberis.

Elu tee meenutas pigem lahinguvälja kui ühendusteed. Harva õnnestus autol ületada Laadoga ilma õhurünnaku või suurtükitule alla sattumata. Siin-seal teeservas mustendasid veoautode põlenud kered. Teed kaitsvatel Nõukogude lennukitel tuli alatasa astuda võitlusesse vaenlasega. Autode liikumist takistas ka ebatavaliselt külm talv. Niipea kui mootor seisma jäi, oli teda väga raske uuesti käima panna. Bensiiniga tuli aga olla väga kokkuhoidlik.

Kuid siiski sai Leningrad just Elu teed kaudu toitu ja varustust. 1941. aasta lõpul suurendati leivanormi 200 grammile päe-

vas. Seda oli väga vähe, kuid siiski rohkem kui varem. Kevadise jäälagunemise ajal tuli sõita ohtlikult nõrgal jääl. Autojuhid hoidsid sõidu ajal kabiini ukсед lahti, et jõuaks kabiinist välja hüpata, kui auto läbi jää hakkab vajuma. Osa juhte aga läks koos autoga järve põhja.

«Meil Leningradis on kõik kangelased,» kirjutab üks leningradlane, «aga kui ma näen inimest Laadogalt, tahaksin tema ees kummardada nagu vapratest vapraima ees.»

PARTISANIDE TEGEVUSEST VAENLASE TAGALAS.

Suure Isamaasõja aastatel lasksid partisanid rööbastest välja ja hävitasid ligi 20 000 vaenlase rongi, 58 soomusrongi, üle 10 000 veduri ja 110 000 vaguni, lasksid õhku 12 000 mäantee- ja raudteesilda. Partisanide tegevuse läbi kaotasid fašistid 65 000 autot, 2300 tanki ja soomusautot ning 1100 lennukit. Partisanid takistasid vaenlast toiduainete, toormaterjali, puidu, masinate jm. väljavedamisel meie maalt.

127 000 partisaani autasustati vapruse eest medaliga «Suure Isamaasõja partisanile» ja 187 000 teiste medalite ning ordenitega. 190 mees- ja naispartisanile anti Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Partisaniliikumisest võtsid osa kõigi Nõukogudemaa rahvaste pojad ja tütreid. Koos nendega võitlesid poolakad ja tšehhid, jugoslaavlased ja rumeenlased, kes sõja ajal olid meie maale sattunud. Oli ka üksikuid saksa antifašiste, kes tulid üle partisanide poolele, et koos võidelda fašismi vastu.

LENINGRADLASE MARIA IVANOVNA KOLTOVITŠI JUTUSTUS LENINGRADI BLOKAADIST.

Meie perekond on põlised leningradlased. Olin nooruke 17-aastane neiu, kui sõda algas. Ma õppisin meditsiiniinstituudis.

Sõja esimestel päevadel saadeti instituudi üliõpilased kaitsekraave kaevama. Me ei uskunud, et neid kunagi vaja läheb.

Algas evakueerimine. Meie perekond otsustas Leningradi jääda, sest isa võitles Leningradi rindel. Ema, õde, väike vend ja

mina jäime linna. Oktoobrikuus sai öde õhurünnaku ajal surma. Töötasin meditsiiniõena sõjaväehaiglas Kaasani kiriku lähedal. Ravisime haavatuid.

Novembrikuuks olid kodused juhuslikud toidutagavarad viim-
seni söödud ja juurde ei saanud peale killukese leiva midagi. Ema
ja vend haigestusid. Minu valvekord kestis 48 tundi. Tööle läksin
jalgsi (umbes 11 kilomeetrit). Tagasi tulin jälle jalgsi. Selleks
kulus 4—5 tundi. See oli lausa komberdamine mööda seinääri.
Kodus ootasid mind haige ema ja vend. Peale leivakillu ei olnud
mul neile midagi anda, vahel harva saime kuivanud rohust ja
peotäiest kruupidest putru keeta. Kütteks põletasin ära kogu
korterisisustuse. Väike raudahi nurgas neelas kõigepealt isa rik-
kaliku raamatukogu, siis tammepuust raamatukapid, tugitoolid
ja laudad. Õnneks ei olnud vesi kaugel, elasime Neeva kaldal.

Detsembris suri vend ja kolme nädala pärast ema. Jäin üksi.
Kui Elu tee tööle hakkas, läks natuke kergemaks.

Kui nüüd sellele mõtlen, siis tundub kõik halva unenäona. On
uskumatu, et inimene suudab nii palju kannatada.

5. STALINGRADI LAHING.

Vaenlase uus pealetung. 1942. aasta suvel alustasid fašistid uut suurt pealetungi. Aasta tagasi olid nad peale tunginud 3000 kilomeetri pikkusel rindel. Nüüd olid vaenlase jõud sedavõrd nõrgenenud, et tungiti peale vaid rinde lõunaosas 300 kilomeetri laiusel lõigul. Siia koondati palju sõjatehnikat ja suured väekoondised, mis arvuliselt tunduvat ületasid Nõukogude vägesid.

Enne suvise pealetungi algust otsustasid sakslased vallutada kogu Krimmi, kus seni panid kangelaslikult vastu Sevastopoli linn ja merekindlus. Lahingud Sevastopoli pärast algasid juba 1941. aasta sügisel. Linna kaitsmine kestis 250 päeva. Alles siis, kui kaitsjate jõud olid täiesti kokku sulanud, asusid viimased kaitsjad 1942. aasta juulis laevadele ja jätsid Kõrgema Ülemjuhatus korraldusel Sevastopoli maha.

Fašistid tahtsid vallutada Doni ja Kubani äärseid viljarikkaid alasid, tungida Stalingradi linna juures Volga jõeni ja ära lõigata tähtis ühendustee. Edasi kavatseti vallutada Kaukaasia ning haarata enda kätte naftarajoonid. Saksa väejuhatas lootis, et pärast sellist edu astuvad Saksamaa poolel sõtta Jaapan Kaug-Idas ja Türgi Kaukaasias. Nii lootsid fašistid saavutada sõjas siiski võidu.

Kogu pealetungi võtmeks kujunes Stalingradi linn Volga ääres.

Stalingradi kangelaslik kaitsmine. Raskete kaotustega õnnestus vaenlasel läbi murda meie vägede kaitseliinidest ning liikuda edasi Volga jõe ning Kaukaasia mägede suunas. Meie maad ahvar-

Stalingrad 1942. aasta augustikuul.

das uus oht. Kommunistlik Partei andis Punaarmeele ülesande: **vaenlane tuleb iga hinna eest peatada!**

Teise maailmasõja kõige suurem ja ägedam lahing puhkes Stalingradi pärast. See suur linn asub veerohke ja laia Volga jõe läänekaldal. Linna põhjaosas paiknevad mitmed suured tehased, nende hulgas esimesel viisaastakul rajatud Stalingradi traktori-tehas, mis sõjaajal tootis tanke.

Hitleri käsul saadeti Stalingradi vallutama fašistliku sõjaväe üks paremaid väekoondisi — 6. armee kindral Pauluse juhtimisel. See armee oli seni edukalt võidelnud Poolas, Belgias ja Jugoslaavias ning pidi nüüd 1942. aasta 25. augustiks jõudma Volga äärde. 6. armeele saadeti appi Saksamaa liitlaste Itaalia ja Rumeenia vägesid.

Sakslaste plaan tungida ühe hoobiga Volgani, kukkus läbi. Nõukogude sõjamehed löid visalt tagasi kõik vaenlase rünnakud. Kuid ülekaal oli veel vaenlase poolel. Tal õnnestus ületada Doni jõgi ja kuu aega hiljem jõuda Stalingradist põhja pool Volgani. Linna kaitsev 62. armee, keda juhtis kindral V. Tšuiikov, sattus väga raskesse olukorda.

Elanikud olid Stalingradi linna ümber rajanud tugevad kaitseliinid. Kümned tuhanded tööliselised haarasid relva, et koos Puna-

armeega kaitsta oma kodulinna. Traktoritehas jätkas ka lahingute ajal vigastada saanud tankide parandamist ning uute valmistamist. Fašistid kohtasid Stalingradi lähistel ja linnas erakordselt tugevat ja visa vastupanu.

Augustikuu lõpust alates hakkas Saksa lennuvägi Stalingradi pidevalt pommitama. Linn põles nagu tohutu lõke. Üks kvartal teise järel muudeti varemteks. Suurte kaotuste hinnaga õnnestus vaenlasel pärast 3 nädalat kestnud lahinguid septembrikuu keskel linna tungida.

Üks raskemaid päevi Stalingradi kaitsmisel oli 13. september. Õhtuks vallutasid sakslased raudteejaama ja jõudsid linnas Volga äärde. Meie väed olid üksteisest ära lõigatud. Sel otsustaval hetkel saabusid Volga idakaldalt Stalingradile appi 13. kaardiväediviisi üksused. Vaenlane paisati jälle tagasi. Kogu linn muutus lahinguväljaks, kus võideldi iga tänava, iga maja, isegi iga korruse ja ruumi pärast. Kolm kuud ründasid fašistid linna kangelaslikke kaitsjaid. Oli päevi, mil meie sõdurid löid tagasi kuni 25 vaenlase rünnakut. Kangelaslikkus muutus Stalingradis igapäevaseks asjaks.

Võit Volga kallastel. Stalingradi kaitsjate kangelaslik vastupanu võimaldas Nõukogude väejuhatusel koondada uusi vägesid ja välja töötada vastupealetungi plaani. Selle plaani järgi tuli fašistide väed Stalingradi juures alguses ümber piirata ja seejärel purustada. Vaenlasele märkamatuult koondati Stalingradist loode poole Punaarmee suured väekoondised, mis olid vaenlasest tunduvalt tugevamad.

1942. aasta 19. novembri varahommikul algas Punaarmee vastupealetung võimsa suurtükitlega. Vaenlase kaitseliine ründasid Nõukogude lennukid. Fašistid ei suutnud sellisele võimsale tulelöögile vastu panna. Nende kaitse löi loodest ja edelast ründavate tankide ja jalaväe löökide all kõikuma. Neli päeva pärast pealetungi algust ühinesid Nõukogude väed Kalatši linna juures ja piirasid sisse 22 vaenlase diviisi, mille koosseisus oli 330 000 sõjameest.

Saksa väejuhatuse püüdis sissepiiratud vägesid vabastada, kuid vaenlase tankiväed löödi suurte kaotustega tagasi. Rinne liikus kiiresti 300 kilomeetrit lääne poole. Ümberpiiratud hitlerlike vägede olukord muutus lootusetuks.

Et vältida asjatuid ohvreid, tegi Nõukogude väejuhatuse sisse-

piiratud vaenlastele ettepaneku alla anda. Hitler käskis neil aga iga hinna eest vastupanu jätkata. Siis alustasid meie väed uut pealetungi fašistide lõplikuks hävitamiseks. 2. veebruaril 1943. aastal andsid Stalingradis alla viimased Saksa väed.

Sõdade ajaloo kõige suurem lahing oli lõppenud Punaarmee täieliku võiduga. Vaenlane kaotas 150 000 meest tapetuna ja 91 000 vangilangenuna. Vangide hulgas oli 2500 ohvitseri ja 24 kindralit eesotsas kindral Paulusega.

Stalingradi lahingu tähtsus. Võit Stalingradi all pani aluse põhjalikule murrangule Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus. Algas vallutajate väljakihutamine Nõukogudemaalt.

Enamik saksa sõdureid oli seni uskunud, et sõda võidetakse. Nüüdsest peale hakkasid paljud mõistma lüüasaamise paratamatust. Jaapan ja Türgi ei julgenud astuda sõtta Nõukogude Liidu vastu. See-eest nägid fašistide poolt orjastatud riikide rahvad, et vabanemise tund hakkab lähenema. Paljudes maades tugevnes partisanivõitlus fašistide vastu.

Pärast võitu Stalingradi all jätkus Punaarmee talvine pealetung. Vallutajad paisati välja Põhja-Kaukaasiast. Meie väed liikusid laial rindel Mustast merest Novgorodini edasi lääne suunas. Lahingus Velikije Luki lähedal sooritas surematu kangelasteo reamees Aleksander Matrossov. Ta kattis oma kehaga vaenlase dzoti laskeava. Oma elu hinnaga sundis Aleksander Matrossov vaikima fašistide kuulipilduja, mis seni oli takistanud meie allüksusel edasiliikumist. Selle kangelasteo eest anti A. Matrossovile Nõukogude Liidu kangelase aunimetus. Hiljem kordasid Matrossovi kangelastegu kümned nõukogude sõjamehed, nende hulgas ka eestlane leitnant Jakob Kunder.

● UUED SÕNAD.

rindelõik

sõjatehnika

Kõrgem Ülemjuhatus

kaardivägi

dzott

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Mida nägi ette fašistliku Saksamaa sõjaplaan 1942. aasta suvel?
2. Näita kaardil Stalingradi.
3. Jutusta Stalingradi kangelaslikust kaitsmisest.
4. Milline oli Nõukogude väejuhatuse plaan Stalingradi lahingu lõpuleviimiseks?

TÄIENDA VAT MATERJALI.

LAHING STALINGRADIS 13. SEPTEMBRIL 1942.

Stalingradi kaitsmist juhtinud kindral V. Tšuiikov meenutab oma mälestustes 13. septembril 1942 järgmiselt.

See oli päev, mil sakslased alustasid otsustavat rünnakut, et haarata kogu linn enda kätte. Kell 12 tulid vaenlase uued jõud Stalingradi kesklinnas rünnakule. Nad ei hoolinud kaotustest, sest neile tundus, et linna saatus on juba otsustatud. Igaüks püüdis võimalikult kiiresti jõuda Volgani. Meie sõdurid nägid, kuidas purjus hitlerlased hüppasid maha tankidelt ja autodelt, karjusid, mängisid suupilli ja isegi tantsisid kõnniteedel. Neid langes sadadena meie võitlejate tabavast tulest, kuid nad tungisid ikka edasi.

Pimeduse katte all toodi üle Volga Punaarmee puhunud väekoondis — 13. kaardiväediviis. Neil õnnestus vaenlane peatada kohati vaid paarisaja meetri kaugusel Volga kõrgest kaldast, mille varjus asusid meie haavatud ja laskemoonalaod. Linna kaitsjatel oli enneolematult raske. Päev läbi pidasid nad lahingut, öösel aga pidid oma seljas kandma positsioonidele kõik vajaliku, mis lakamatu pommitamise all üle Volga kohale veeti. Kõik see väsis väga inimesi, kuid midagi polnud parata. Nii kestis see päevast päeva, nädalast nädalasse, kuni käis halastamatu võitlus Stalingradi pärast.

PAVLOVI MAJA.

Volgogradi (nii nimetatakse praegu Stalingradi) ühel tänaval seisab mälestusena 1942. aasta ränkadest lahingutest varemetes suur maja, mida kohalikud elanikud nimetavad Pavlovi majaks. Ühel päeval saadeti seersant Pavlov koos kolme sõduriga luurele. Avara väljaku ääres seisis pooleldi purustatud suur kivi-maja. Luurajad leidsid maja trepikojast rühma sakslasi ja kihutasid nad ootamatu rünnakuga minema. Majast sai tulistada kogu väljakut ja seersant Pavlov asus oma meestega hoonet kaitsma. Peagi saadeti talle abiväge. Vihased fašistid tulid vasturünnakule, kuid löödi suurte kaotustega tagasi.

Pavlovi maja pärast võideldi nädalaid, kuid maja jäi kindlalt Nõukogude sõjameeste kätte. Seda maja kaitsesid vankumatu vaprusena venelased ja ukrainlased, valgevenelased ja kasahhid — paljude Nõukogudemaa rahvaste pojad.

NÕUKOGUDE LIIDU KANGELANE ENDEL PUUSEPP JUTUSTAB.

Kõige eredam mälestus sõjapäevist on mul ööst vastu 19. novembrist 1942. Sain ülesande jälgida Stalingradi lähistel asuvate vaenlase sõjaliste objektide pommitamist. Lendasin rinde kohal ja vaatasin alla. Oli, mida vaadata: nii kaugele kui silm ulatus, võis näha, kuidas kümnete kilomeetrite laiusel riindel tulejoad vaenlase poole kihutasid ja nende kaitseliinidel kõik pahupidi pöörasid. Kümned «katjuušade» polgud tulistasid pidevalt. Läbi pimeduse vuhisevate rakettide teed tähistavad heledad tulejoad, mis nagu leegitseva kanga lõim kogu seda rindelõiku katsid. Siis, kui me seda võimsat tulepilti ülevalt vaatasime ja südames suurimat heameelt tundsim, ei teadnud me veel, et selle löögiga algas vaenlase 300 000-mehelise grupeeringu ümberpiiramine Stalingradis.

6. PUNAARMEE EESTI LASKURKORPUS.

Eestlased Nõukogude Liidu tagalas. 1941. aasta suvel lahkus Eesti NSV-st ligi 60 000 inimest Nõukogude tagalasse. Mitmest tehasest evakueerusid töölisel koos tehase sisseseadega. Nad võtsid kaasa ka oma perekonnad. Nooremad mehed mobiliseeriti Punaarmeesse.

Sõja-aastail töötas Nõukogude Liidu tagalas umbes 25 000 evakueerunud eestlast. Eestlasi oli Uraalis, Volgamaal, aga ka Moskvas ja Leningradis. Enamik neist jätkas tööd oma erialal, paljud töötasid sovhoosides ja kolhoosides. Nii andsid kõik oma osa vaenlase purustamiseks. Nõukogude valitsus hindas evakueerunud eestlaste tööd tagalas kõrgelt. Pärast sõja lõppu autasustati 20 620 meie vabariigi töötajat medaliga «Vapra töö eest Suure Isamaasõja ajal».

Evakueerunud eestlased võtsid osa üldrahvalikust liikumisest ja kogusid raha riigi kaitseks. Kogutud summade eest ehitati tanke ja lennukeid, millest moodustati Punaarmee eesti sõjameeste jaoks kaks tankikolooni — «Nõukogude Eesti eest» ja «Lembitu» ning lennuväeskadrill «Tasuja».

250 eesti kunstnikku, kirjanikku, lauljat ja näitlejat koondati Jaroslavl linna, kus rajati Eesti NSV Riiklikud Kunstiansamblid. Tegutsesid laulu- ja tantsuansamblid, koorid ning orkestrid. Ansamblid esinesid sõja-aastail üle 1400 korra. Kirjanikud ja

Lahing Velikije Lukis.

kunstnikud aitasid oma loominguga kaasa võitlusvaimu tugevdamisele. 1943. aasta aprillis tähistati Jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva. Sel puhul korraldati Moskvast eesti kunstnike tööde näitus.

Nõukogude tagalas töötasid ka mõned eesti õppekeelega klassid, kus evakueeritute lapsed said õppida emakeeles. Paljud eestlased õppisid mitmesugustel kursustel, valmistudes tulevaseks tööks taasvabastatud Eestis.

Eesti laskurkorpuse loomine. 1942. aasta algusest peale hakati eesti sõjamehi koondama Sverdlovski oblastisse Uraalis. Siin moodustati kaks diviisi, mis hiljem ühendati Eesti laskurkorpuseks. Eesti laskurkorpuse komandöriks määrati kindralleitnant Lembit Pärn. Eesti laskurkorpus varustati moodsa relvastusega. Võitlejatele anti põhjalik väljaõpe. Alles pärast seda suunati korpus rindele.

Lahingud Velikije Luki vabastamiseks. Sel ajal kui Punaarmee jätkas edukat pealetungi Stalingradi lahingus, jõudis Eesti laskurkorpus Velikije Luki linna alla. Laskurkorpus sai koos teiste Punaarmee väeosadega ülesande vabastada Velikije Luki linn.

Fašistid olid Velikije Luki muutnud tugevaks kindluseks. Linna ründamine nõudis suurt mehisust ning oskust. Eesti sõjameestel puudusid veel lahingukogemused ja esimestel päevadel

olid kaotused suured. Kuid õige pea õpiti lahinguväljal õigesti tegutsema.

Lahingud Velikije Luki pärast kestsid 49 päeva. Selle aja jooksul sooritasid eesti sõjamehed palju kangelastegusid. Nooremleitnant A. Kariste väeosa lõi tagasi mitu vaenlase rünnakut. Lähedale hiilinud fašistid hakkasid meie meeste kaevikusse käsi-granaate loopima. A. Kariste tegutses väga julgelt — ta püüdis visatud granaadi enne selle lõhkemist kinni ja viskas tagasi. Nii tegi ta õige mitu korda, kuni üks granaat teda raskesti vigastas. A. Karistet autasustati Lenini ordeniga.

1943. aasta jaanuari keskpaigaks sunniti vaenlane Velikije Lukis alistuma. Eesti laskurkorpus võttis vangi üle 1500 vaenlase sõduri ja ohvitseri. Kangelaslikkuse eest Velikije Luki lahingutes autasustati 1300 eesti sõjameest ordenite ja medalitega.

Laskurkorpuse suurtükiväelased ja tankistid võtsid hiljem osa teiste Velikije Luki läheduses olevate linnade vabastamisest. Eesti laskurkorpuse peajõude äga hoiti otsustavateks lahinguteks Nõukogude Eesti vabastamiseks.

● UUED SÕNAD.

eskadrill
ansambel
laskurkorpus

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kui palju eestlasi evakueerus 1941. aasta suvel Nõukogude Liidu tagalasse?
2. Kellena töötasid evakueerunud eestlased?
3. Mida sa tead Eesti NSV Riiklikest Kunstiansamblitest?
4. Kus ja millal moodustati Eesti laskurkorpus?
5. Jutusta Velikije Luki vabastamisest.

TÄIENDA VAT MATERJALI.

KUIDAS VANGISTATI PARUN VON SASS.

Kui Punaarmee oli vabastanud Velikije Luki jaamahoone, sai teatavaks, et jaama lähedal endises gaasivarjendis on fašistide juhtimiskeskus. Vangid tunnistasid, et seal pesitseb Velikije Luki garnisoni ülem parun von Sass koos oma staabiga.

Punker asus sügaval maa all. Selle varjendi raudbetoonist lae paksus oli poolteist meetrit. Varjendile lähenemist takistasid dzotid ja kuulipildujad.

Punkri vallutamine tehti ülesandeks rühmale punaarmeeelastele major Lemmingu juhtimisel. Ootamatute rünnakutega, mida toetas meie suurtükivägi, õnnestus vaikima sundida fašistide kuulipildujad. Seejärel tungisid võitlejad varjendi katusele ja major Lemming hüüdis saksa keeles: «Andke end vangi!» Vastuseks kostis vaid vandumist.

Hiljem alustasid fašistid siiski läbirääkimisi. Osa neist tahtis alistuda, kuid von Sass ei olnud sellega nõus. Varjendist kanti välja 50 haavatut, kes saadeti kohe edasi arstiabi saamiseks. Von Sass pidas raadio teel sidet fašistliku väejuhatusega ja lootis abivägede saabumisele.

Kuna vaenlane keeldus alistumast, siis otsustati varjend õhku lasta. Katusele asetati tugev lõhkelaeng, kuid sellest ei piisanud. Saabus öö. Varjendi piiramine kestis.

Nüüd toodi kohale 1000 kg lõhkeainet. Kuid samas tuli ka käsk: vaenlase juhtkond elusalt vangi võtta. Mehed olid vihased ja väsinud ning tegid ettepaneku varjend purustada. Kuid käsk tuli täita. Major Lemming andis vaenlasele 10 minutit järelemõtlemiseks ja ähvardas siis varjendi hävitada. Nüüd ei pidanud fašistid vastu ja teatasid, et alistuvad.

Võeti vangi 54 vaenlase sõdurit ja ohvitseri eesotsas von Sassiga. Hiljem selgus, et von Sass, kunagine Saaremaa mõisnik, oli Velikije Lukis 16 kuu jooksul korda saatnud ränki kuritegusid.

Pärast sõja lõppu anti ta kohtu alla ja mõisteti surma kui sõjaroimar.

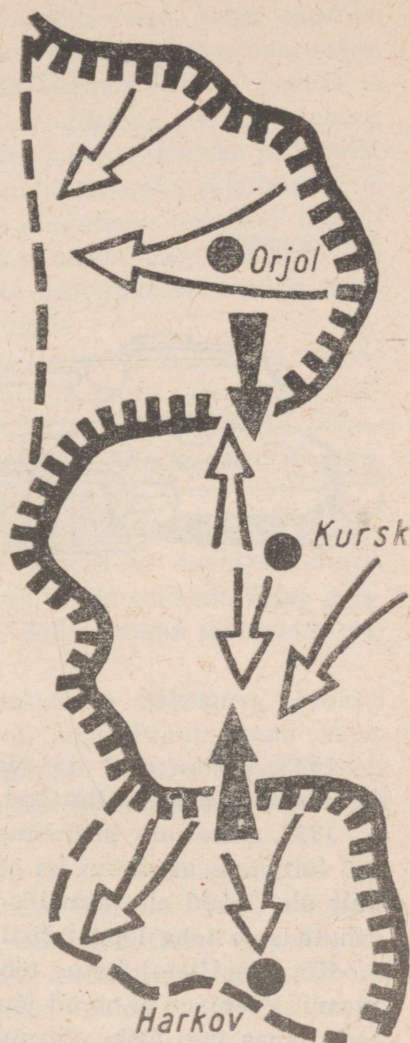
7. NÕUKOGUDEMAA VABADUSE EEST.

Kurski lahing. 1943. aasta suvel otsustasid fašistid veel kord suurt pealetungi alustada. Selleks koondasid nad Kurski linna piirkonda väga suure armee, mis oli varustatud uut tüüpi raskete tankide ning ründesuurtükkidega. Nad tahtsid rindest läbi murda, Punaarmee üksused ümber piirata ning liikuda edasi Moskva peale.

Nõukogude väejuhatas sai vaenlase kavatsustest õigeaegselt teada. Kurski alla koondati rohkesti vägesid, palju tanke ja tankitõrjerelvi.

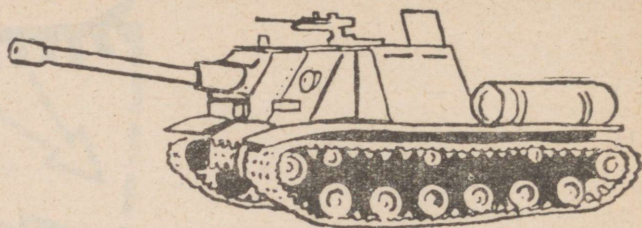
1943. aasta juulikuu alguses algaski fašistlike vägede uus pealetung. Korraga asus rünnakule üle 1000 tanki. Neile liikusid vastu nõukogude tankid. Puhkes Teise maailmasõja suurim tankilahing, mis lõppes Punaarmee võiduga. Meie tank T-34 osutus lahinguväljal paremaks fašistide paljukiidetud «Tiigritest» ja «Pantritest». Lahinguväljale jäi sadu vaenlase sõjamasinaid. Sakslased suutsid edasi liikuda vaid paarkümmend kilomeetrit. Siis oli nende jõud otsas.

Nüüd asus vastu pealetungile Punaarmee. Vaenlase väed löödi Kurski all puruks. Selle võidu tähistamiseks toimus Moskvast esimene saluut. Punaarmee liikus lahingutega läände, Ukrainat vabastama. Septembrikuu lõpuks jõuti pikal rindel veerohke Dnepri jõe äärde. Dnepri läänekaldal oli vaenlane tugevasti kindlustunud.

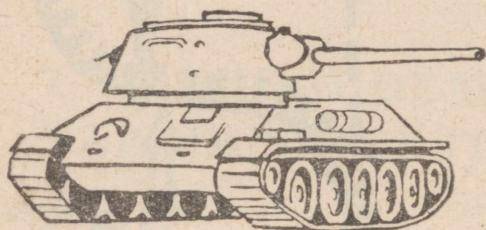

Kurski lahing.

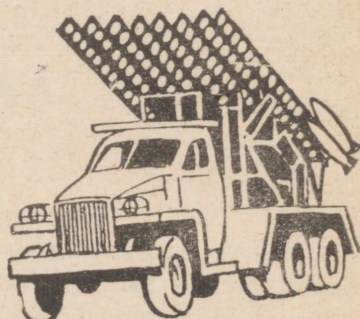
Fašistid lootsid, et neil õnnestub Dnepri kaitseliinile pikemaks ajaks peatuma jääda. Kuid Punaarmee hoogne pealetung ajas selle plaani nurja. Nõukogude sõjamehed ületasid Dnepri ning vabastasid pärast ägedaid lahinguid Ukraina NSV pealinna Kiievi. Dnepri ületamisel osutatud mehisuse ja vapruse eest anti ligi kahele tuhandele sõjamehele Nõukogude Liidu kangelase aunimetus.

Ründesuurtükk.

Tank T-34.

«Katjuša».

1943. aasta suvel ja sügisel vabastas Punaarmee peaaegu $\frac{2}{3}$ vaenlase poolt vallutatud Nõukogudemaast.

1944. aasta suur pealetung. 1944. aasta alguseks oli Punaarmee nii võitlejate arvu kui ka sõjatehnika poolest vaenlasest tunduvalt üle. Nüüd oli võimalik vaenlane lõplikult meie maalt välja kihutada ja teha lõpp fašistlikule «ueele korrale» Euroopas.

Kõrgem Ülemjuhatus töötas hoolikalt välja suure pealetungi plaani. Vaenlane ei olnud jõudnud veel ühest hoobist toibuda, kui teda tabas uus löök. Jaanuaris vabastati Leningrad blokaadist. Veebruaris-märtsis vabastati Lääne-Ukraina ja jõuti Rumeenia piiridesse. Mõni nädal hiljem purustati Krimmi taandunud vaenlase väed. Ligemale 400 km pikkusel rindel jõudsid meie väed Nõukogude riigi läänepiirile.

1944. aasta suvel jätkas Punaarmee edukat pealetungi. Oli selge, et Nõukogude Liit tuleb üksinda toime fašistliku Saksamaa purustamisega ning kogu Euroopa vabastamisega. Meie liitlased Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid otsustasid nüüd lõpuks teise rinde avada.

Teise rinde avamine. Lääneriigid olid teise rinde avamist aastast aastasse edasi lükanud. Nad lubasid Saksamaa sõjast «välja pommitada». Saksamaa linnade kohale saadeti päeval ja öösel sadu Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa pommituslennukeid. Üks ajalooline linn teise järel muutus varemeteks ja tuhaks. Hukkus sadu tuhandeid elanikke. Kuid Saksamaa sõjatööstust ei saanud õhust purustada. Kõiki jõude pingutades õnnestus fašistidel 1944. aastal toota relvi ja sõjavarustust isegi rohkem, kui eelmistel aastatel. Oli selge, et võidu saavutamiseks tuleb maa-vägedega tungida vaenlase territooriumile.

1944. aasta juunikuu alguses algas Inglise ja Ameerika vägede sissetung Põhja-Prantsusmaale merelt ja õhust. Prantsuse patrioodid tõusid fašistide vastu üles, et kiirendada oma maa vabastamist. Ülestõusu tulemusena vabastati Prantsusmaa pealinn Pariis.

Fašistlike vägede vastupanu läänes oli tunduvalt nõrgem kui idas Punaarmee vastu. Läänerindel võitles 60 vaenlase diviisi, Idarindel aga üle 250 diviisi, seega neli korda rohkem. **Teise maailmasõja saatus otsustati Nõukogude—Saksa rindel toimuvate raskete võitluste käigus.**

Teise rinde avamine kiirendas fašistliku Saksamaa lõplikku purustamist. 1944. aasta sügiseks oli kogu Prantsusmaa vaba. Saksamaa oli sattunud kahe rinde pihtide vahele. Idast lähenes võidukas Punaarmee, läänest Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja nüüd ka Prantsusmaa väed.

Suure pealetungi jätkumine. 1944. aasta suvel ja sügisel jätkas Punaarmee oma liikumist läände. Üksteise järel langesid sõjast välja fašistliku Saksamaa senised liitlased — Soome, Rumeenia ja Bulgaaria. Punaarmee astus vabastajana Poola, Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia pinnale. Nende maade partisanid toetasid Nõukogude sõjamehi võitluses fašistide vastu.

Eriti hirmutas fašiste Punaarmee edukas pealetung rinde keskosas. Vaenlane paisati siin üle 500 km tagasi, vabastati Valgevenemaa, suurem osa Leedust, Poola idaosa ja jõuti Saksamaa piirile. Just siit avanes kõige otsem tee Berliini. Seda pealetungi nimetati lõögiks Berliini väravate pihta.

Oma vabastusretkel leidsid Nõukogude väed fašistide kohutavate kuritegude jälgi. Kõige hirksamad olid suured surmalaagrid, kus hukati miljoneid süütuid inimesi. Poolas Majdaneki laagris

tapeti üle poolteise miljoni inimese paljudest Euroopa riikidest. Nälginud vange sunniti tegema üle jõu käivat tööd. Täiesti kurnatud inimesed aeti saunana sisustatud gaasikambritesse. Seal mürgitati inimesed gaasiga ning laibad põletati kuritöö jälgede varjamiseks krematooriumides.

Fašistid rajasid Euroopas üle 2000 koonduslaagri, kus peeti kinni 18 miljonit inimest. Neist 11 miljonit kas mõrvati või hukkus ränga töö, nälja ja haiguste läbi. Sellist kohutavat kuritegu ning julmust ei tunne inimkonna kogu varasem ajalugu.

● UUED SÕNAD.

ründesuurtükk
tankitõrjerelvad
surmalaager
gaasikamber
teine rinne

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kus ja milliste kavatsustega üritasid fašistid peale tungida 1943. aasta suvel?
2. Mille poolest paistis silma Punaarmee tegevus Kurski all? Jutusta Kurski lahingust.
3. Mida saavutas Punaarmee 1943. aasta pealetungiga?
4. Miks viivitasid lääneriigid kuni 1944. aasta suveni teise rinde avamisega?
5. Näita kaardil riigid, mis Punaarmee vabastas.
6. Miks nimetati 1944. aasta suvist pealetungi «löögiks Berliini väravate pihta»?
7. Millised fašistide kuritegude jäljed leidis Punaarmee?

TÄIENDA VAT MATERJALI.

DNEPRI ÜLETAMINE.

Punaarmee väejuhatus mõistis, et kui anda taanduvale vaenlasele aega kindlustumiseks Dnepri läänekaldal, siis võtavad lahingud pikaleveniva iseloomu ning jõe ületamine nõuab hiljem suuri ohvreid. Seepärast otsustati alustada Dnepri ületa-

mist viivitamatult, hoolimata sellest, et pealetungivad väed olid kestvatest lahingutest väsinud ja kurnatud.

Ei olnud aega oodata, kuni tagalast jõuavad järele pontoon-sillad ja mootorpaadid. Jõge asuti ületama kõigi käepärast olevate vahenditega. Selleks sobisid kiiruga kokkulöödud parved, tühjadest plekktünnidest tehtud praamid, partisanide ja kohalike elanike käest saadud kaluripaadid. Sageli asuti jõge ületama just seal, kus vaenlane seda kõige vähem ootas — kõige laiemates ja raskemates kohtades, mis olid vähem kaitstud.

Jõe läänekaldale jõudnud sõjameestel oli väga raske. Nad ei jõudnud veel maasse kaevuda, kui fašistid neid juba ründasid. Kohe puhkesid ägedad lahingud tugialade pärast, mida tuli iga hinnaga eest hoida.

Neil päevil oli kangelaslikkus tavaline asi. Fašistidel ei õnnestunud Dnepril peatuma jääda. Pärast seda, kui rajati pontoon-sillad ja toodi kohale tankid ning kahurvägi, suruti vaenlane kaugele läände. Kangelaslikkuse eest Dnepri ületamisel anti 2438 sõdurile, ohvitserile ja kindralile kõige kõrgem autasu — Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

FAŠISTLIKUS KOONDUSLAAGRIS.

Prantsuse kirjanik-kommunist Jean Laffitte, kes ise oli läbi elanud koon-duslaagri koledused, kirjeldab oma raamatus «Need, kes elavad» van-gide elu koonduslaagris järgmiselt.

Meid rivistatakse jaamas viiekaupa. Noor SS-lane loeb meid jälle üle. Antakse käsk edasi liikuda. Mõlemal pool kolonni on rida SS-lasi, laskevalmis relvad käes. Meie taga on kolm koera.

Läbi linnakese aetakse meid jooksujalu. Kõik lõõtsutavad. Oleme oma pakkidega juba kaks kilomeetrit ära käinud. Siis peatatakse kolonn ja teatatakse:

«Veel on minna viis kilomeetrit. Peatust enam ei tule. Igaüks, kes kolonnist maha jääb, lastakse kohe maha. Me läbime metsa. Põgenemine on võimatu. Iga põgeniku püüavad koerad kinni ja murravad maha. Kas saite aru?»

Õnnetuseks on see kohutav tee sillutatud munakividega ja ta tõuseb pidevalt märke. Seljad küürus, marsime edasi. Löögid

sajavad lakkamatult neile, kes on kolonni äärtel. Kahekümne meid ümbritseva valvuri karjumine saadab seda põrgulikku jooksu. Koerad hüplevad ohelike otsas. Sõdurid on end varustanud malakatega, nendega on kergem lüüa kui püssipäradega. Nad materdavad meid kõigest jõust.

Nii jõuame Mauthauseni laagrisse. Peatume tohutu värava ees, millel on haakrist ning hiiglasuur ja inetu pronksist kotkas. Sissekäigu juures seisab kaks triibulises rõivas inimest, kes silmitsevad meid ükskõikselt. Need on sunnitöölised. Ka meie oleme nüüd sunnitöölised.

*

Mulle jutustas seda sakslane, antifašist. Ma tundsin teda juba enne sõda Pariisis. Tema silme all on tapetud tuhandeid inimesi. Ta küsib minult: «Kas tead, kus me viibime?»

«Tean, et olen oma vaenlaste küüsis.»

«Oleme hävituslaagris. Fašistide laagris, kus inimesi tapetakse, kui nad ise küllalt kiiresti ei sure. Toidunormid ja töö on nüümoodi välja arvestatud, et inimene, kes tuleb siia täisjõulisena, üle kuue kuu vastu panna ei suuda. Esimeses järjekorras hävitatakse juudid ja kommunistid.»

SS-lased peavad inimestele jahti. Mõnikord, et nalja saada, veavad valvesõdurid omavahel kihla, kes neist jõuab päeva jooksul «jahisaagina» kõige rohkem inimesi maha kõmmutada.

Kolme aasta jooksul on laagris 45 000 vangi krematooriumis tuhaks muudetud. Näib, et pärast Stalingradi tapetakse vähem kui enne, kuid ei maksa siiski loota, et pääsed sellest põrgust elusana.»

KATKEND MEETA JANGOLENKO MÄLESTUSTEST «KARASTUSTULI».

Pikad aastad fašistlikus vanglas ja surmalaagris olid mulle tõeliseks elukooliks, karastustuleks. Seal õppisin ma kogu hingejõuga vihkama vaenlast — fašismi ja hindama tõelise sõpruse suurust.

Meie, Vannaste, perekonnast areteeriti esimesena õde Hilje, kes õige pea saadeti Haapsalu vanglasse. Seejärel vangistati ema, siis mina, koju jäid 4 alaealist venda, kellest vanim oli 14-aastane ja noorim 4-aastane.

Surmalaagris olid ahjud ainult blokivanemate toas. Lael puudus igasugune isolatsioonimaterjal. Külma ajaga oli eriti külm kolmekordsete naride alumisel korrusel. Kõige kõrgemal aga sadas laest pidevalt vett kaela. Naride vahe oli nii väike, et istuda sai vaid kägaras. Igale narile, mis oli ühele ette nähtud, paigutati neli.

Toiduks saime hommikul tassi leiget, sogast vett, — mida nimetati kohviks. Lõunaks toodi baraki õues asuvasse suurde puukasti suppi, mida igähele anti umbes pool liitrit. Tihti juhtus, et sedagi ei jätkunud kõigile. Supp oli keedetud peetidest, porganditest või loomanaeritest, mis olid pesemata. Tihti kasutati supis kartuli- või juurviljapealseid.

Tööd meie kui hävitamisele määratud ei teinud, kuid tegevuseta meid ka ei jäetud. Hommikul pärast viit aeti meid viiekaupa õue rivisse seisma. Oli külm, sooje riideid aga polnud. Õhuke hall tekk oli nii magamiseks kui mantliks. Rivis tuli seista ilmale vaatamata paljajalu ja -päi. Sooja saamiseks püüdsime pugeda üksteise lähedale. Selle eest ootas jälle peks.

Rivis seisime umbes kella üheksani. Siis tuli sõjaväelane, tavaliselt sõjaväevormis naine, kes kandis säarikuid ja kumminuuti. Ta luges: «Üks, kaks, kolm, neli, viis...» Iga viies sai nuudiga vastu nägu. Blokivanem pidi löögid kirja panema.

Kord sulgesin lööki oodates silmad. See vihastas fašisti veelgi rohkem. Ta karjus: «Ah sina, siga, paned silmad kinni!» Peksis mind, kuni ma kukkusin ja lõi siis veel jalaga. Arvati, et olen surnud ja mind visati laipade hulka. Kui sel hetkel oleks tulnud surnuvanker, oleksin ma sattunud krematooriumi. Õnneks lõppes rivistus ning ema ja õde tirisid mind kambrisse, kus olin peidus, kuni sain liikuda. Pärast loendust anti harilikult «kohvi» ja siis aeti jälle rivisse. Iga päev leiti midagi, mille eest karistada. Karistuseks pidi kogu rivi kükitama või käsi üleval hoidma. Löökidega kostitati meid iga asja eest ja mitte millegi eest. Inimeste peale ässitati verekoeri, kes oma ohvrid meie silmade all lõhki kiskusid.

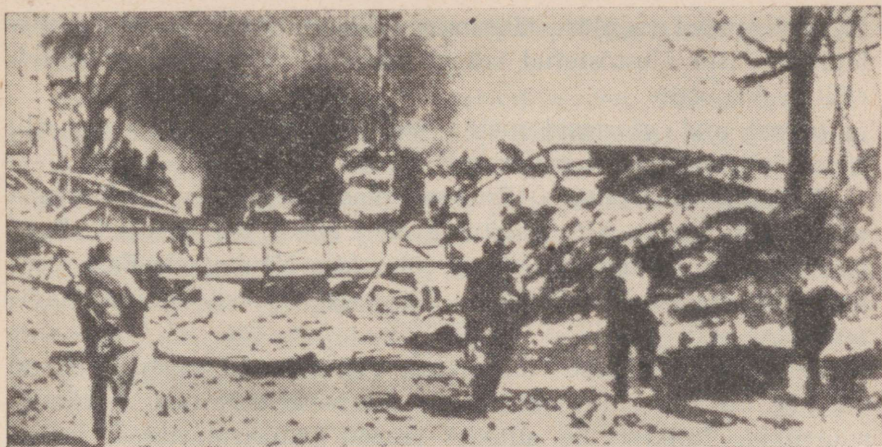
Aegamööda muutus elu üha väljakannatamatumaks. Meie barakis olnud 1500 inimesest jäi vabanemise ajaks ellu ainult 144 ja osa neist suri veel pärast vabanemist. Nende hulgas oli ka meie kallid ema.

8. NÕUKOGUDE EESTI VABASTAMINE.

Nõukogude Eesti vabastamise algus. Saabus 1944. aasta — Punaarmee suure pealetungi ja suurte võitude aasta. Juba jaanuaris löödi fašistid Leningradi all puruks ja paisati Narva jõe ning Peipsi järve taha. Veebruarikuu alguses ületasid Leningradi rinde väed Narva jõe ja löid Narva linnast lõuna pool tugiala. Vaenlane püüdis iga hinna eest seda ala tagasi vallutada, kuid tulemusteta. Fašistide tagasitõrjumisest võtsid siin osa ka Eesti laskurkorpuse suurtükiväelased.

Rinne jäi Narva lähistelega enam kui pooleks aastaks. Selle aja jooksul tegid Eesti laskurkorpuse sõjamehed põhjalikke ettevalmistusi sünnimaa vabastamiseks. Sobiv aeg saabus juulikuu lõpus — augustikuu alguses. Sel ajal tungisid Punaarmee üksused edukalt peale ka teistes rindelõikudes. Saksamaa liitlane Soome oli sunnitud paluma vaherahu ja sõjast välja astuma. Juulikuu lõpus läks Punaarmee ka Narva all pealetungile ja vabastas pärast ägedaid lahinguid Narva linna. Taganedes muutsid fašistid linna rusuhunnikuks. Algas fašistide väljakihutamine Nõukogude Eestist.

Lahingud Emajõel. Mõistes, et neil tuleb Eestist peagi lahkuda, kavatsesid fašistid muuta Eesti laastatud kõrbealaks: purustada tehased ja vabrikud, raudteed ja sillad ning suurema osa elanikest Saksamaale vedada. Nendele plaanidele tõmbas kriipsu peale Punaarmee hoogne pealetung.

Tartu vabastamislahingud 1944. aasta augustikuul.

Augustikuu jooksul vabastati suur osa Lõuna-Eestist. Meie väed jõudsid Emajõe ni ja ületasid kohati selle 25. augustil vabastati vana ülikoolilinn Tartu, mille taganev vaenlane oli pooleldi hävitanud. Üksnes Punaarmee kiire pealetung päästis öhkulaskmisest ülikooli peahoone, veetorni, raudteejaama ja mitu tehast.

Meie võitlejatel õnnestus üle Emajõe tungida esialgu ainult Tartu juures. Vaenlane asus ida pool kaitsele ja tõrjus meie vägede rünnakud tagasi. Vaenlase kaitseliinide murdmiseks koondati Emajõe äärde uusi vägesid ja sõjatehnikat. Siia suunati ka Eesti laskurkorpus. Hakati tegema ettevalmistusi jõe ületamiseks. Öösiti kanti jõe lähedusse palke ja laudu, millest ehitati parved. Luurajad sõudsid üle jõe, et välja selgitada fašistide kahurite ja kuulipildujate asukohti.

Saabus selge ja pilvitu 17. septembri hommik. Sajad kahurid avasid vaenlase pihta marulise tule. Tunni aja jooksul laskis suurtükivägi igas minutis välja 1000 mürsku. Vaenlase kaevikute kohale kerkisid suitsu- ja mullasambad. Kõrvulukustava müri naga kihutasid üle peade punatähelised lennukid.

Nüüd läks pealetungile jalavägi. Põõsastesse peidetud parved ja paadid tassiti jooksujalu jõeni ning tõugati vette. Fašistide vihasest tulistamisest hoolimata ületati jõgi ja tungiti vaenlase kaitseliinidesse. Sedamaid toodi üle jõe ka tankid, mille toetusel

algas taganeva vaenlase jälitamine. Ikka rohkem tuli meie võitlejatele vastu ülestõstetud kätega fašistide salku, kes pomisesid: «Hitler kaputt!»

Samal ajal alustasid meie väed uut pealetungi Narva all. Algas fašistide kiire taganemine.

Tallinna vabastamine. Esialgne plaan nägi ette, et Tallinna vabastavad Narva alt pealetungivad Punaarmee väeosad. Eesti laskurkorpuse edukas pealetung võimaldas Nõukogude Eesti pealinna vabastamist kiirendada ja takistada vaenlast Tallinna hävitamisel.

Eesti laskurkorpuse võitlejatest organiseeriti motoriseeritud väesalk. Ees liikusid tankid, neile järgnesid veoautod ja ründesuurtükid. Tankidel ja autodel istusid punaarmeelased, laskevalmis automaadid kaenlas, käsigranaadid vööl. Öhtu saabudes asuti teele. Võimsa hooga murdis motoriseeritud väesalk taanduva vaenlase vägedest läbi ja kihutas lääne suunas. Polnud teada, kus vaenlane võib vastupanu osutada. Nii tuli lahinguks iga hetk valmis olla.

Tallinna poolt paistis tulekahjude kuma ja kostis tumedaid plahvatusi. Fašistid hävitasid linna, lasksid õhku sadamat. Sillad jõgedel olid purustatud, kuid kohalikud elanikud näitasid meie sõjameestele kätte madalamad kohad, kust tankid ja autod läbi pääsesid. Siin-seal püüdis vaenlane Nõukogude tankide ootamatule rünnakule vastupanu osutada.

22. septembri hommikul jõudsid tankid 120 kilomeetri pikkuse öise retke järel Tallinna. Tallinlased tervitasid rõõmuga vapraid Nõukogude sõjamehi. Balti jaama ümbruses ragisesid veel kuulipildujad ja automaadid, kui leitnant Lumiste heiskas Pika Hermanni torni punase võidulipu. **Nõukogude Eesti pealinn Tallinn oli vabastatud.**

Eesti NSV saared saavad vabaks. Fašistid taganesid kiiruga Eesti saartele. Kuid ka siin ei olnud neil kauaks asu. Koos Balti laevastiku meremeestega löid punaarmeelased fašistid saartelt peagi välja. Tugevat vastupanu osutasid fašistid Saaremaal, kus vaenlane taandus kitsale Sõrve poolsaarele. 9. oktoobril toimus Tehumardi all verine öölahing. Laskurkorpuse võitlejad hävitasid suure sakslaste üksuse, kes püüdis pääseda Sõrve poolsaarele, kuid ka eesti sõjameeste kaotused olid rasked. Ligemale poolteist kuud kestis võitlus Sõrve säärel. 24. novembriks 1944

viidi ka siin fašistide purustamine lõpule. Kogu Nõukogude Eesti oli jälle vaba.

Lahingutes meie vabariigi vabastamise eest ilmnnes eriti selgesti Nõukogude Liidu rahvaste suur sõprus. Oma elu säästmata võitlesid eesti rahva vabastamise eest venelased ja eestlased, ukrainlased ja valgevenelased ning paljude teiste rahvaste sõjamehed. Nõukogude Eesti pinnal pidas lahinguid 35 Punaarmee diviisi Eesti laskurkorpust, kuhu kuulus vaid 2 diviisi, moodustas vägede üldarvust $\frac{1}{20}$. Eesti laskurkorpuse osa vabastamislahingutes oli suur, sest väejuhatus usaldas talle eriti tähtsate ülesannete täitmise.

● UUS SÕNA.

tugiala

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millal ja kus algas Nõukogude Eesti vabastamine?
2. Kuidas valmistuti vaenlase kaitseliinide läbimurdmiseks Emajõel?
3. Jutusta Emajõe ületamisest.
4. Kuidas vabastati Nõukogude Eesti pealinn Tallinn? Millal see toimus?
5. Kuhu taandusid fašistid pärast Tallinna vabastamist?
6. Kus ja millal viidi lõpule Nõukogude Eesti vabastamine?
7. Kuidas väljendus nendes lahingutes Nõukogudemaa rahvaste sõprus ja koostöö?
8. Kus on sinu koolile kõige lähem Suure Isamaasõja lahingukoht? Mida sa tead seal toimunud võitlustest? Kuhu on maetud nendes võitlustes langenud Nõukogude sõjamehed?

VALIKTEST.

Vali pakutuist õige vastus.

1. Suur Isamaasõda algas
1. septembril 1939
21. juunil 1940
22. juunil 1941
19. novembril 1942.
2. Fašistlikud väed said esimese
ränga kaotuse
Leningradi all
Velikije Luki all
Dnepri jõe ületamisel
Stalingradi all
Moskva all.
3. Suure Isamaasõja käigus sai
pöördepunktiks
Leningradi blokaad
Kurski lahing
Stalingradi lahing
Dnepri jõe ületamine.
4. Nõukogude Liidu liitlased
Suures Isamaasõjas olid
Inglismaa
Jaapan
Itaalia
Ameerika Ühendriigid.
5. Punaarmee vabastas 1945.
aastal
Prantsusmaa
Poola
Ungari
Tšehhoslovakkia.
6. Teine maailmasõda lõppes
2. mail 1945
8. mail 1945
9. augustil 1945
2. septembril 1945.
7. Teine maailmasõda kestis
4 aastat
3 aastat
5 aastat
6 aastat.

8. Eesti laskurkorpus paistis
silma

Riia vabastamisel
Velikije Luki vabastamisel
Tallinna vabastamisel
Minski vabastamisel.

9. Leningradi blokaad kestis

300 päeva
600 päeva
900 päeva
200 päeva.

10. Verine öölahing toimus
1944. aasta sügisel
Saaremaal

Tehumardi all
Kuressaare all
Sõrve all
Orissaare all.

TÄIENDA VAT MATERJALI.

EESTI LASKURKORPUS SAABUB ÜLE PEIPSI TAGASI EESTISSE.

Eesti laskurkorpuse väeosad suunati Narva alt Mehikoorma juures üle Peipsi järve koduvabariigi äsja vabastatud territooriumile. Neid päevi meenutab endine sõjamees P. Tõldsepp.

Pikal teekonnal sünnimaa poole kohtasime ainult varemeid. Söestunud palgid kõnelesid sellest, et siin olid elanud inimesed. Jah, pidime ruttama.

Juba kündsidki Peipsit mootorpaadid, mis tõid meid Nõukogude Eesti pinnale. Kui esimene üksus oli randunud ja rivikorda seatud, täitis meeste rinda eriline tunne — olime jälle sünnimaal. Koos esimeste sammudega hakkas kõlama võimas ühine laul. See tungis majadesse, kõlas üle põldude. Kõikjal koristati parajasti vilja. Rehad ja hangud peatusid, jäädi kuulama — see on ju eesti laul! Jooksuga tuldi tee äärde, et näha eesti sõjamehi Punaarmee ridades. Üks eideke lõi käed kokku ja lausus: «Sa

püha taevas küll! Püha eesti poisid... Ja veel prisked kui purikad...»

Sammume aga edasi. Teel elame kogu aeg üle liigutavaid hetki. Ema leiab sõjameeste-vabastajate hulgast oma poja, naine mehe, poeg isa. Nad sammuvad kilomeetrite kaupa taasleitute kõrval. Üle mitme pika ja raske aasta ollakse jälle koos. Paljude sõjameeste rinda on kinnitatud kimp kodunurme lihtsaid lilli.

«Tulge tagasi võitjatena! Teie käsi on kibedasti kodus vaja!»
Need on soovid, mis öeldakse meile lahkumisel. Meie tee viib aga edasi Emajõe poole, kus on rinne.

TALLINNA VABASTAMISEST.

Nõukogude vägede kiirretk ja Tallinna tööliste kangelaslikkus päästsid linna suurematest purustustest. Vaenlasel ei õnnestunud õhku lasta paljusid hooneid, mille alla oli pandud lõhkeaine. Tallinna vabastamise puhul avaldati Kõrgema Ülemjuhataja käskkiri, millest esitame katkendi.

«Saavutatud võidu tähistamiseks esitada Tallinna vabastamise lahinguis kõige enam silma paistnud üksused ja väeosad «Tallinna» nimetuse saamiseks ning autasustamiseks. Täna, 22. septembril, kell 22.30 saluteerib meie kodumaa pealinn Moskva Leningradi rinde vapratele vägedele, sealhulgas kindral-leitnant Pärna Eesti laskurkorpusele, kes vallutasid Nõukogude Eesti pealinna, 24 kogupauguga 324 suurtükist.

Eeskujuliku lahingutegevuse eest avaldan tänu Tallinna vabastamise lahingutest osa võtnud vägedele.

Igavene au kangelastele, kes langesid lahingutes meie kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest!

Surm saksa okupantidele!

Kõrgem Ülemjuhataja J. Stalin.»

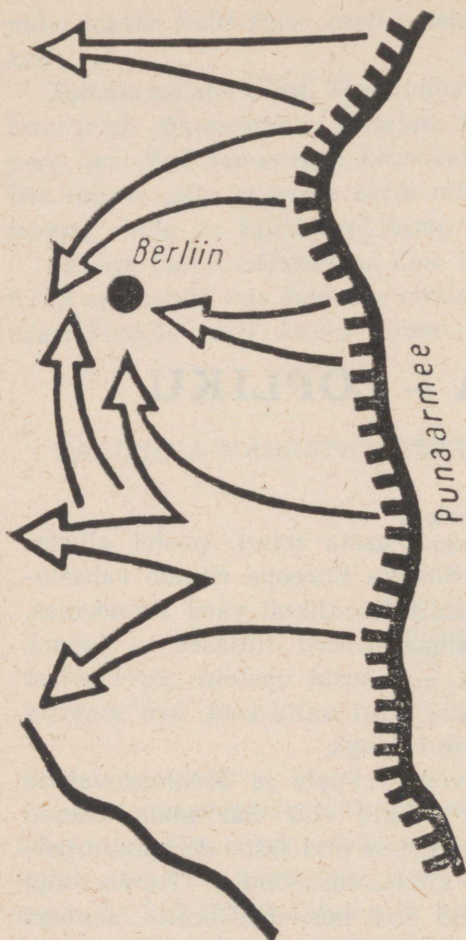
9. 1945. AASTA – LÕPLIKU VÕIDU AASTA.

Punaarmee vabastusretk. 1944. aasta teisel poolel alustas Punaarmee fašistide võimu all olevate Euroopa riikide vabastamist. Ägedates lahingutes purustati fašistlikud väed Rumeenias, Jugoslaavias ja Ungaris. Saksamaa senised liitlased — Soome, Rumeenia, Ungari ja Bulgaaria — astusid üksteise järel sõjast välja. Nendes maades moodustati uued valitsused, kes soovisid sõprust ning koostööd Nõukogude Liiduga.

1945. aasta alguses jätkus võitlus Poola ja Tšehhoslovakkia täielikuks vabastamiseks. Need riigid olid Saksamaa otsesed naabrid. Poolasse ja Tšehhoslovakkiasse olid fašistid rajanud paljude aastate jooksul tugevad kindlustusvööndid. Tundes sõja lõpu lähenemist, võitlesid fašistid eriti meeletult. Jaanuari keskel läks Punaarmee jälle pealetungile ja vabastas koos Poola vägedega Poola pealinna Varssavi. Mõni nädal hiljem jõudis Punaarmee juba Oderi jõeni ja ületas selle mõnes kohas. Berliini jäi vaid 60 kilomeetrit.

Samal ajal lähenesid Saksamaale läänest meie liitlaste Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja äsja fašistide käest vabastatud Prantsusmaa väed. Saksa fašistid lootsid lääneriikide kapitalistidega sõja lõpetamise suhtes kasulikult kokku leppida. Seepärast oli vastupanu Läänerindel tunduvalt nõrgem kui idas. Fašistid ei tahtnud Punaarmeed mingi hinna eest Berliini lasta.

Berliini ümbrus oli kindlustatud kolme tugeva kaitseliiniga. Sügavad tankitõrjekraavid ja sajad miiniväljad pidid tõkestama

Berliini ründamine.

Nõukogude vägede edasiliikumist Saksamaa pealinna suunas. Linna kaitsmiseks koondas Saksa väejuhatuse peaaegu kõik oma jõud: umbes miljon sõdurit, 10 000 suurtükki ja miinipildujat, 1500 tanki, üle 3000 lennuki. Sõjaväkke kihutati nii pensionärid kui ka koolipoisid.

Nõukogude sõjamehed olid läbi käinud pika ja raske sõjatee Volga äärest kuni Berliinini. Nad olid näinud vaenlase poolt purustatud linnu ja külasid, surnuks piinatud inimesi, tapetud lapsi. Nad olid vabastanud fašistlikest vangilaagritest sadu tuhan-

deid näljutatud ja piinatud inimesi. Punaarmee võitlejad vihkasid kogu hingest fašiste, kes olid paljudele rahvastele nii palju piina ja kannatusi toonud. Täis otsustavust läksid Nõukogude sõjamehed viimastesse lahingutesse.

Nõukogudemaal oli võimas sõjatööstus, mis andis Punaarmeele suurel hulgal vajalikke relvi ja varustust. Berliini vallutamiseks koondati selline hulk suurtükke, tanke ja lennukeid, mida varem polnud veel üheski lahingus nähtud. Berliini ründamisel oli Punaarmeel 42 600 suurtükki ja miinipildujat, 8000 lennukit ja 6300 tanki. Pealetungi juhtisid kogenud Nõukogude väejuhid eesotsas marssalite G. K. Žukovi ja I. S. Koneviga.

Lahing Berliini pärast. Otsustav pealetung Berliinile algas 1945. aasta 16. aprilli varahommikul Oderi jõelt. 22 000 suurtükki ja miinipildujat avasid vaenlase kaitseliinide pihta enneolematult võimsa tule. Maa vappus nagu maavärisemise ajal. Samal ajal ründasid vaenlast ohust tuhanded Nõukogude lennukid. Seejärel läksid rünnakule tankid koos jalaväega. Neile valgustasid teed tankidele asetatud helgiheitjad, mis pimestasid vaenlast. Fašistid sattusid segadusse. Nende ohvitserid teatasid raadio teel Berliini: «Meie pihta avati põrgulik tuli. Ühendus vägedega on katkenud. Ühes kohas on arusaamatult võimas valgus. Mis see on, ei saa kindlaks teha. Võib-olla on venelastel uus relv.»

Fašistlikud kindralid saatsid meie vägede vastu oma viimased jõud. Kolme päevaga murdis Punaarmee vaenlase kaitseliinidest läbi ja tungis Berliini eeslinnadesse. Lahingud kestsid päeval ja öösel. Kümnendal päeval pärast pealetungi algust viidi Berliini sissepiiramine lõpule. Samal päeval kohtusid meie sõjamehed Berliinist lõuna pool Elbe jõel Ameerika Ühendriikide eelvägedega. Fašistliku Saksamaa sõjaline purustamine hakkas lõpule jõudma.

Nüüd jätkusid lahingud juba põlevas Berliinis. Päeval seisid suurlinna kohal tohutud suitsupilved, öösel aga tulekahjude kuma. Nõukogude sõjamehed vabastasid ühe maja teise järel. Võitlus toimus ka maa all, Berliini metroos, kus fašistid panid meeletult vastu. Metroosse oli lahingute eest varjule läinud palju Berliini elanikke — naise, lapsi ja vanakesi. Viimases hädas juhtisid fašistid Berliinist läbi voolava Spree jõe veed metroosse. Siin uppusid tuhanded inimesed. See oli fašistide viimane kuri-tegu saksa rahva vastu.

Võidulipp Riigipäevahooneel.

Miski ei suutnud enam Punaarmeed peatada. Pärast ägedaid lahinguid vallutati Berliini kesklinnas Riigipäevahoone. 2. mail andis Berliini garnison alla. Osa fašistide ninamehi võeti vangi, teised (nende hulgas ka Hitler) lõpetasid elu enesetapuga.

Fašistliku Saksamaa kapituleerumine. Pärast Berliini lange-mist püüdsid fašistid mõnes kohas veel vastupanu jätkata, kuid see ei kestnud enam kaua. Liitlasvägede löökide all varises fašistlik Saksamaa kokku. 8. mai õhtul kirjutasid Saksa väejuhatuse esindajad Berliinis alla tingimusteta kapitulatsioonile. **Suur Isamaasõda oli lõppenud nõukogude rahva täieliku võiduga. Välgu-kiirusel lendas teade võidust üle kogu maa. 9. mail tähistasid nõukogude inimesed Võidupüha.**

Kuid veel ei vaikinud relvad. Tšehhoslovakkias ja Austrias asuvad vaenlase väed ei tunnistanud kapitulatsiooni ja jätkasid sõjategevust. Tšehhoslovakkia pealinnas Prahas algas rahva üles-tõus fašistide vastu. Tšehhid vabastasid oma pealinna. Praha ümbruses paiknevad Saksa väed ähvardasid Prahast hävitada.

Prahale kiirustasid appi Nõukogude tankiväed. Nad jõudsid kohale 9. mail ja tegid fašistide vastupanule lõpu. Tšehhoslovakkia rahvas tervitas Punaarmee kui oma päästjat fašistlikust orjusest.

● UUED SÕNAD.

marssal
helgiheitja
garnison
kapitulatsioon

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Näita kaardil neid Euroopa maid, mis Punaarmee vabastas 1944. aasta teisel poolel.
2. Miks panid saksa fašistid läänes hoopis vähem vastu kui idas?
3. Võrdle Punaarmee ja fašistliku armee relvastatud jõude enne Berliini lahingut. Tee selle kohta tabel.
4. Kirjelda vaenlase kaitse läbimurdmist Oderi jõel.
5. Jutusta lahingutest Berliinis.
6. Millal kapituleerus fašistlik Saksamaa?
7. Millist päeva tähistab nõukogude rahvas Võidupühana?
8. Tuleta meelde sündmusi Tšehhoslovakkias 1945. aasta maikuus.

TÄIENDA VAT MATERJALI.

VÕIDULIPP RIIGIPÄEVAHOONEL.

Riigipäevahoone vallutamist juhtis Nõukogude Liidu kangelane kindrul Vassili Šatilov. Järgnev katkend on koostatud tema mälestuste põhjal.

1945. aasta 30. aprilli keskpäeval seisid meie väed Berliini südames otse Riigipäevahoone ees. See suur, sünge hoone oli tugevasti kindlustatud. Teda kaitses ligemale 5000 fašisti.

Hooneni jõudmiseks tuli ületada umbes 300 meetrit. Treenitud sõdurile tähendas see paari minutit pingutavat jooksu. Kuid meie teed takistas sügav kraav. Kõikjal olid kaevikud, rusud ja mürsu-augud, mis raskendasid edasiliikumist.

Meie suurtükid ja miinipildujad andsid hoone pihta tugeva tulelöögi, mille järel Nõukogude sõjamehed tungisid hoonesse. Paljudel olid kaasas punased võidulipud, mis kohe kinnitati Riigipäevahoone sammaste külge ja torgati välja aknaavadest.

Fašistid paiskasid Riigipäevahoone kaitsjatele appi uusi jõude tankide toetusel. Hoonesse tunginud Nõukogude sõjameestel katkes ajutiselt ühendus teiste vägedega. Võidelda tuli peaaegu pimeduses, sest hoone aknad olid kinni müüritud ja väikesed laskeavad andsid vähe valgust. Koridorides, treppidel ja tubades puhkesid ägedad lahingud. Plahvatasid käsigranaadid, tärisesid automaadid. Kuuldes võitluskära, ruttas üks Nõukogude sõjameeste grupp teisele appi. Algasid tulekahjud, põlesid paberitega täidetud kapid ning mööbel. Kustutati, kuidas suudeti, kuid tuli laienes ja suits hakkas lämmatama.

Juba lehvisid hoone katusel punased lipud. Väejuhatus usaldas suure võidulipu heiskamise venelasele Mihhail Jegorovile ja grusiinlasele Meliton Kantariale. Neid saatsid automaaturid. Iga samm nõudis ettevaatust. Mitmel korral satuti fašistidele. Trepid olid purustatud, edasi roniti redelite abil. Kuid ülesanne täideti — 30. aprilli öösel hakkas Riigipäevahoone kohal lehvima suur punalipp.

Keldritesse peitu pugunud fašistid panid veel vastu ja alistusid alles 2. mai hommikul. 2600 vaenlast võeti vangi, üle 2000 fašisti oli hoone kaitsmisel surma või haavata saanud.

NÕUKOGUDE LIIDU KANGELANE ENDEL PUUSEPP JUTUSTAB.

Kohe pärast fašistliku Saksamaa kapituleerumist saime kutse sõita Berliini. Kümnendal mail olimegi juba seal.

Berliinis tundsi me kõigepealt huvi, kas Hitler on kinni püütud. Sellele küsimusele ei osanud aga keegi veel vastata. Kõndisime Riigikantselei hoone poole. Hall kotkas küüntes rippuva haakristiga lebas hoone peasissekäigu ees poris maas... Riigi-

kantselei oli kiviprahti, klaasikilde ja krohvipuru täis. Veel jäi mulle meelde 150 meetri pikkune koridoritaoline saal, mille seintes olid väikesed kapid Kolmanda riigi ordenite ja medalitega. Siin autasustas füürer oma alamaid. Nüüd vedelesid kõik need raudristid ja teeneteristid küll tammelehtede ja lintidega, küll ilma nendeta, paksu kihina põrandal ning ragisesid meie jalgade all. Need, kellele aumärgid olid määratud, ei vajanud neid enam.

Teistes ruumides valitses samuti täielik kaos. Dokumendid ja paberid katsid põrandaid, aknad olid katki.

Heleda maipäikese kiired langesid tänaval metalli- ja kivi-rägastikule, mis nagu maavärisemisest oli kokku kuhjunud.

Sammusime edasi Riigipäevahoone suunas. Kõrgel ülal lehvis punane lipp — võidulipp. Selle kõrval märkasime kupli küljel punast viisnurka. See oli otsetabamuse saanud lennuk. Et mitte vangi sattuda, mattis meie lendur enda koos lennukiga sinna kuplisse. Riigipäevahoone põles, kusagilt sügavast keldrist tõusis suitsu ja vingu.

Seintel kirendasid sajad kirjutised: «Meie oleme Stalingradist», «Meie tulime Irkutskist».

10. SUURE ISAMAASÕJA JA TEISE MAAILMASÕJA LÕPP.

Potsdami konverents. 1945. aasta suvel tulid Berliini lähedal Potsdamis kokku kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhid, et arutada Saksamaa edasist saatust.

Liitlased leppisid kokku, et Saksamaad hakkavad okupeerima nelja riigi (NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa) väed. Saksamaa jaotatakse nelja okupatsioonitsooni. Täielikult tuleb hävitada Saksamaa sõjatööstus, likvideerida sõjavägi, laiali saata fašistlik partei. Saksamaa peab tasuma osa teistele riikidele sõjaga tehtud kahjudest. Fašistliku Saksamaa juhid, kes olid süüdi kohutavates kuritegudes, otsustati anda rahvusvahelise kohtu alla.

Potsdami konverents andis NSV Liidule Königsbergi linna koos selle ümbruskonnaga (praegune Kaliningradi oblast). Poolale anti tagasi tema põlised läänealad kuni Oderi ja Neisse jõeni, mis seni olid olnud Saksamaa valduses.

Imperialistliku Jaapani purustamine. Kuigi fašistlik Saksamaa oli purustatud, ei olnud Teine maailmasõda veel lõppenud. Kaug-Idas ja Vaiksel ookeanil jätkas võitlust Saksamaa liitlane imperialistlik Jaapan. Jaapan lükkas tagasi liitlaste ettepaneku alla anda.

Nõukogude Liit oli lääneriikidega kokku leppinud, et kui Jaapan ei alistu, siis astub ka meie maa Jaapani vastu sõtta.

Jaapanlased olid hoidnud suuri vägesid meie maa idapiiril, ähvardades sobival hetkel Nõukogudemaale kallale tungida.

9. augustil 1945. aastal kuulutas NSV Liit Jaapanile sõja ja Punaarmee läks Kaug-Idas pealetungile. Mõne nädalaga löödi puruks suured Jaapani väed. Jaapani vägede vastu võitlesid edukalt ka Mongoolia väed ning Hiina armee, kellega Jaapan juba pikemat aega sõdis. Oli selge, et Jaapani täielik lüüasaamine on lähema aja küsimus.

Kolm päeva enne NSV Liidu sõttaastumist heitsid Ameerika Ühendriikide lennukid **aatomipommi Jaapani linnale Hiroshimale** ja 9. augustil **Nagasakile**. Erakordse lõhkejõuga pommid hävitasid ja vigastasid ligemale 450 000 inimest, peamiselt tsiviilelanikke. Need pommid ei sundinud Jaapanit alistuma. Nad olid mõeldud rohkem Nõukogude Liidu ja teiste maailma rahvaste hirmutamiseks, et näidata, milline kohutav relv on Ameerika Ühendriikidel.

Saanud lüüa Punaarmee, Aasia rahvaste, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa sõjajõudude käest, nõustus Jaapan lõpuks kapituleeruma. **2. septembril 1945. aastal** kirjutati vastavale kokkuleppele alla. Nii lõppes 6 aastat kestnud Teine maailmasõda — kõige ohvriterikkam sõda inimkonna ajaloos.

Teise maailmasõja tulemustest. Teise maailmasõja tulemusena löödi puruks peamised fašistlikud riigid Saksamaa ja Itaalia ning nende liitlased eesotsas Jaapaniga. Need riigid, kes olid asunud kogu maailma orjastama, said ise hävitavalt lüüa.

Euroopas asusid paljud fašistliku okupatsiooni alt vabanenud maad sotsialismi teele. Nende maade rahvad kukutasid kapitalistide ja mõisnike võimu ning kuulutasid välja rahvademokraatliku korra. Nii langesid kapitalistlike riikide hulgast välja **Albaania, Bulgaaria, Saksa Demokraatlik Vabariik, Jugoslaavia, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Ungari.**

Aasias asusid sotsialismi ehitama veel kolm riiki — **Hiina Rahvavabariik, Korea Rahvademokraatlik Vabariik ja Vietnami Demokraatlik Vabariik.** Nõukogude Liit sõlmis rahvademokraatiamaadega vastastikuse sõpruse ja abistamise lepingud ning aitas neid uue elu korraldamisel.

Seni oli maailmas olnud ainult kaks sotsialistlikku riiki — NSV Liit ja Mongoolia Rahvavabariik. Pärast Teist maailmasõda tekkis sotsialismi maailmasüsteem, kuhu kuulub üle 10 riiki.

Teine maailmasõda nõrgestas kapitalistlikku korda. Tugevnes imperialistlike riikide võimu all olevate asumaade rahvaste vabadusvõitlus. Üksteise järel saavutasid asumaad sõltumatuse ja hakkasid ehitama uut elu. Imperialistlike riikide katsed takistada asumaade vabanemist ei andnud tulemusi.

Teise maailmasõja tulemusena tugevnes maailmasotsialism ja nõrgenes kapitalism. Kujunes välja kaks leeri — sotsialismi- leer eesotsas Nõukogude Liiduga ja imperialistlike riikide leer eesotsas Ameerika Ühendriikidega.

● UUED SÕNAD.

likvideerima
aatomipomm
asumaad

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Milles lepiti kokku Potsdami konverentsil?
2. Kus jätkus Teine maailmasõda pärast Saksamaa purustamist?
3. Miks alustas Nõukogude Liit sõda Jaapani vastu?
4. Millal ja millise sündmusega lõppes Teine maailmasõda?
5. Millised tähtsamad muudatused rahvusvahelises elus toimusid Teise maailmasõja tulemusena?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

AATOMIPOMMI HEITMISEST HIROSHIMALE

Ameerika Ühendriikide ametlikus aruandes kirjeldatakse Hiroshima pommitamist järgmiselt.

1945. aasta 6. augusti varahommikul, kui Hiroshima vabrikutöölised läksid tööle päevasesse vahetusse ja lapsed olid juba koolis, lähenes Ameerika Ühendriikide pommituslennuk B-29 11-liikmelise meeskonnaga Hiroshima linnale.

Kell 8.15 vajutas pommitaja-sihtur kangile ja heitis alla langevarjuga pommi. Mõnekümne sekundi pärast tekkis linna loodeosa kohale tulekera. Selle keskel ulatus kuumus miljonite kraadideni. Linnas puhkesid sajad tulekahjud, algas tõeline tuletorm. Inimesed said kannatada kuumuse, plahvatuse lööklaine ja radioaktiivse kiirguse läbi. Linna keskosa põles täielikult maha. Elamurajoonides hävis 90 000 majast 62 000.

NÕUKOGUDE LIIDU MAAILMAAJALOO LINE VÕIT SUURES ISAMAASÕJAS.

Fašistliku Saksamaa üle saavutatud võidu 25. aastapäeval esines Moskvas pidulikul koosolekul NSV Liidu kaitseminister NSV Liidu marssal A. Gretško, kelle kõnest on lühendatult toodud järgmised katkendid.

NSV Liidu sõda fašistliku Saksamaaga ei olnud ainult relvastatud jõudude kokkupõrge. See oli kahe majandusliku ja poliitilise süsteemi — sotsialismi ja kapitalismi võitlus, see oli kahe erineva maailmavaate — fašistliku, reaktsioonilise maailmavaate ja progressiivse, kommunistliku maailmavaate võitlus.

Nõukogude rahva ja tema armee ülisuur teene inimkonna ees seisneb selles, et nad peatasid oma ennastsalgava võitlusega vaenlase, ei lasknud tal tungida teistesse maadesse ja teistele mandritele. See oli erakordselt raske ülesanne, mis nõudis tohutut vaprust ja meelegindlust ning ohvreid.

Nõukogude armee lõi vaenlase vägesid pealetungil ja kaitsel, päeval ja öösel, metsades, soodes ja mägedes, talvel ja suvel, seal, kus olid teed ja seal, kus neid ei olnud. Lahinguväljadele ja sõjateedele jäid maha fašistide purustatud lennukite, tankide, suurtükkide ja autode mäed. Saksa fašistliku armee tohutud kaotused Nõukogude—Saksa rindel avaldasid otsustavat mõju Teise maailmasõja käigule ja määrasid selle tulemused.

Milles on Nõukogude rahva poolt saavutatud võidu peamised põhjused?

Sotsialismi ühiskondlik süsteem ja majandus ning marksistlik-leninlik maailmavaade olid meie võidu peamine allikas. Nõuko-

gude ühiskond oli üksmeelne, siin valitses Nõukogude rahvaste sõprus. Meie maad juhtis Kommunistlik Partei, kes innustas rahvast võitlusele. Meie relvastatud jõududes esines enneolematu massiline kangelaslikkus ja vaprus. Nõukogude sõjakunst oli üle fašistliku Saksamaa sõjakunstist.

Koos nõukogude sõjameestega pidasid vaenlase poolt okupeeritud territooriumil kangelaslikku võitlust meie kuulsusrikkad partisanid.

Meie riigi jõu üheks allikaks oli rinde ja tagala, armee ja rahva ühtsus, tööliste, kolhoositalurahva ja haritlaskonna ennast-salgav töö, mille tulemusena Nõukogude armeed kõige vajalikuga varustati.

Meie võit näitas veel kord, milline ammendamatu jõud peitub rahvas, kui ta oma ürituse õigsuses on veendunud, kui ta on hästi organiseeritud.

Suures Isamaasõjas saavutatud võidu innustajaks ja organiseerijaks oli Kommunistlik Partei. Õigusega nimetati teda võitlevaks parteiks. Sütitav üleskutse: «Kommunistid, edasi!» oli sõja-aastatel partei elu ja tegevuse seadus. Sõja lõpul oli kuni 60% partei koosseisust Punaarmee. Kolm miljonit kommunisti langes kangelasena. Partei lahendas edukalt kõige keerukamaid ja raskemaid ülesandeid.

Meie võit fašistliku Saksamaa üle näitas maailmale sotsialismi suurt elujõudu ja avas inimkonnale ajaloolise progressi uued sihid.

11. RAHULIK ÜLESEHITUSTÖÖ JÄTKUB.

Rasked sõjahaavad. Pärast Suure Isamaasõja lõppu asus nõukogude rahvas jälle rahuliku ülesehitustöö juurde. Kõigepealt tuli jagu saada ränkadest sõjahaavadest. Sajad linnad ja kümned tuhanded külad olid varemetes, paljud kolhoosid ja sovhoosid laastatud, paljud raudteed ja sideliinid purustatud. Nõukogude-maa kaotas Suures Isamaasõjas surnutena 20 miljonit inimest.

Fašistide hävitustöö oli tohutu suur. Kui kõik sõjakahjud kokku arvati, siis selgus, et ligemale üks kolmandik meie maa rikkustest oli hävitatud. Elanikkonnale ei jätkunud piisavalt toitu, tööstuskaupu ega elamispinda. Suur Isamaasõda pidurdas Nõukogude Liidu majanduslikku arenemist vähemalt 10 aasta võrra.

Üleminek rahuolukorrale toimus 1946. aasta jooksul. Lige-male 9 miljonit sõjameest demobiliseeriti Punaarmeest. Nad pöördusid tagasi oma kodudesse ja asusid tööle rahvamajanduse taastamisel. Kodumaale tuli tagasi ka 5 miljonit inimest fašistlikult sunnitöölt. Sõja-aastatel kestis tööpäev 11 tundi ja puhkusi ei antud. Nüüd taastati 8-tunniline tööpäev ning iga-aastased puhkused.

Tehased, mis sõja ajal olid valmistanud relvi ja sõjamoona, hakkasid nüüd tootma rahuaegseid kaupu. Parandati teid ja sildu. Paljud sõja ajal Uraali ja Siberisse evakueeritud ettevõtted toodi tagasi oma endistesse asukohtadesse. Vabanenud ruumides jätkasid Siberis tööd uued tehased.

Taastatud Dneprogress.

Neljas viisaastak. 1946. aasta kevadel võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljanda viie aasta plaani aastaks 1946—1950. Uue viisaastaku plaani kohaselt tuli kiiresti parandada sõjahaavad, taastada ja tunduvalt ületada tööstuse ja põllumajanduse sõjajärelne tase.

Kommunistliku Partei innustusel asus nõukogude rahvas täitma viie aasta plaani ülesandeid. Tööstuses saavutati 1940. aasta tase juba kahe ja poole aastaga. Viisaastaku jooksul taastati, ehitati ja anti käiku **6200** suurt tööstusettevõtet.

Vaenlane oli lasknud õhku Dnepri Hüdrolektrijaama. 1947. aastal andis taastatud Dneprogress jälle voolu. Donbassi kivisöekaevandused olid sõja ajal üle ujutatud. Sügavad kaevandused pumbati veest tühjaks, korrastati kaevanduskäigud ja seati töökorda tõstukid. Donbass hakkas jälle andma meie maale nii vajalikku kivisütt.

Sõjast puutumata jäänud aladel rajati arvukalt uusi ette-

võtteid, ehitati raudteid ja gaasijuhtmeid. Pingelise töö tulemusena ületati viie aasta plaan tööstuses tunduvalt.

Raske olukord põllumajanduses. Sõda oli tugevasti laostanud Nõukogudemaal põllumajandust. Üks neljandik põlde oli üles harimata, loomade arv tunduvalt vähenenud, oli puudus põllutöömashinade ja töökatet. Pealegi oli 1946. aasta suvi meie maal Euroopa-osa lõunarajoonides väga põuane. Saak hävis.

Põllumajanduse taastamiseks rajati kiiresti traktori- ja põllutöömashinade tehaseid. Väikesed, majanduslikult nõrgad kolhoosid ühendati suurteks ühismajanditeks. Põllumajanduse toodang suurenes pikkamööda. 1947. aasta lõpul kaotati kaardisüsteem ja toiduained tulid jälle vabamüügile. Põllumajanduse sõjajärgne tase saavutati hulk aega hiljem kui tööstuses — alles 1950. aastaks.

Põllumajanduse taastamist takistas ka kolhoosnikute madal töötasu. Kolhoosnikud töötasid meelsamini oma õue-aiamaal kui kolhoosipõllul. Ka siin oli tarvis midagi ette võtta.

Kõigile raskustele vaatamata saavutas nõukogude rahvas neljanda viisaastaku jooksul suuri edusamme. See oli nõukogude rahva silmapaistev töökangelastegu.

● UUED SÕNAD.

demobiliseerima
gaasijuhe

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millist kahju tekitas sõda Nõukogudemaale?
2. Kuidas toimus meie maal üleminek rahuolukorrale?
3. Jutusta tööstuse taastamisest.
4. Miks toimus põllumajanduse taastamine aeglasemalt kui tööstuse taastamine?

TÄIENDA VAT MATERJALI.

NÕUKOGUDEMAALE TEHTUD KAHJUST SUURES ISAMAASÕJAS.

Juba sõja ajal alustas tegevust Era-
korraline Riiklik Komisjon, kelle
ülesandeks oli uurida ja kindlaks
teha saksa fašistlike röövvalutajate
kuritegusid meie maal. Järgnevad
andmed on võetud komisjoni teada-
andest.

Saksa fašistlikud röövvalutajad purustasid ja põletasid täie-
likult või osaliselt meie maal 1710 linna ning üle 70 000 asula ja
küla, põletasid ja purustasid üle 6 miljoni hoone ning jätsid pea-
varjuta 25 miljonit inimest.

Vaenlane purustas 32 000 tööstusettevõtet, kus töötas ligi
4 miljonit töolist. Samuti purustati 65 000 km raudteeliine, 4100
raudteejaama, palju sideasutusi ja sideliine. Hävitati 84 000 kooli
või teaduslikku asutust ning 43 000 raamatukogu.

Fašistid laostasid ning riisusid paljaks 98 000 kolhoosi, 1876
sovhoosi ja 2900 masina-traktorijaama.

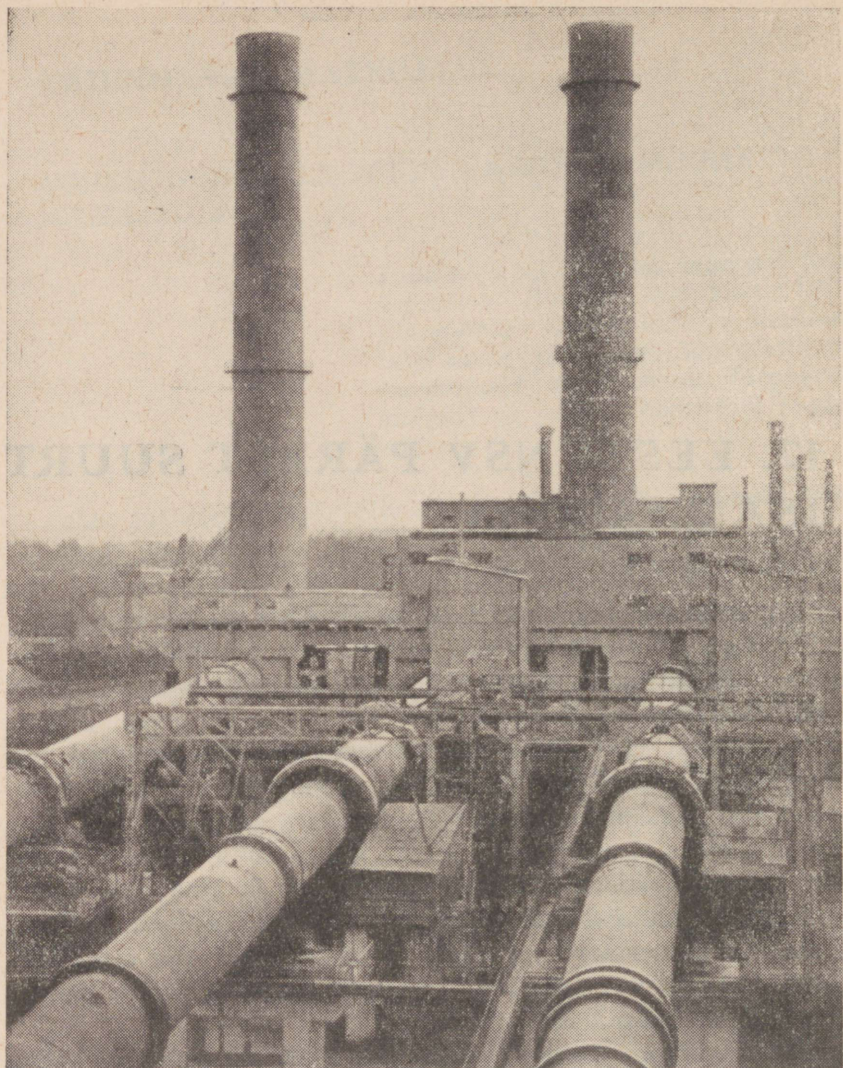
12. EESTI NSV PÄRAST SUURT ISAMAASÕDA.

Sõjapurustused olid suured ka Eesti NSV-s. Fašistid hävitasid täielikult ajaloolise Narva linna. Otepää oli maha põletatud. Tallinnas ja Tartus olid purustatud ligemale pooled hooned. Tallinna sadam meenutas rusuhunnikut.

Rasked olid purustused põlevkivirajoonis. Kaevandused olid üle ujutatud, elektrijaamad hävitatud. Paljude vabrikute sisseseeded olid Saksamaale veetud.

Kahju oleks olnud veelgi suurem, kui mitmete ettevõtete töölised poleks taganevaid fašiste takistanud ja oma ettevõtteid täielikust hävitamisest päästnud. Nii päästeti Tallinnas tehased «Volta» ja «Ilmarine» ning elektrijaam. Fašistid olid ettevõtteid mineerinud ja kavatsesid need õhku lasta. Oma elu kaalule pannes tegid töölised miinid kahjutuks.

Kommunistliku Partei juhtimisel asuti kiiresti sõjahaavu parandama. Töölised tulid maalt taludest, metsadest ning fašistlikest vanglatest tagasi oma endise töö juurde. Agaralt löid käed külge demobiliseeritud sõjamehed, kellele usaldati eriti tähtsaid ülesandeid. Vennasvabariigid saatsid Eesti NSV-le tööpinke ja autosid, toormaterjali, tööstuskaupu ning toiduaineid. Eriti palju abistas meie vabariiki kangelaslinn Leningrad. Tänu Nõukogude-maa rahvaste vennalikule abile edenesid taastamistööd kiiresti. Kaks aastat pärast sõja lõppu andsid meie vabariigi vabrikud ja tehased juba tunduvalt rohkem toodangut kui enne sõda.

Tsemenditehas «Punane Kunda».

Kiiresti tuli taastada põlevkivitööstus. Vanad kaevandused seati jälle töökorda ning varustati uute seadmetega. Koostöös vennasvabariikide teadlaste ja ehitajatega rajati Kohtla-Järvele maailma esimene põlevkivigaasitehas, mis hakkas majapidamisgaasiga varustama kangelaslinna Leningradi. Mõni aasta hiljem ehitati gaasijuhe Kohtla-Järvelt Tallinna.

Kodanliku korra ajal oli Kohtla-Järve tahmunud majadega väike töölisasula. Nüüd muutus ta suureks tööstuskeskuseks. Töölilistele ehitati täiesti uus sotsialistlik linnaosa, mis on kaugemal vabrikute tahmast ja suitsust. Kaevandused varustati elektri-seadmetega ning põlevkivi hakati maa alt välja vedama elektri abil.

Narvas kerkis varemest hiiglaslik puuvillase riide vabrik Kreenholmi Manufaktuur. Vabrik sai vennasvabariikidest uue sisseseade.

Tööliliste pingeline töö kandis vilja. Juba 1947. aasta lõpuks saavutas Eesti NSV tööstus sõjaeelse taseme. Neljanda viis-aastaku plaan täideti enne tähtaega — kolme aasta ja seitsme kuuga.

Sõjajärgsetel aastatel oli meie linnades väga levinud ühiskondlik taastamistöö. Sajad ja tuhanded inimesed tulid pärast tööpäeva lõppu varemeid koristama, ehitusplatse puhastama, puid ja põõsaid istutama. Ka koolilapsed aitasid jõudumööda kaasa. Varemete asemele rajati meie linnades esimestel sõjajärgsetel aastatel mitmed nägusad haljasalad. Linnaelanikud tegid seda tööd vabatahtlikult ja tasuta.

Esimesele sõjajärgsele viisaastakule järgnes teine ja kolmas (ehk üldjärjestuses viies ja kuues) viisaastak. Iga aastaga muutus kogu Nõukogude Liidu ja ka meie vabariigi tööstus võimsamaks. Vabrikutes ja tehastes valmis järjest rohkem mitmesuguseid uusi kaupu. Tehastesse ilmusid «targad masinad» — automaadid, mis oskasid teha kõige keerulisemaid töid. Nii rajati meie maal tehas-automaat autoosade valmistamiseks. Selles tehases sulatavad masinad metalli, valavad metalli valuvormidesse, puhastavad ja lihvivad valuvormist väljavõetud osi, kontrollivad nende vastavust mõõtudele, määrivad autoosad õliga ja pakivad nad sisse. Töölised ainult jälgivad ja reguleerivad automaatide tööd. Rikke korral peab tööline oskama lühikese ajaga vea kõrvaldada. Tänu sellistele automaatidele vähenes tunduvalt tööliliste kehaline töö, kuid suurenes töölilistelt nõutavate teadmiste hulk. Oli tarvis pidevalt õppida ja oma haridust täiendada.

Eesti NSV-s hakkasid esimesed automaadid tööle Tallinna tehases «Volta». Seda tehast laiendati tunduvalt. «Volta» toodangut kasutatakse kogu Nõukogudemaal ja seda veetakse välja paljudesse välisriikidesse.

Ka Eesti NSV-s ehitati sõjajärgsete viisaastakute jooksul palju uusi ettevõtteid. Narva lähedale kerkis uus hüdroelektrijaam. Jaama ehitamiseks tõkestati Narva jõgi paisuga, mille taha tekkis suur veehoidla — Narva meri. Tunduvalt laiendati Maardu Keemiakombinaati, kus hakati valmistama väärtuslikku põlluväetist — superfosfaati.

Meie vabariigi tööstus kasvas ja arenes kiiresti. See oli võimalik tänu Kommunistliku Partei juhtimisele, tööliste ennastsalgavale tööle ja vennasvabariikide laialdasele abile.

● UUED SÕNAD.

kaevandamine
ühiskondlik töö
automaatmasinad

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Jutusta sõjapurustustest meie vabariigis.
2. Kuidas päästeti mitmed tööstusettevõtted täielikust purustamisest?
3. Millist abi andsid vennasvabariigid Eesti NSV-le?
4. Milliseid tooteid saadeti meie ettevõtetest teistesse liiduvabariikidesse?
5. Jutusta automaatide tööst tehases.
6. Millised tööliselised saavad juhtida automaatide tööd?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Demobiliseeritud sõjamehed, ülesehitustöö, majapidamisgaas, sõjaeelne tase, taastamistöö, sõjajärgsed aastad, tehas-automaat, valuvorm, füüsiline töö, hüdroelektrijaam, veehoidla, keemikombinaat, ennastsalgav töö, ennetähtaegselt.

Leia igast reast «liigne» sõna.

1. Tööstus, põllumajandus, transport, haridus.
2. Majapidamisgaas, bensiin, keemiakaubad, fosforiit.
3. Traktorid, ekskavaatorid, autod, jalatsid.
4. Põlevkivi, kivisüsi, turvas, veehoidla.

TÄIENDA VAT MATERJALI.

RAHVA ÜHISTÖÖ SÕJAJÄRGSE TEL AASTATEL.

Sõjajärgsetel aastatel töötasid kümned tuhanded inimesed ühiskondlikus korras, et kiiremini parandada purustused ja rajada uusi ettevõtteid ning kultuuriasutusi. Nendest tööddest kirjutatakse ka kolmeköitelise «Eesti NSV ajaloo» III köites lk-l 598 ja 605.

Suurt töövaimustust näitasid oma kodulinnade taastamisel tallinlased ja tartlased. Tallinnas algas viis päeva pärast linna vabastamist trammiliiklus, hakkasid tööle leivatehased. Pärast tööpäeva lõppu koristasid kümned tuhanded inimesed ühiskondliku töö korras varemeid, rajasid uusi väljakuid ja parke. Mõne kuuga tasandati väljak praeguse Tallinna Keskturu kohal, kust koristati 30 maja varemed. 1948. aastal rajati Tallinnas Harju tänava varemete kohale kaunis haljasala. Harju tänaval töötas iga päev 700—3000 pealinna elanikku. Tartus loodi nägus haljasala Emajõe kaldale, heakorrastati Tähe tänava rajoon jm. Sageli tulid linnainimestele appi ka ümberkaudsed maaelanikud. Tallinlased töötasid ühiskondlikul taastamistööl 13 miljonit tundi, tartlased 900 000 tundi.

*

Maal elustus vana talgute komme. Talgute abil hangiti maa-koolidele, rahvamajadele jne. küttepuid. Ühistööga ehitati üles mitmed rahvamajad. 1945. aasta märtsis organiseeriti ülemaali sed metsatalgud, mille ajal lõigati üle 100 000 tihumeetri puid ja suur osa neist veeti metsast välja.

Ühistööga ehitati ka väikeseid elektri jaamu. Eriti kuulsaks sai Leevaku elektri jaama ehitamine Võhandu jõele 1947. aastal. Kommunistlike noorte algatusel kogunesid Leevakule paljud Võrumaa ja teiste maakondade noored, kes töötasid seal kokku 5000 tööpäeva. Leevaku ehitajate uut, nõukogulikku töösse suhtumist annab ilmekalt edasi J. Smuuli poem «Järvesuu poiste brigaad».

13. MEIE SOTSIALISTLIK PÕLLUMAJANDUS.

Kolhooside rajamine Eesti NSV-s. Juba 1941. aastal tehti meie vabariigis ettevalmistusi põllumajanduslike ühismajapidamiste — kolhooside rajamiseks. Puhkes Suur Isamaasõda ja Eesti NSV jäi kolmeks aastaks fašistliku okupatsiooni alla. Vaenlase võimutsemine tegi meie põllumajandusele palju kahju. Fašistid hävitasid sovhoosid ja masina-traktorijaamad. Uusmaasaajate maa anti kulakutele tagasi. Külvipind vähenes sõja ajal ligi 40%. Vähenes ka kariloomade ja põllutöömashinade hulk.

Pärast Eesti NSV vabastamist hakati kiiresti põllumajandust taastama. Uusmaasaajatele anti tagasi maa, loomad ja põllutööriistad. Kulakute ja fašistide käsilaste talusid vähendati 5—7 hektarini. Uuesti hakkasid tööle riiklikud majandid — sovhoosid ja masina-traktorijaamad.

Eesrindlike sovhooside ja masina-traktorijaamade töökogemused innustasid üksiktalupidajaid ühismajapidamisse astuma. Esimeste sõjajärgsete aastatega loodi kõik tingimused kolhooside rajamiseks Eesti NSV-s. Sotsialistlik tööstus arenes kiiresti ja suutis põllumajandust varustada põllutöömashinade ja tööriistadega. Masina-traktorijaamadel jätkus traktoreid ja teisi põllutöömashinaid kolhooside abistamiseks. Vennasvabariikide kolhooside eeskuju ja abi soodustas kolhooside rajamist. Kulakud olid kolhooside asutamise vastu. Nad levitasid kolhooside kohta laimujutte, hirmutasid ja ähvardasid talupoegi, kes tahtsid kolhoose

asutada. Talupojad pidasid aru, et ka Eesti NSV-s tuleks ühineda kolhoosidesse. Väikestel põllulappidel ei tulnud masinate kasutamist midagi välja. Eesti talupoegade esindajad sõitsid vanematesse liiduvabariikidesse, et vaadata, kuidas sealsetes kolhoosides elatakse ja töötatakse. Nende jutud kolhoosielust julgustasid talupoegi. **Meie vabariigis asutati esimene kolhoos 1947. aasta augustikuul Saaremaal.** Kolhoosnikute soovil anti kolhoosile eesti revolutsionääri Viktor Kingissepa nimi. Mõni nädal hiljem rajati esimesed kolhoosid ka Võrumaal, Valgamaal ja Läänemaal. 1948. aasta kevadeks oli Eesti NSV-s 59 kolhoosi, sügiseks aga juba 341 ühismajandit.

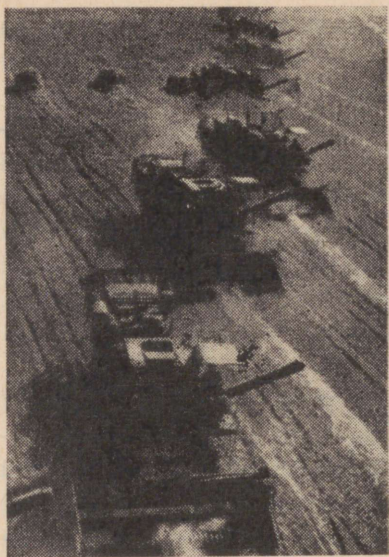
Tol ajal varjasid ennast mitmel pool metsades bandiidid (metsavennad). Nad olid teeninud fašistlikus sõjaväes või «Omakaitstes» ja kartsid nüüd karistust oma kuritegude eest. Kulakud andsid neile toitu, rõivaid, peavarju ja relvi. Vastutasuks tapsid bandiidid kulakute näpunäidete kohaselt kolhooside asutajaid ja kommuniste, röövistasid kauplusi ning põletasid hooneid.

Kulakute ja bandiitide tegevus tekitas rahva hulgas suurt pahameelt. Koosolekutel kõnelesid töötavad talupojad nende kuritegudest. Rahva nõudmisel saadeti kulakud meie vabariigist välja, nende talud ja tööriistad anti üle noortele kolhoosidele. Nüüd jäid bandiidid metsas kulakute toetusest ilma. Nad püüdsid veel mõnda aega tegutseda, kuid nende jõugud hävitati.

Pärast kulakute vastupanu murdmist 1949. aastal astus enamik talupoegi kolhoosidesse. Uute ühismajandite abistamiseks saadeti maale sajad töölisel-kommunistid. Kehtnas avati kool kolhoosi esimeeste ja brigadiride ettevalmistamiseks. Nõukogude Liidu valitsuse otsuse kohaselt saadeti Eesti NSV masina-traktori-jaamadele uusi põllutöömashinaid.

Kolhooside tugevnemine. Esialgu oli noortel kolhoosidel mitmeid raskusi. Puudusid veel kogemused ühistöö korraldamiseks. Põllumajandussaaduste kokkuostuhinnad olid madalad ja kolhooside sissetulekud jäid sageli kasinaks. See vähendas inimeste huvi töö vastu. Palju oli väikesi kolhoose, kus põllutöömashinaid vähe kasutati. Alati ei osanud esimehed ühismajapidamist õigesti korraldada. Ka viljasaagid ei olnud kuigi head.

Kommunistlik Partei jälgis tähelepanelikult kolhooside arenemist. Kolhooside tugevdamiseks ning kolhoosnikute elu parandamiseks võttis valitsus vastu mitu tähtsat otsust, mille järgi töö

Kombainid uudismaal.

kolhoosides ümber korraldati. Mitu väikest kolhoosi ühinesid üheks suuremaks ja tugevamaks kolhoosiks. 1949. aasta lõpul oli Eesti NSV-s ligi 3000 kolhoosi. 8 aastat hiljem oli vabariigis 962 suurt kolhoosi. Masina-traktorijaamad korraldati ümber remondi- ja tehnikajaamadeks. Traktorid ja teised põllutöomasinad müüdi kolhoosidele. Paranes tunduvalt masinate kasutamine, sest nüüd olid traktoristid ja kombainerid ise kolhoosi liikmed, kelle töö-
tasu olenes saagist.

Vilja, piima ja liha kokkuostuhindu tõsteti. Suurenesid kolhoosnikute sissetulekud ja nende huvi ühistöö vastu. Ühismajandid muutusid jõukamaks. Kolhoosid hakkasid ehitama uusi karjalautu ja viljakuivateid, abistasid kolhoosnikuid uute elumajade püstitamisel. Enamik töid kolhoosides tehti masinatega, farmides ja töökodades hakati järjest rohkem elektriseadmeid kasutama.

Uudismaade ülesharimine. Põllumajanduse kõige tähtsamaks ülesandeks oli teravilja tootmise suurendamine. Teraviljatoodangu tõstmiseks otsustas partei 1954. aastal üles harida 13 miljonit hektarit uudis- ja jäätmaid Kasahstani ning Lääne-Siberi steppides. Seal oli hea põllumaa, kuid sademete vähesuse tõttu olid need maad olnud pikka aega kasutamata.

Kommunistlik Partei suunas uudismaadele palju võimsaid traktoreid ja muid põllutöomasinaid. Partei pöördus nõukogude

inimeste, eelkõige kommunistlike noorte ja noorte poole üleskutsega sõita uudismaid üles harima. Sellele üleskutsele vastas ligemale pool miljonit noormeest ja neidu. Nende hulgas oli ka meie vabariigi noori.

1954. aasta kevadeks oli kohal 150 000 vabatahtlikku, kes alustasid stepis esimest kevadküнди. Alguses oli palju raskusi. Sadade kilomeetrite ulatuses ei olnud veel ühtki maja. Tuli elada telkides. Osa inimesi hakkas ehitama elamuid, teised hakkasid traktoritega steppi põlluks kündma. Kohati oli sajandeid söödis seisnud maa nii kõva, et ühe adra ette tuli panna kaks linttraktorit. Suure vaevaga suudeti rohukamar ümber pöörata.

Võitluses stepiga jäid võitjaks nõukogude inimesed. Kolme aastaga hariti üles 36 miljonit hektarit uudis- ja jäätmaid, ligi kolm korda rohkem, kui esialgne plaan ette nägi. Sadameid oli küllaldaselt ja esimestel aastatel koguti uudismaadelt väga hea saak. Viie aastaga suurenes teravilja tootmine Kasahstanis 6,5 korda. Tänu uudismaade ülesharimisele muutus Kasahstan meie suure kodumaa üheks peamiseks viljaaidaks. Uudismaadelt saadud viljast jätkus nii meie riigile kui ka sõbralike sotsialismaade abistamiseks.

Uudismaade ülesharimine on nõukogude rahva suur töökinglastegu.

● UUED SÕNAD.

**bandiit-metsavend
põllumajandussaadused
uudismaa**

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks olid kulakud kolhooside asutamise vastu?
2. Millal ja kus asutati Eesti NSV-s esimene kolhoos?
3. Kuidas murti kulakute ja bandiitide-metsavendade vastupanu?
4. Milliseid raskusi esines noortel kolhoosidel?
5. Kuidas nendest raskustest üle saadi?
6. Milleks oli vaja uudismaid üles harida?
7. Jutusta uudismaade ülesharimisest.
8. Näita kaardil, kus asuvad uudismaad.

14. PARTEI JUHIB MEID KOMMUNISMILE.

Hiiglaslike tööde plaan. 1950. aastate lõpul — 1960. aastate alguses jõudis meie kodumaa Nõukogude Liit oma arenemises uude ajajärku. Sotsialism oli meie maal selleks ajaks täielikult ja lõplikult üles ehitatud. **Nüüd asus nõukogude rahvas kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele.** Kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks tuleb arendada majandust ja rajada **kommunismi materiaal-tehniline baas.**

1959. aastal tuli Moskvas kokku Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongress. Kongress võttis vastu Nõukogude Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani aastateks 1959—1965. Plaan nägi ette tööstuse kogutoodangu suurendamise ligemale kaks korda ning põllumajanduse edasise kasvu.

Kommunistliku töö liikumine. Uus plaan innustas nõukogude inimesi senisest veelgi paremini töötama. Just sel ajal, kui paljudes ettevõtetes arutati uut plaani, otsustasid Moskva Sorteerimisjaama töölised organiseerida kommunistliku töö brigaadi. Nende depoos toimus 1919. aasta kevadel esimene kommunistlik laupäevak, mida V. I. Lenin nimetas suureks algatuseks. **Nüüd olid nad jälle uue tähtsa algatuse eesotsas.**

Sorteerimisjaama töölised püstitasid loosungi: «**Õppida töötama ja elama kommunistlikult!**» Töölised otsustasid oma tööülesandeid mitte ainult hästi täita, vaid ka ületada, täiendada oma

teadmisi ja kultuurilist silmaringi, käituda nii tööil kui ka igapäevases elus eeskujulikult ning abistada seltsimehi.

Peagi ühinesid kommunistliku töö liikumisega miljonid tööliised kogu Nõukogude Liidus. Kommunistliku töö liikumine muutus üldrahvaliku sotsialistliku võistluse tähtsaks osaks.

1960. aasta kevadeks oli kommunistliku töö liikumisest osavõtjaid juba 5 miljonit inimest ning 1963. aastaks 23 miljonit. Paljud vabrikud, ettevõtted, kolhoosid ja sovhoosid said kommunistliku töö kollektiivi austava nimetuse. Kommunistlik Partei hindas uut liikumist kõrgelt. Partei Keskkomitee tervituses kommunistliku töö liikumisest osavõtjatele oli öeldud: «Ühendades tööd, õpinguid ja igapäevast elu mõjutab see võistlus aktiivselt nõukogude inimese elu ja tegevuse kõiki külgi, on tähtsaks teguriks oluliste erinevuste kaotamisel vaimse ja füüsilise töö vahel.»

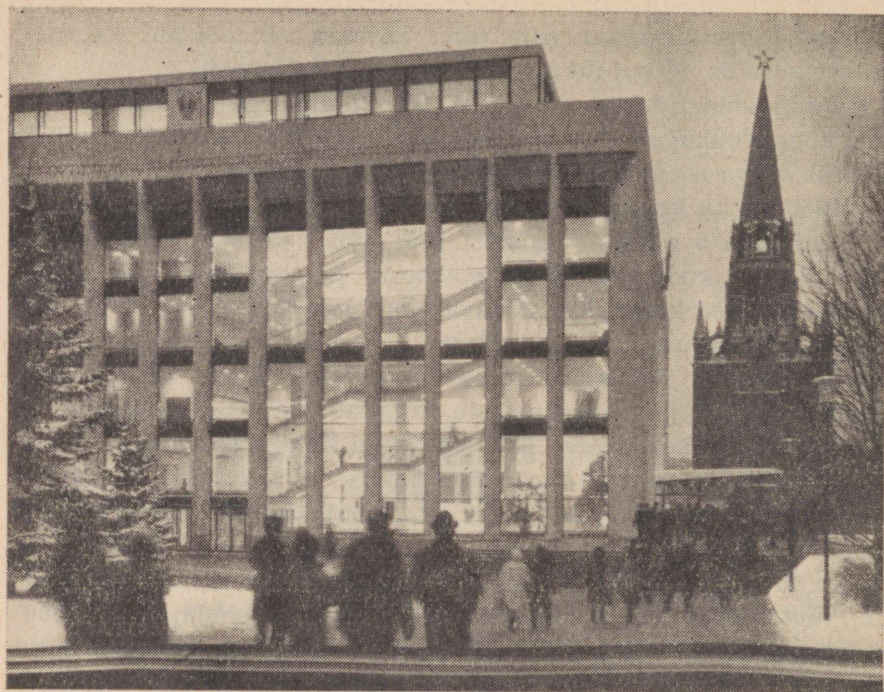
Kommunismiehitajate kongress. 1961. aasta sügisel avati Moskvas Kremli äsjavalminud Kongresside Palees Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Ligemale kümme miljonit partei liiget saatis kongressile oma esindajad — 5000 delegaati. Kongressile olid kutsutud välismaa kommunistlike parteide ja töölisparteide esindajad 80 riigist.

Partei XXII kongressil arutati läbi ja võeti vastu meie partei uus, kolmas programm — partei tegevuskava. Meie partei oli seni edukalt täitnud kaks programmi. Partei esimene programm võeti vastu 1903. aastal. Selle programmi täitmise tulemusena tuli Venemaal võimule töörahvas.

Partei teine programm võeti vastu 1919. aastal. See programm oli meie maa sotsialistliku ümberkorraldamise plaan.

Nüüd seadis partei uue ülesande — rajada meie maal kõige parem ja õiglasem ühiskonnakord — kommunism.

Kommunismi ajal valitseb küllus. Inimesed ei tunne puudust millestki tarvilikust. Viiakse ellu üllas põhimõte «**igäühelt tema võimete kohaselt, igäühele tema vajaduste järgi**». Töö kogu ühiskonna heaks muutub iga inimese eluvajaduseks. Kommunismi ajal tehakse jäädavalt lõpp sõdadele ja kogu maakera rahvastele kindlustatakse **rahu, töö, vabadus, võrdsus, vendlus ja õnn**. Järkjärgult kaob riik ja asendub rahva omavalitsusega, kus kõik inimesed võtavad aktiivselt osa ühiskonna elu juhtimisest. Kõik need ümberkorraldused nõuavad inimeste kõrget teadlikkust, kõrget hariduslikku taset.

Kremlis Kongresside Palee.

Seitse aastaku suurehitused. Uue programmi vastuvõtmine innustas nõukogude rahvast seitsme aasta plaani täitmiseks veelgi ennastalgavamalt töötama.

Seitse aastaku jooksul muutus meie maa suureks ehitusplatsiks. Kõikjal rajati uusi tööstusettevõtteid, uusi maanteid ja raudteid, uusi hooneid kolhoosidele ja sovhoosidele. Kerkis arvukalt uusi koole, haiglaid, klubisid ja kulturihooneid. Eriti kiiresti arenesid meie maa idapiirkonnad — Siber, Kaug-Ida, Uraal. Partei kutsel sõitsid sajad tuhanded noored Siberisse keemiatahaseid rajama, seni asustamata paikades maapõuevarasid kaevandama, ehitama maailma kõige võimsamaid hüdroelektrijaamu.

1960. aastatel rajati mitu suurt hüdroelektrijaama Volgale. Nüüd hakati hüdroelektrijaamu ehitama veerikastele Siberi jõgedele. 1964. aastal läks täie võimsusega käiku Bratski HEJ Angaraa jõel. Samal ajal lõpetati veelgi suurema Krasnojarski Hüdro-

elektrijaama ehitamine Jenissei jõel. Tehti ettevalmistusi Sajaani Hüdrolektrijaama ehitamiseks.

Balti Soojuselektrijaam. Suured tööd toimusid ka meie vabariigis.

1956. aastal tulid Narva lähedale inimtühja metsa esimesed ehitajad. Nad puhastasid ehitusplatsi puudest ja võsast ning rajasid teed. Peagi hakkasid kerkima uue elektrijaama müürid. Kaugele üle metsade paistsid kõrged korstnad. Narva veehoidlast kaevati elektrijaama juurde laiad kanalid.

Meie vabariigi seitseaastaku suurimat ehitust — Balti Soojuselektrijaama — aitas ehitada kogu Nõukogude Liit. Masinaid saadeti jaamale Leningradist. Aasovi mere ääres Taganrogi linnas valmistati hiiglaslikud katlad.

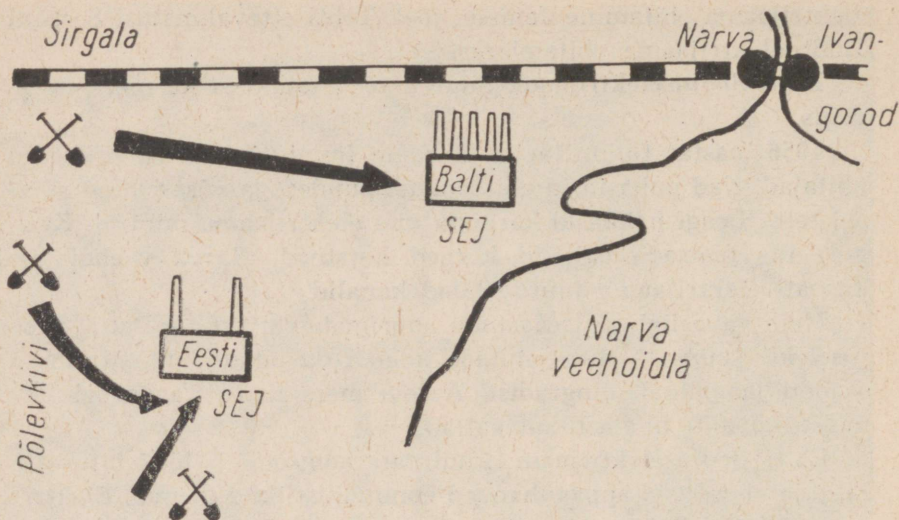
Balti Soojuselektrijaam kuulutati komsomoli löökehiteks. Ehitajatele sõitsid appi tuhanded kommunistlikud noored. Elektrijaama ehitusel töötasid eestlased ja venelased, lätlased ja leedulased, ukrainlased ja tatarlased.

Seitseaastaku lõpul hakkas jaam täie võimsusega tööle. Balti Soojuselektrijaam on kõige suurem põlevkiviga köetav elektrijaam maailmas. Kogu töö elektrijaamas on mehhaniseeritud. Juhtimispuldi taga istub insener ja jälgib mõõteriistu. Kui on tarvis lisada kütust, siis aitab vajutusest nupule ja suur hulk põlevkivi voolab kummulipööratud raudteevagunist veskisse, mis jahvatab põlevkivi peeneks tolmuks. Põlevkivitolm juhitakse ahju hõõguvasse kurku. Sel teel saadud soojus muudetakse hiiglaslikes generaatorites elektrivooluks.

Ikka rohkem töid tehakse meil elektri abil. Vabrikutes paneb elekter tööle masinad, karjalautades veepumbad ja lüpsimasinad, kolhoosides viljapeksumasinad ja saeraamid. Arenev tööstus, põllumajandus ja transport vajavad elektrienergiat. Seepärast peab elektrienergia tootmine pidevalt suurenema.

Pärast Balti Soojuselektrijaama valmimist hakati selle lähedale rajama teist hiiglaslikku põlevkivi küttel töötavat elektrijaama — Eesti Soojuselektrijaama. Jaamade juurest suunduvad kõrgepingeliinid Leningradi, Tallinna ja Riiga. Meie vajadustest üle jäänud elektrienergia läheb naabritele. Vastutasuks saame neilt mitmesuguseid kaupu.

Uus põlevkivikaevandus. Suured elektrijaamad nõuavad väga palju põlevkivi. Kuidas seda saadakse?

Balti SEJ ja Eesti SEJ.

Virumaa soodes asus väike Sirgala küla. Sõda tegi küla maa-tasa. Seitseaastakul hakati Sirgala kohale ehitama uut põlevkivi-kaevurite asulat. Siia asus elama 10 000 inimest. Ümbruskonna sood kuivatati, muld ja turvas eemaldati. Nii jõuti maapinna lähedal olevate põlevkivikihtideni, mida on võimalik masinatega lahtiselt kaevandada. Jäeb ära kaevanduste rajamine ja kaevurite ebatervislik töö maa all. Lahtises kaevanduses tõstab ekskavaator süvendist põlevkivi otse vagunisse. Rong rongi järel viiakse Sirgala odavat põlevkivi uute elektrijaamade kütteks.

Seitsme aasta plaan täideti. Nõukogude inimeste ennastsalgav töö andis häid tulemusi. Seitsme aasta plaan täideti edukalt. **Vastavalt plaanile ehitati ja lasti käiku 5500 suurt tööstusettevõtet.** Eriti kiiresti arenes keemiatööstus. Tunduvalt paranes rahva elujärg. Seitseaastaku jooksul lühendati kõigi tööliste ja teenistujate töönädalat. Paljude töötajate palgad suurenesid. Kolhoosnikutele hakkas riik maksma vanaduspensionid. Nii suurenes seitseaastaku jooksul pensionäride arv 20 miljonilt (1958. a.) 32 miljonini (1965. a.).

Väga palju ehitati uusi elamuid. Kusagil mujal maailmas ei ehitata nii palju kortereid kui Nõukogudemaal. Seitsme aasta

jooksul kolis ligemale üks kolmandik nõukogude inimestest uutesse korteritesse.

Seitsme aasta plaani täitmisel esines ka puudusi. Mõned tööstuskaubad jätsid oma kvaliteedilt soovida. Nõukogude inimesed vajasisid mitte ainult palju, vaid ka häid kaupu. Põllumajanduse arenemist pidurdasid põua-aastad, asjatundmatud soovitusel. Põllumajandustoodangu plaan jäi täitmata.

Kommunistlik Partei arutas põllumajanduses kujunenud olukorda ja võttis 1965. aasta kevadel vastu otsuse, mille elluviimine aitas kiirendada põllumajanduse arenemist.

● UUED SÕNAD.

materiaal-tehniline baas
kvaliteet
soojuselektrijaam
löökehitus

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millisesse uude ajajärku jõudis meie kodumaa 1950. aastate lõpul?
2. Milles seisneb kommunistliku töö liikumine?
3. Millise tähtsa ülesande esitas NLKP kolmas programm?
4. Mida tähendab kommunism?
5. Iseloomusta seitseaastaku suurehitusi.
6. Jutusta Balti Soojuselektrijaama ehitamisest.
7. Kuidas täideti seitsme aasta plaan?

TÄIENDA VAT MATERJALI.

NLKP UUEST PROGRAMMIST.

NLKP eelmistest programmidest on 1961. aastal vastu võetud uues programm kirjutatud järgmist.

1903. aastal oma II kongressil *esimest programmi* vastu võttes kutsus bolševike partei Venemaa töölisklassi ja kogu töörahvast võitlema tsaari-isevalitsuse vastu ning seejärel kodanliku korra kukutamise ning proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. 1917. a. veebruaris pühitati minema tsaarivõim. 1917. a. oktoobris tehti lõpp rahva poolt vihatud kapitalistlikule korrale. *Esma kordselt ajaloo*s tuli ilmale sotsialismimaa. *Algas uue maa ilma ehitamine.*

Partei esimene programm täideti.

1919. aastal oma VIII kongressil *teist programmi* vastu võttes seadis partei ülesandeks sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise. Tundmatuid teid sammudes, raskusi ja hädasid võites viis nõukogude rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel ellu sotsialismi ehitamise plaani, mille oli välja töötanud Lenin. *Sotsialism võitis Nõukogude Liidus täielikult ja lõplikult.*

Partei teine programm oli samuti täidetud.

Nüüd võtab Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei (NLKP) vastu oma kolmanda programmi — kommunistliku ühiskonna ülesehitamise programmi.

Partei kõrgemaks eesmärgiks on üles ehitada kommunistlik ühiskond, mille lipukirjaks on «Igäühelt tema võimete kohaselt, igäühele tema vajaduste järgi». Täielikult viiakse ellu partei loosung: «Kõik inimese heaks, kõik inimese õnne nimel.»

Kommunism täidab ajaloolist ülesannet — päästa kõik inimesed sotsiaalsest ebavõrdsusest, kõigist rõhumise ja eksploateerimise vormidest ning sõjakoledustest — ja kindlustab maakeral *rahu, rahu, rahu, võrdsuse, vendluse ja õnne* kõigile rahvastele.

15. HARIDUSE JA TEADUSE EDUSAMMUD.

Hariduse arenemine. Sõjajärgsetel aastatel tõusis rahva hariduse ja teaduse tase meie maal. Kohe pärast Suure Isamaasõja lõppu kehtestati nii linnas kui ka maal üldine seitsmeklassiline koolikohustus. Ehitati uusi keskkooli. Sajad tuhanded töölisnoored hakkasid õppima õhtukoolides.

Haridus oli aga vähe seotud praktilise eluga. Keskkoolilõpetajatel puudusid praktilised oskused tööks. Seepärast otsustasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus koolisüsteemi ümber korraldada. 1958. aasta lõpul võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seaduse «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ja haridus-süsteemi edasisest arendamisest NSV Liidus». Mõeldi üle üldisele kaheksaklassilisele koolikohustusele. Kool pidi andma õpilastele teadmiste alused ja kasvatama neis armastust ning austust töö vastu.

Keerukate masinate kasutuselevõtmine nõuab töötajatelt järjest uusi teadmisi ja oskusi. Sellepärast hakati tegema ettevalmistusi üleminekuks üldisele keskharidusele. Paljud töötajad jätkasid oma teadmiste täiendamist õhtustel kursustel. Nõukogude Liitu nimetatakse õigusega õppijate maaks. **1965. aastal õppis meie maal iga kolmas inimene.** Viidi ellu Kommunistliku Partei juhtmõtet — **nõukogude inimesed peavad kujunema igakülgselt arenenud, teadlikeks kommunistliku ühiskonna ehitajateks.**

✓ Jõudsalt on arenenud haridus ka Nõukogude Eestis. Kodanlikus Eestis pidid kõik lapsed lõpetama kuueklassilise algkooli. Nii

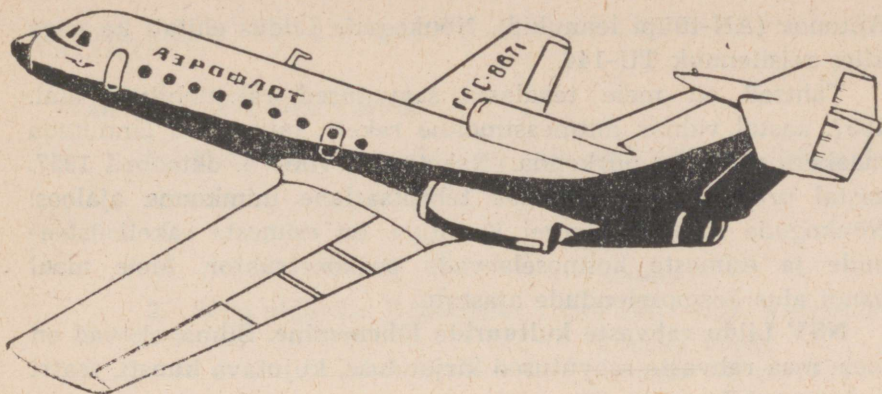
Aatomiteadlased tööl.

oli kirjutatud seaduses, kuid seda seadust ei suudetud täiel määral ellu viia. Paljud vaesemate vanemate lapsed pidid lahkuma algkoolist, et hakata endale ülalpidamist teenima. Keskkoolid (gümnaasiumid) olid maksulised. Gümnaasiumi ja ülikooli pääsesid peamiselt jõukate vanemate lapsed. Oma lapsele hariduse võimaldamiseks pidid vaesemad inimesed suure õppemaksu tõttu loobuma paljust vajalikust.

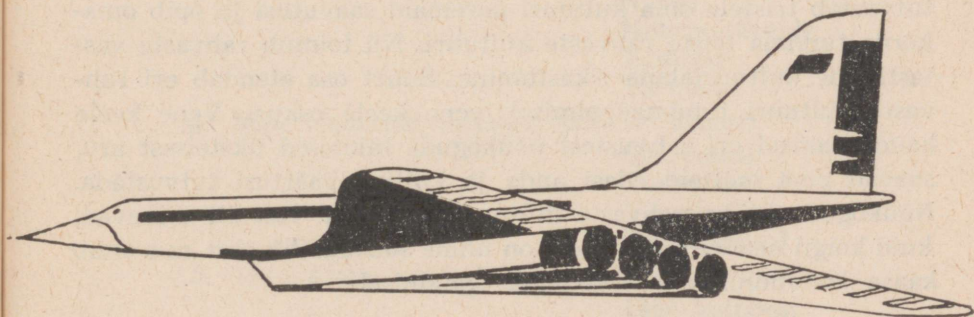
Kodanliku korra ajal oli Eestis 48 keskkooli. 1970. aastal oli Nõukogude Eestis 141 keskkooli, kus õppis 6,5 korda rohkem õpilasi kui 1940. aastal. Ka üliõpilaste arv suurenes 6 korda. Koolides on õppetöö tasuta. Tehnikumides ja kõrgemates koolides makstakse hoolsatele õppijatele stipendiumi. Meie lastele ja noortele on loodud kõige avaramad võimalused hariduse omandamiseks.

Teaduse edusammud. Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus pööravad suurt tähelepanu teaduse arendamisele. Meie teadlased, kasutades neile antud võimalusi, on viimastel aastakümnetel teinud palju tähtsaid avastusi, viies nõukogude teaduse ühele esimestest kohtadest maailmas.

Nõukogude teadlaste suureks saavutuseks oli **tuumaenergia saladuste lahendamine 1947. aastal.** Nüüd avanes meie maal võimalus luua enesekaitseks tuumarelv. Meie maal hakati tuumaenergiat kasutama rahulikel eesmärkidel. Nõukogude Liidus rajati 1954. aastal esimene tuumaelektriijaam. 1957. aastal lasti Lenin-

JAK-40.

TU-144.

gradis vette maailma esimene aatomijäälõhkuja «Lenin». Dubna linn kujunes tähtsaks tuumaenergia uurimise keskuseks, kus nõukogude teadlaste kõrval töötavad paljude sotsialismimaade õpetlased. Nende eesmärgiks on avastada tuumaenergia uued saladused, et oleks võimalik hakata kasutama merevett odava tuumaenergia saamiseks. Selle ülesande lahendamine võimaldaks muuta mered ja ookeanid ammendamatuks energiaallikaks kogu inimkonnale.

Nõukogude insenerid on konstrueerinud palju täiuslikke masinaid ja seadmeid. Laialdaselt on tuntud meie kodumaal loodud reaktiivreisilennukid, mille konstruktoreiks on Andrei Tupolev (TU-tüüpi lennukid), Sergei Iljušin (IL-tüüpi lennukid) ja Oleg

Antonov (AN-tüüpi lennukid). Nõukogude Liidus ehitati ka väga kiire reisilennuk TU-144.

Tähtsad on meie teadlaste saavutused raketiehituse alal. 1957. aastal valmis mitmeastmeline rakett, mida võib lennutada maakera mistahes piirkonda. Raketi abil viidi 4. oktoobril 1957. aastal orbiidile esimene Maa tehiskaaslane inimkonna ajaloos. Nõukogude teadlane Sergei Koroljov on esimeste raketisüsteemide ja esimeste kosmoselaevade peakonstruktor. Meie maal pandi alus kosmoselendude ajastule.

NSV Liidu rahvaste kultuuride lähenemine. Silmapaistvad on meie maa rahvaste saavutused kirjanduse, kujutava kunsti, teatri ja kino valdkonnas.

Kaasajale on iseloomulik NSV Liidu rahvaste kultuuride lähenemine ning vastastikune rikastumine. Iga rahvas meie maal tutvustab teistele oma kultuuri paremaid saavutusi ja õpib omakorda tundma teiste rahvaste kultuuri. Nii toimub rahvaste vastastikune kultuurialane rikastumine. Suurt osa etendab eri rahvaste kultuuri tundmaõppimisel vene keele oskus. Vene keele kaudu saavad eri rahvustest nõukogude inimesed üksteisest aru, saavad oma mõtteid edasi anda ja kultuuriväärtusi tutvustada. Nõukogude Liidu rahvaste kultuurid on oma vormilt erinevad, kuid kõigil nendel kultuuridel on ühine **sotsialistlik sisu**, mis aitab kaasa kommunistliku ühiskonna ehitamisele.

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kuidas on sõjajärgsel perioodil pikenenud koolikohustus?
2. Miks me mõistame tänapäeval hukka noori, kes ei taha omandada haridust ja jätavad kooli pooleli?
3. Võrdle hariduse omandamise võimalusi kodanlikus Eestis ja Nõukogude Eestis.
4. Millised on nõukogude teaduse kõige tähtsamad saavutused sõjajärgsetel aastatel?
5. Mida sa tead nõukogude reaktiivlennukitest? Joonista vähemalt üks reaktiivreisilennuk oma töövihikusse.
6. Miks peavad nõukogude inimesed vajalikuks õppida vene keelt?
7. Kuidas on võimalik tutvuda teiste rahvaste kultuuriga?

VALIKTEST.

Vali pakutuist õige vastus.

1. Meie maa rikkustest oli sõja ajal hävinud ligikaudu
neljandik
kolmandik
pool
viidendik.
2. Sõda pidurdas Nõukogude Liidu majanduse arenemist
5 aasta võrra
12 aasta võrra
10 aasta võrra
7 aasta võrra.
3. Maailma esimene põlevkivigaasitehas ehitati
Narva
Kohtla-Järvele
Tallinna
Tartusse.
4. Meie vabariigi esimene kolhoos asutati
Saaremaal
Võrumaal
Virumaal
Viljandimaal.
5. 1949. aasta lõpul oli Eesti NSV-s ligemale
1000 kolhoosi
2000 kolhoosi
3000 kolhoosi
4000 kolhoosi.
6. Uudis- ja jäätmaid hakati üles harima
Kubanis
Volgamaal
Kasahstanis
Lõuna-Siberis.
7. NLKP XXII kongress toimus
1959. aastal
1961. aastal
1964. aastal
1965. aastal.
8. Balti Soojuselektrijaama hakati ehitama
1957. aastal
1960. aastal
1961. aastal
1956. aastal.

9. Seitsme aasta plaani kohaselt ehitati

6000 uut ettevõtet
2500 uut ettevõtet
5500 uut ettevõtet
6300 uut ettevõtet.

10. Meie maal mindi üle kohustuslikule kaheksaklassilisele haridusele

1958. aastal
1961. aastal
1954. aastal
1965. aastal.

TÄIENDAVAT MATERJALI.

NÕUKOGUDE REAKTIIVREISILENNUKITEST.

Uue lennukitüübi väljatöötamine, ehitamine ja katsetamine on pikk ja vastutusrikas töö. Alles seejärel antakse uus lennuk seeriatootmisse. See tähendab, et lennukitehases valmistatakse sadu ja isegi tuhandeid uut tüüpi lennukeid.

Pärast Suure Isamaasõja lõppu asus lennukikonstruktor Andrei Tupolev koos oma kaastöölisega konstrueerima esimesi nõukogude reaktiivreisilennukeid. Esimene nendest — TU-104 astus rivi 1955. aastal. See lennuk võis võtta pardale kuni 50 reisijat. Kaks aastat hiljem valmis kuulus TU-114. See oli oma aja suurimaid lennukeid. Lennukis on 220 kohta reisijatele, lennuki kiirus on 850 km tunnis ja lennuk võib lennata vahemaandumiseta 11 000 kilomeetri kaugusele.

A. Tupolevi kollektiiv jätkas tööd uute lennukite ehitamisel. Nad konstrueerisid mitu täiuslikku reaktiivlennukit: TU-124 (seda tüüpi lennukid peavad ühendust Tallinna ja Moskva vahel), TU-134 ja TU-154. TU-154-l on kolm lennuki tagaosas asuvat mootorit. Ta võib startida ka keskmise suurusega lennuväljadelt ja lennata kiirusega 950 km tunnis. Lennuk mahutab kuni 250 reisijat.

TU-144 kiirus on 2500 km tunnis, ta on kolm korda kiirem tavalisest reaktiivreisilennukist. Lennuk võtab peale 120 reisijat ja viib need vahemaandumiseta 6500 km kaugusele.

1971. aastal sooritasid katselendurid selle lennukiga mitu lendu Pariisi, Prahasse, Varssavisse ja Sofiasse, et kontrollida lennuki omadusi võõrastel lennuväljadel maandumisel ja startimisel. Pärast neid lende jutustasid nad ajakirjanikele järgmist.

Mihhail Kozlov: «Me lendasime mööda üldkasutatavat õhuteed. Peaaegu hanereas, kindla vahemaa tagant sõidavad lennukid seda kaudu ühes suunas. Vastutulevad lennukid lendavad madalamal. Maapealne lennuteenistus on sellega harjunud. Meie aga lendasime teistest lennukitest peaaegu kolm korda kiiremini ja kaks korda kõrgemal. Maapealne teenistus ei jõudnud lihtsalt meile järele.»

Georgi Baženov: «Meid abistab lennuki pardale paigutatud automaatika. Me näeme ekraanil, kus lennuk parajasti viibib, kui palju kilomeetreid on jäänud sihtpunktini. Lennuk lendab automaatselt piki trassi, ka maandumine on automaatne.»

Aleksei Tupolev: «See ei tähenda, nagu poleks lenduritel midagi teha. Mida keerukama ehitusega on lennuk, seda suurem vastutus lasub meeskonnal. Seal peavad olema asjatundlikud inssenerid, kes pidevalt kontrollivad aparatuuri töö õigsust, avastavad kiiresti võimalikud vead ja suudavad vajaduse korral lennuki juhtimise automaatikalt üle võtta. TU-144 on arvestatud 30 000 lennutunniks. See tähendab, et helist kiiremat lennukit kasutatakse õhuteedel 10 aastat ja selle aja jooksul peavad kõik aparaadid vastu pidama.»

16. KOSMOSEAJASTU KOIDIK.

Inimesed on sajandite jooksul saavutanud palju võite looduse üle. Nad õppisid sõitma tormisel ookeanil ja lendama kõrgel maa kohal. Lend maailmaruumi oli kättesaamatuks unistuseks kuni 1957. aasta sügiseni, mil meie kodumaal lasti välja esimene Maa tehiskaaslane. Venekeelne sõna *sputnik* sai tuntuks kogu maailmas.

Tänu võimsatele rakettidele saavutasid Nõukogude teadlased kosmose uurimisel ühe võidu teise järel. 1959. aasta septembris toimus inimkonna ajaloos esimene lend Maalt teisele taevakehale — Kuule. Nõukogude kosmoselaev viis Kuule meie riigi vapiga vimpli, millel oli pealkiri «Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit. September, 1959. aasta».

Tõeliseks ajalooliseks suursaavutuseks sai inimese esimene lend maailmaruumi. 1961. aasta 12. aprillil sooritas Nõukogude Liidu kodanik major Juri Gagarin esimese inimesena kosmoselaeval «Vostok 1» lennu maailmaruumis. Esimene kosmoselend kestis 1 tund ja 48 minutit. Selle ajaga tegi kosmoselaev ringi ümber Maa ja maabus ettemääratud kohas.

Neli kuud hiljem sooritas major German Titov teise kosmoselennu. Kosmoselaev «Vostok 2» viibis orbiidil juba 25 tundi ja tegi 17 tiiru ümber Maa, läbides 700 000 km. Algas kosmose praktiline uurimine.

Õige pea pärast esimesi üksiklende toimusid Nõukogude kosmonautide esimesed grupilennud. 1962. aasta augustikuul viibisid

Märk NSV Liidu riigivapiga, mis viibis Kuul.

Avakosmoses. Kosmonaut A. Leonovi joonise järgi.

korraga orbiidil kaks kosmoselaeva, «Vostok 3» ja «Vostok 4», mida juhtisid kosmonaudid Pavel Popovitš ja Andrijan Nikolajev. Nende lend kestis 71 tundi. Selle lennu ajal näidati esimest korda otse kosmoselaevalt televisiooniülekanne, mida paljudes maailma maades jälgisid kümned miljonid inimesed.

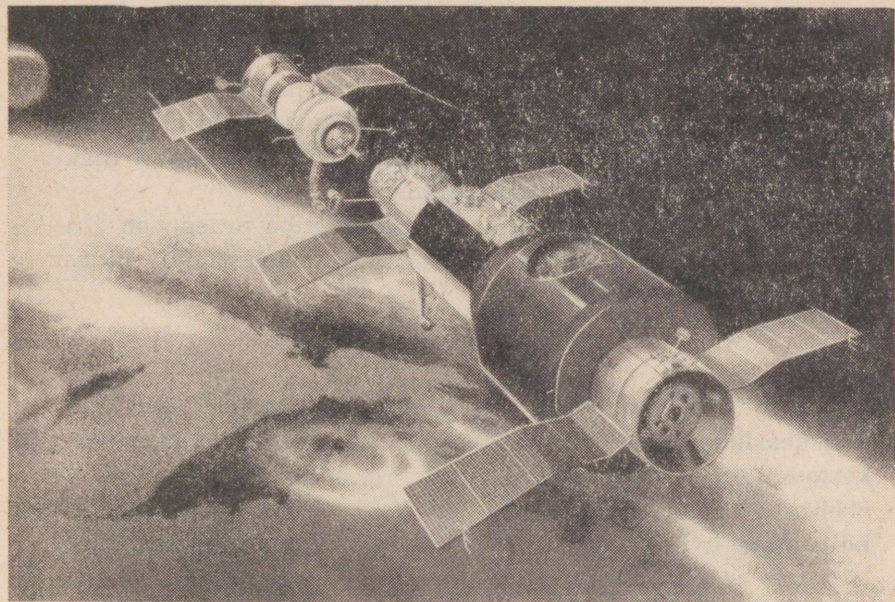
1963. aasta suvel toimus veelgi keerulisem grupilend. Alguses lendas kosmosesse kosmoselaev «Vostok 5», mida juhtis Valeri Bõkovski. Tema lend maailmaruumis kestis 119 tundi. Kaks ööpäeva hiljem saadeti täheteedele **maailma esimene naiskosmonaut Valentina Tereškova** kosmoselaeval «Vostok 6». Nad mõlemad püstitasid uued maailmarekordid kosmoselendude alal.

Aasta hiljem läks orbiidile Nõukogude kosmoselaev «Voshod», kuhu mahtus kolm kosmonauti. Kosmoselaeva komandöriks oli insener Vladimir Komarov, meeskonnaliikmeteks aga teadlane Konstantin Feoktistov ja arst Boriss Jegorov. Lennu ajal tegid kosmonaudid mitmeid teaduslikke uurimusi. Mõni kuu hiljem lendasid kosmoselaeval «Voshod 2» kosmonaudid Pavel Beljajev ja Aleksei Leonov. Leonov oli esimene inimene, kes väljus kosmoselaevast avakosmosesse ja viibis seal 12 minutit.

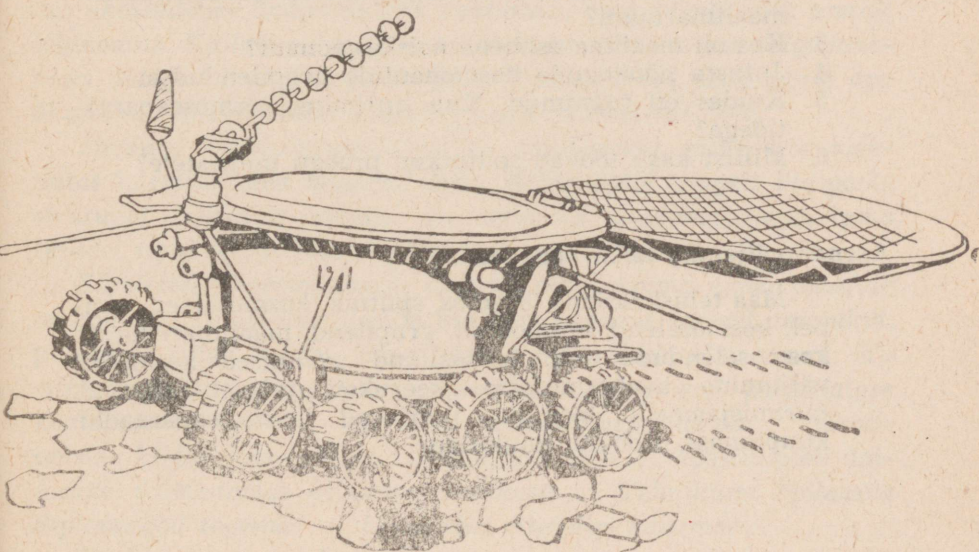
Kosmose uurimine pole sugugi ohutu. Kosmonaute ähvardavad mitmed ohud, mille kõrvaldamiseks võetakse kasutusele keerukaid julgestusabinõusid. Sellele vaatamata juhtub üksikuid õnnetusi. 1967. aasta aprillis hukkus katselennu ajal kosmoselaeva maandumisel kogenud kosmonaut V. Komarov. 1968. aasta märtsis sai lennuõnnetusel surma maailma esimene kosmonaut Juri Gagarin.

Nõukogude teadlased ja kosmonaudid sooritasid kahe kosmoselaeva ühendamise lennu ajal, kusjuures kosmoselendurid läksid ühest laevast teise. Toimus kolme kosmoselaeva grupilend, mille käigus katsetati kosmoses keevitamist. Uusi katsetusi läheb tulevikus vaja suurte Maa ümber tiirlevate uurimisjaamade loomisel.

Eriti suurt edu saavutas meie kodumaa juhitud kosmoseaparaatide loomisel. Nõukogude kosmoseaparaadid laskusid sujuvalt Kuu pinnale, tegid sealt ülesvõtteid ning andsid neid televisiooni abil edasi Maa peale. Kuuraket «Luna 16» tõi Kuult pinnaseproove Maale. Järgmise kuuraketiga toimetati 1971. aastal Kuule iseliikuv automaataparaat, mida hakati nimetama kuukulguriks. Seda keerukat aparati juhiti terve aasta televisiooni- ja raadioside abil Maalt. Kuukulgur läbis 11 kilomeetri

Kosmoselaeva «Sojuz 11» ühinemine orbiidil teadusliku uurimis-
jaamaga «Saljut».

Kuukulgur.

pikkuse teekonna Kuul ja andis rohkesti andmeid Kuu pinna kohta.

Alaliselt ümber Maa tiirlevad tehiskaaslased võimaldavad senisest täpsemini ennustada ilma, annavad teateid tormide lähemisest ja suurtest metsatulekahjustest, abistavad inimesi maa-möötmisel ja isegi loodusvarade otsimisel.

Kosmose uurimine on alles alanud, kuid juba praegu on kindel, et siin ootavad uurijaid suured ja tähtsad avastused, millest võib tulla kasu kogu inimkonnale.

● UUED SÕNAD.

tehiskaaslane

kosmos

orbiit

hõlvamine

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millal saadeti maailmaruumi esimene sputnik?
2. Millal lendas esimene inimene kosmoselaeval «Vostok» maailmaruumi?
3. Kes oli maailma esimene naiskosmonaut?
4. Jutusta nõukogude kosmonautide grupilendudest.
5. Kuidas on toimunud Kuu uurimine kosmoseaparaatidega?
6. Millist kasu toovad sputnikud praegu inimestele?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Maa tehiskaaslane, kosmos, sputnik, kosmoselaev, vimpel, kosmoselend, kosmonaut, grupilend, maailmarekordid kosmoselendude alal, teaduslikud uurimised kosmoses, väljumine avakosmosesse, keerukad julgestusabinõud, uurimisjaamade loomine, juhivad kosmoseaparaadid, kuupinnase proovid, kuukulgur.

TÄIENDA VAT MATERJALI.

ESIMENE LEND KOSMOSESSE.

1961. aasta kevadel seati Kasahstani ääretus stepis Baikonuri kosmodroomil stardivalmis hiiglaslik rakett, mis pidi viima maailmaruumi kosmoselaeva «Vostok 1». Esimene kosmonaut Juri Gagarin meenutas seda lendu järgmiselt.

Veidi enne lennuks määratud päeva käisin Moskvast. Kõndisin Punasel väljakul, piki Kremli müüre. Tuhandeid inimesi tuli mulle vastu. Keegi ei teinud minust välja, keegi ei teadnud, et valmistan ette sündmust, mille sarnast ajalugu veel ei tunne.

Samal ööl lendasime Moskvast kosmodroomile. Lennukis istus minu kõrval kosmonaut nr. 2, kes oli läbi teinud sama treeningu mis minagi, ja pidi vajaduse korral sooritama lennu minu asemel.

Möödus veel paar päeva. 12. aprilli hommikul äratati meid väga vara. Tavalisele hommikuvõimlemisele ja pesemisele järgnes «kosmiline» hommikusöök tuubidest. Toimus põhjalik arstlik läbivaatus. Küllalt palju aega kulus kosmosevarustuse selgapanele. Kõige viimasena panin pähe lendurimütsi, selle peale aga õhukindla kiivri, millel ilutsesid suured tähed «СССР».

Sõitsime kosmodroomile erilise autobussiga, mille iste meenutas kosmoselaeva mugavat istet. Nägin juba kaugelt ülespoole sirutuvat hõbedast raketti. Ta sarnanes hiiglamajakaga, tema teraval tipul leekis tõusva päikese esimene kiir.

Silmitsesin kosmoselaeva, millega pidin asuma enneolematule teekonnale. Ta oli ilus, ilusam kui kõik vedurid, laevad, lennukid, paleed ja sillad kokku. Mind haaras erakordselt ülev tunne. Mu silmade eest möödus kogu senine elu. Nägin end paljasjalgse karjapoisina aitamas karjastel kolhoosikarja hoida... Koolipoisina kirjutamas esimest korda sõna Lenin... Tööstuskooli õpilasena valmistamas esimest vormikasti... Tehnikumi õpilasena diplomitööd tegemas... Lendurina riigipiiri kaitsmas...

Tõusin liftiga raketi ülaosas asuva kosmoselaeva juurde.

Astusin kabiini, mind pandi istmele ja luuk suleti. Minutid möödusid. Kõik oli stardiks valmis. Lõpuks anti käsklus: «Tõus!»

Vastasin: «Läheb lahti! Kõik on korras.» Seejärel kuulsin vilinat ja järjest kasvavat müra, tundsin, kuidas hüglalaev üleni värises ja aegamööda kiskus ennast maapinnast lahti. Mingi vastupandamatu jõud surus mind istmele. Oli raske kätt või jalga liigutada. Järk-järgult harjus keha ülekoormusega ja siis, kui laev lisas kiirust ning jõudis orbiidile, saabus kaaluta olek. Kõik liikmed muutusid korraga erakordselt kergeks. Ma tõusin istmelt õhku, rippusin kabiini põranda ja lae vahel. Tundsin ennast suurepäraselt. Sa ei istu, ei lama, vaid nagu ripud kabiinis. Kõik kinnitamata asjad hõljuvad samuti ringi ja sa vaatad neid otsekui unenäos. Voolikust väljatunginud vedelikutilgad võtsid kera kuju ja liikusid vabalt ruumis ringi, kabiini seina vastu sattudes jäid nad sinna külge nagu kaste lilleõiele.

Vaatamata kaaluta olekule ma töötasin kogu aeg, tegin märkmeid päevikusse ja vaatlesin läbi akna pilvi ning nende varje armsa Maa pinnal. Süsimust taevas näis mulle küntud põlluna, mis oli täis külvatud täheteri. Päike oli kümneid või isegi sadu kordi eredam kui Maalt vaadates. Et tema pimestavat kiirgust nõrgendada, tõmbasin aeg-ajalt akende ette kaitsekardinad.

17. MAAILM PÄRAST TEIST MAAILMASÕDA.

Sotsialismileeri kujunemine. Pärast Teist maailmasõda muutus rahvusvaheline olukord tunduvalt. Enne sõda kuulus maailmas ülevõim imperialistlikele riikidele. Nüüd tekkis imperialistlike riikide kõrvale **sotsialismi ehitavate riikide leer**. Euroopas langesid kapitalistlike riikide hulgast välja Albaania, Bulgaaria, Jugoslaavia, Poola, Rumeenia, Saksa Demokraatlik Vabariik, Tšehhoslovakkia ja Ungari. Euroopas kujunesid uut tüüpi riigid — **rahvademokraatiamaad**.

Aasias vabanes suur hiina rahvas, kes kuulutas 1949. aastal välja uue riigi — Hiina Rahvavabariigi. Sotsialismi ehitamise teele asusid veel Korea Rahvademokraatlik Vabariik ja Vietnami Demokraatlik Vabariik. 1959. aastal võitis revolutsioon Kuubal. Esimesena Ladina-Ameerika maadest liitus Kuuba sotsialismileeriga. Maailma sotsialismisüsteemi loomine oli Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni järel kõige tähtsam sündmus inimkonna ajaloos.

Sotsialismimaade koostöö. Nõukogude Liit sõlmis noorte rahvademokraatiamaadega vastastikuse abistamise lepinguid. Nõukogude Liit andis sotsialismi ehitavatele riikidele igakülgset ja omakasupüüdmatut abi. Euroopa sotsialismimaad asutasid majanduslike sidemete tugevdamiseks 1949. aastal **Vastastikuse Majandusabi Nõukogu**. 1955. aastal abistas meie kodumaa sotsialismi

ehitavaid riike ligemale 400 suure tööstusettevõtte rajamisel, andis neile laene ja vajalikke sisseseadeid. Ehitustele saadeti appi nõukogude spetsialiste.

Aastatega muutus sotsialistlike riikide koostöö üha tihedamaks. 1962. aastal hakkas tööle energiasüsteem «Mir». 1964. aastast peale töötab 5000 km pikkune naftajuhe «Sõprus». See maailma pikim naftajuhe algab Volga tagant Tatari ANSV-st ja läheb läbi Nõukogude Liidu Euroopa-osa Poolasse, Saksa Demokraatlikku Vabariiki, Tšehhoslovakkiasse ning Ungarisse. «Sõpruse» naftajuhtme kaudu saab nende maade keemiatööstus vajalikku toorainet.

Nõukogude Liit müüb sotsialismimaadele masinaid ja sisse-seadeid, traktoreid, metalli, põllumajandussaadusi, puitu ja palju muud. Sotsialismimaad saavad meile autobusse ja diiselronge (Ungari RV), vaguneid ja keemiakaupu (Saksa DV), laiatarbe-kaupu ja konserve, laevu ja vedureid jne. Selline kaubavahetus on kasulik kõigile sotsialismimaadele.

Sotsialismimaad tegutsevad ühiselt ka riigikaitse alal. 1949. aastal moodustasid peamised imperialistlikud riigid eesotsas Ameerika Ühendriikidega Põhja-Atlandi Liidu (NATO). 1955. aastal sõlmisid Nõukogude Liit ja Euroopa sotsialismimaad rahu kaitsmise eesmärgil Poola pealinnas **Varssavis sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingu**. Kallaletungi korral ühele Varssavi lepingu osalisele maale kohustusid teised riigid viivitamatult välja astuma selle maa kaitseks. Loodi Varssavi lepingu osaliste riikide relvastatud jõudude ühine väejuhatuse.

Paraku ei võta kõik sotsialistlikud riigid osa sõbralikust koostööst ja vastastikusest abistamisest. 1950. aastate lõpus toimus muudatus Hiina Rahvavabariigi poliitikas. Hiina lõi lahku koostööst teiste sotsialismimaadega ning ajab väära ja omakasupüüdlikkude poliitikat. Euroopas järgnes Hiina eeskujule väike Albaania. Nad levitavad laimu teiste sotsialismimaade kohta ja püüavad lõhestada töörahva vabadusvõitlust kogu maailmas.

Imperialismi koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine. XX sajandi alguseks kujunes välja imperialismi koloniaalsüsteem. Majanduslikult ja sõjaliselt tugevad imperialistlikud riigid (Inglismaa, Prantsusmaa, Holland, Belgia, Saksamaa jt.) olid alistanud endale vähem arenenud maid, muutnud need oma asumaadeks ehk kolooniateks. Imperialistid valitsesid kolooniates nii majandusli-

kult kui ka poliitiliselt. Kolooniaste põliselanikel ei olnud mingeid õigusi.

Imperialistlikud riigid said kolooniastest odava hinna eest toorainet, põllumajandussaadusi ja odavat tööjõudu. Ise müüsid nad orjastatud rahvastele kalli hinna eest *tööstuskaupu. Asumaade tööline sai mitu korda vähem palka kui tööline imperialistlikus riigis. Toimus asumaade halastamatu riisumine ja põliselanike julm rõhumine. 60% maailma elanikkonnast kannatas imperialistlike riikide vägivalla all.

Asumaades algas peagi rahvuslik vabadusliikumine. Eriti suure hoo saavutas see võitlus pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu. Kuid imperialistlikud riigid olid veel liiga tugevad ja rõhutud rahvad ei suutnud endalt heita koloniaalikut.

Olukord muutus põhjalikult pärast Teist maailmasõda. Fašistlikud riigid löödi selles sõjas puruks. Inglismaa, Prantsusmaa ja teised Euroopa kapitalistlikud riigid olid tunduvalt nõrgenenud. Maailmas oli tekkinud tugev sotsialismileer. 1947. aastal oli Inglismaa sunnitud andma iseseisvuse oma kõige tähtsamale asumaale — Indiale, kus elas üle 400 miljoni inimese. Mõni aasta hiljem saavutasid iseseisvuse Prantsusmaa asumaad Põhja-Aafrikas. 1960. aastat nimetatakse «Aafrika aastaks» — siis sai ühe aastaga sõltumatus 17 Aafrika riiki. 1960. aastate jooksul lagunes imperialismi koloniaalsüsteem täielikult. 1971. aastal oli imperialistlike riikide võimu all veel kümme-kümmend väiksemat riiki, kus elas 25 miljonit inimest. See on alla 1% maailma elanikkonnast.

Vabanenud maad ehitavad üles uut iseseisvat elu. Eeskujuks on neile Nõukogudemaa ja teised sotsialismimaad. Imperialistlikud suurriigid püüavad takistada vabanenud asumaade ehk arenguriikide asumist sotsialistlikule arenemisteele. Nad annavad arengumaadele orjastavatel tingimustel laene, paigutavad nendesse maadesse oma sõjaväebaase, sunnivad neile peale ebaõiglasi lepinguid. Nõukogude Liit ja sotsialismimaad abistavad arengumaid omakasupüüdmatult. Meie kodumaa abistab paljusid arengumaid laenude, masinate, spetsialistide ja muu vajalikuga. Paljud arengumaade noored omandavad eriala Nõukogude Liidu ja sotsialismimaade kõrgemates koolides.

Arengumaade osa muutub kaasajal järjest tähtsamaks. Ikka selgemini saavad nende maade rahvad aru, et üksnes sotsialistliku korra rajamine avab nende ees õnneliku tuleviku. Selle vastu on

aga imperialistlikud riigid, kes tegutsevad koos arengumaade kodanlusega. Õige tee leidmine toimub paljudes riikides keeruka võitluse olukorras. Kuid pole kahtlust, et see võitlus lõpeb sotsialismiteele asumisega.

Töölisklassi võitluse tugevnemine. Sotsialismileeri tekkimine ja koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine olid rängad löögid imperialismile. Kuid imperialismi tabas veel kolmas löök, sedapuhku oma maade töötajate poolt. Tööliste klassivõitlus parema elu ja poliitiliste õiguste eest muutus pärast Teist maailmasõda veelgi visamaks ja massilisemaks. 14 aasta jooksul pärast sõja lõppu võttis kapitalistlikes riikides streikidest osa 150 miljonit töölisi. 8 järgmise aasta jooksul ulatus streikijate arv juba 300 miljoni. Ikka sagedamini läheb streikijatel korda kapitalistidele peale suruda oma nõudmisi. Kapitalistid on sunnitud tegema mõningaid järeleandmisi: tõstma veidi palka ja parandama töötingimusi. Kapitalistlike riikide tööstuses laialdaselt kasutatav automatiseerimine toob endaga kaasa tööpuuduse kasvu. Üks automaat teeb ära kümnete ja sadade tööliste töö ning vajadus töökäte järele väheneb. Järjest rohkem töölisi jääb ilma tööta. Tööliste klassivõitlus laieneb ja tugevneb kapitalistlikes riikides iga aastaga. Seda võitlust juhivad kapitalistlike riikide kommunistlikud parteid Marxi—Engelsi—Lenini õpetuse alusel.

Pärast Teist maailmasõda on kapitalism sattunud sügava kriisi olukorda, mis varem või hiljem lõpeb kapitalistliku korra kokkuvarisemisega ja sotsialistliku korra võiduga kõigis maades.

● UUED SÕNAD.

koloonia

koloniaalsüsteem

arengumaad

automatiseerimine

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Nimeta Euroopa ja Aasia sotsialismimaad.
2. Jutusta sotsialismimaade koostööst.
3. Mida sa mõistad imperialismi koloniaalsüsteemi all?
4. Millal toimus koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine?
5. Kuidas suhtuvad arengumaadesse sotsialismimaad, kuidas imperialistlikud riigid?
6. Mis tõendab tööliste klassivõitluse tugevnemist pärast Teist maailmasõda?
7. Milliseks kujuneb Marxi—Engelsi—Lenini õpetuse alusel maailma edasine areng?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Rahvusvaheline olukord, imperialistlikud riigid, ülemvõim, sotsialismi ehitavate riikide leer, rahvademokraatiamaad, sotsialismi alusmüüri rajavad maad, sotsialismi teele asunud maad, sotsialismimaade koostöö, omakasupüüdmatu abi, majanduslike sidemete tugevnemine, nõukogude spetsialistid, energiasüsteem, naftajuhe «Sõprus», mitmesugused laiatarbekaubad, kokkulepped riigikaitse alal, sõjaline organisatsioon, Varssavi lepingu osalised maad, poliitikas toimus muudatus, lõhestada töörahva imperialismivastast võitlust, imperialistlik koloniaalsüsteem, koloniaalike, majanduslik ja poliitiline sõltumatus, laenu orjastavatel tingimustel, sõjaväebaasid, ebaõiglased lepingud, arengumaad, õige tee leidmine toimub keeruka võitluse olukorras, tööliklassi võitlus poliitiliste õiguste eest, kapitalism on sattunud sügava kriisi olukorda, kapitalistliku korra kokkuvarisemine, sotsialismi võidukäik.

18. MEIE OLEME RAHU POOLT.

Kogu maailma rahvad vihkavad sõda, sest see on toonud kogu inimkonnale tohutuid kannatusi. Sõjad ei ole puudutamata jätnud peaaegu ühtki perekonda. Lein hukkunud omaste ja lähedaste inimeste pärast pole kustunud. Sõjad muutuvad järjest kohutavamateks. Esimeses maailmasõjas (1914—1918) sai sõjaväljal surma kokku 10 miljonit meest, haavata üle 20 miljoni. Tagalas suri haigustesse ja nälga veel 10 miljonit inimest. Teises maailmasõjas (1939—1945) oli langenuid juba üle 54 miljoni, haavatuid aga 90 miljonit, vangilaagrites nälga ja haigustesse surnuid ning fašistide poolt mõrvatuid kaugelt üle 10 miljoni. Veelgi kohutavamateks võiksid kujuneda uue maailmasõja — tuumasõja purustused.

Kapitalistlikes riikides leidub ikka veel inimesi, kes tahavad sõjaohtu säilitada. Need on eelkõige kapitalistid, kelle vabrikutes valmistatakse väga kalleid ja kohutava purustusjõuga relvi. Neile tähendab sõjaoht suuri sissetulekuid, sest moodne relvastus vananeb ruttu ja juba mõne aasta möödudes tuleb armeed varustada veelgi kallimate ning keerukamate relvadega.

Teise maailmasõja viimastel päevadel võtsid Ameerika Ühendriigid Jaapani vastu kasutusele aatomipommi. Nõukogude Liidul ega teistel riikidel ei olnud tol ajal veel tuumarelva. Ameerika riigimehed teadsid seda ja hakkasid ka pärast sõda teistele riikidele oma tahet peale suruma.

Nõukogudemaal toimus pärast Suurt Isamaasõda ränkade sõjahaavade parandamine ja hoogne ülesehitustöö. Meie rahvas

taastas tööstust ja põllumajandust, meie teadlased tungisid aatomi saladustesse. 1947. aastal oli ka Nõukogude Liidul tuumarelv ja viis aastat hiljem veelgi suurema purustusjõuga relv — vesinikupomm. Nõukogude riik ei ähvardanud nende relvadega kedagi. Hoopis vastupidi — meie valitsus tegi ettepaneku tuumarelva keelustamiseks ja selle katsetuste lõpetamiseks, kuna katsetused mürgitavad radioaktiivsete ainetega õhku. Kapitalistlike suurriikide juhid ei olnud aga selle ettepanekuga nõus. Nad lükkasid tagasi ka Nõukogude Liidu ettepaneku sõjavägede laialisaatmise, relvade hävitamise ja igasuguse sõjavarustuse valmistamise lõpetamise kohta.

Meie valitsuse ettepanekuid toetasid maailma rahvad. Algas laialdane rahupooldajate liikumine. Üle 500 miljoni inimese nõudis tuumarelva keelustamist ja andis vastavale dokumendile oma allkirjad. Eri rahvaste esindajad tulid kokku, et arutada, kuidas paremini võidelda rahu kindlustamise eest. Imperialistlike riikide juhid olid sunnitud arvestama maailma rahvaste tahet. Kuigi nad pidasid mitmel korral plaane tuumarelva kasutamiseks, ei sõandanud nad seda teha. Koreas, Lähis-Idas ja Vietnamis peeti sõdu «tavalise relvastusega».

Nõukogude Liidu valitsus jätkas visalt võitlust rahu kindlustamise eest. 1959. aastal pöördus NSV Liidu Ülemnõukogu kõigi riikide poole läkitusega, milles on öeldud: «On olemas kindel abinõu, et likvideerida sõja vallapäästmise võimalus. See abinõu on riikide üldine ja täielik desarmeerimine. Kui on hävitatud sõjapidamisvahendid, likvideeritud iga liiki relvastus ja laiali saadetud sõjaväed, siis on sellega loodud kindel rahu maakeral.»

Pikka aega kestnud läbirääkimised andsid 1963. aastal esimesi tulemusi. NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa esindajad sõlmisid Moskvas kokkuleppe, millega keelustati tuumaja vesinikurelva katsetused õhus, kosmoses ja vees. Üksnes maaaluseid katsetusi tohtis veel jätkata. Tänu sellele kokkuleppele vähenes õhu mürgitamine radioaktiivsete ainetega. Lepinguga ühines üle 100 riigi, kuid mõned riigid jätkasid siiski aatompommi katsetamist õhus ja vees.

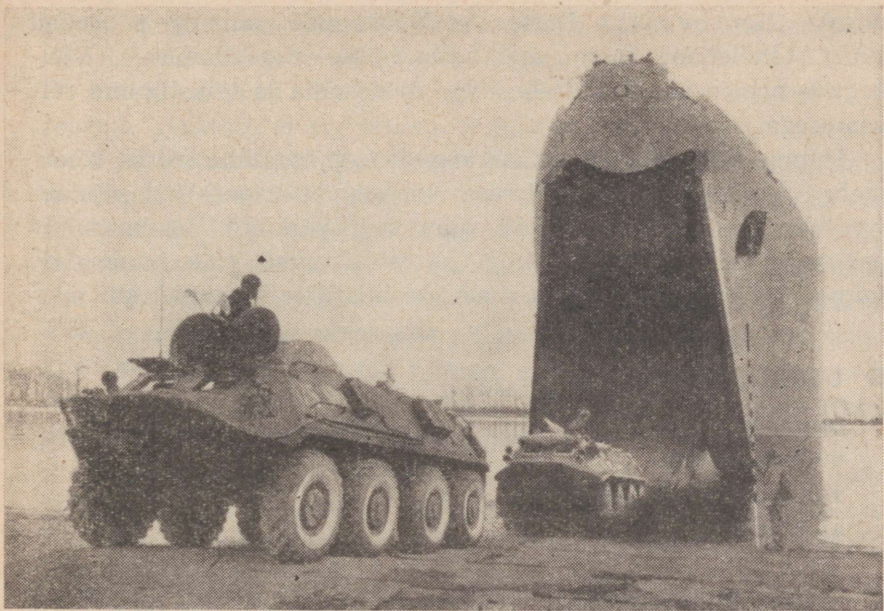
1965. aastal alustasid Ameerika Ühendriigid avalikku sõjalist vahelesegamist Vietnamis. Lõuna-Vietnami viidi pool miljonit Ameerika Ühendriikide sõdurit, kes olid varustatud kõige moodsama sõjatehnikaga. Sajad Ameerika Ühendriikide pommitus-

Vietnamis sõja ajal.

lennukid ründasid Põhja-Vietnamis paiknevat Vietnami Demokraatlikku Vabariiki. Kokku heideti 8 aasta jooksul Vietnamile ja tema naabermaadele selline hulk pomme, mille purustusjõud võrdub 700 aatomipommi omaga.

Nõukogude valitsus mõistis Ameerika Ühendriikide sõjategevuse Vietnamis otsustavalt hukka ja andis kangelaslikule vietnami rahvale igakülgselt abi. Vietnami rahvale kuulus kõigi maailma rahvaste toetus ja poolehoid. Vaatamata jõupingutustele ei õnnestunud ameeriklastel ega nende käsilastel Vietnamis saavutada sõjalist võitu. Kaotanud arvukalt mehi ja sõjatehnikat (sealhulgas 8600 lennukit), olid ameeriklased 1973. aasta alguses sunnitud sõlmima rahu ja viima oma väed Vietnamist välja. See oli Vietnami rahva suur võit.

Õppustel.
Nõukogude sõjatehnika laadimine dessantlaevale.

Imperialistlike suurriikide poolt varustatud ja julgustatud Iisrael vallutas 1967. aastal araabia maade suured alad. Üksnes Nõukogude Liidu valitsuse otsustav hoiatus takistas nii tol korral kui ka 1973. a. siin sõja laienemist. Nõukogude Liit tõendas, et ta on imperialistide vastu võitlevate araabia maade siiras sõber.

Mõnevõrra hakkas pinevus rahvusvahelises elus vähenema 1970. aasta alguses. Pärast pikki ja keerukaid läbirääkimisi kirjutati Moskvast alla tähtis kokkulepe, millega NSV Liit ja Ameerika Ühendriigid piirasid tuumarelvastuse ja raketite valmistamist. See oli suur samm inimkonna vabastamisel tuumasõja ohust. 1972. ja 1973. aasta olid viljakate rahumeelsete läbirääkimiste aastad paljude riikide vahel. Eriti tähtsaks tuleb pidada NLKP Keskkomitee peasekretäri Leonid Iljitš Brežnevi külaskäike Saksa Föderatiivsesse Vabariiki ja Ameerika Ühendriikidesse 1973. aastal. Meie partei ja riigi rahupoliitika saavutas suure võidu.

Kuid siiski pole uue sõja oht veel likvideeritud. Meie kodumaa peab olema valmis võimaliku kallaletungi otsustavaks tagasilöö-

miseks. Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus pööravad suurt tähelepanu meie riigi kaitsevõime tugevdamisele, Nõukogude armee varustamisele kõige moodsama ja täiuslikuma relvastusega.

Isamaa kaitsmine on iga nõukogude inimese püha kohus. Noormehed teevad läbi ajateenistuse Nõukogude armees või sõjalaevastikus, kus nad omandavad sõjamehele vajalikud teadmised ja oskused. Vaenlase kallaletungi korral astuvad kõik nõukogude inimesed üksmeelselt välja oma sotsialistliku kodumaa kaitseks.

● UUED SÕNAD.

tuumasõda
vesinikupomm
rahupooldajate liikumine
ajateenistus

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Miks vihkavad kõigi maade lihtsad inimesed sõda?
2. Kes on tänapäeval huvitatud sõjaohu säilitamisest?
3. Milliseid ettepanekuid tegi Nõukogude valitsus teistele riikidele sõjaohu kõrvaldamiseks?
4. Millised tähtsad kokkulepped on saavutatud tuumarelva katsetuste keelustamise ja relvastuse piiramise osas?
5. Millistes maades päästsid imperialistid 1960. aastatel valla sõja?
6. Milleks on vaja tugevdada Nõukogude armeed? Milline on Nõukogude armee relvastus kaasajal?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

ÕHURÜNNAK PÕHJA-VIETNAMIS.

Hommikune päike paistab kaugel ja kuuma Vietnami kohal. Tihe džungel kajab tuhandete lindude häältest. Koolimajas on vaikne ja jahe. Kümned mustajuukselised lapsed kummarduvad oma õpikute ja vihikute kohale. Klassi uks on avatud. Otse ukse kõrval on läbi seina kaevatud sügav käik, mida mööda pääseb

pommivarjendisse. Ei ole ette teada päeva ega tundi, millal Ameerika Ühendriikide lennukid jälle ilmuvad.

Päike on juba kõrgel ja keskpäevane leitsak hakkab liiga tegema. Paistab, et kutsumata külalised täna ei tulegi. Kuid ei! Juba kõlab õhuhäire signaal, mis hoiatab vaenlase lennukite lähenemisest. Vaevalt on jooksust hingeldavad lapsed jõudnud varjendisse, kui üle nende peade kihutavad ulgudes Ameerika reaktiivlennukid. Kohe seejärel vappub maa kümnetest plahvatus-test. Pilliroost ja puust ehitatud kerged majad löövad leegitsema. Kaks poissi tahavad varjendist välja lipsata, et vaadata, kas nende kodu veel terveks jäi, kuid õpetaja ei luba. Ta teab, et Ameerika lenduritel on komme tagasi pöörduda ja kildpommidega tappa põlevatest majadest põgenevaid inimesi.

Eemal ragisevad õhutõrjekuulipildujad ja -kahurid. Lennukid võtavad järsult kõrgust, et pääseda vietnamlaste tabava tule eest. Üks lennuk saab pihta ja plahvatab õhus tükkideks, ülejäänud kaovad silmapiiri taha.

Nii oli see Vietnamis 1967. aastal.

19. MEIE VABARIIGI EDUSAMMUD.

Kaheksas viie aasta plaan. 1966. aasta märtsis-aprillis toimus Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongress. Kongress võttis vastu põhiülesanded kaheksanda viie aasta plaani kohta. Nende alusel töötati välja uus rahvamajanduse arendamise plaan kogu Nõukogude Liidu ja iga liiduvabariigi jaoks. Kaheksas viisaastak nägi meie vabariigis ette tööstuse ja põllumajanduse kiire arengu, teaduse ja tehnika saavutuste laialdase kasutamise tootmises ning koostöö tugevdamise teiste liiduvabariikidega.

Kaheksanda viie aasta plaani täitmisele aitas kaasa sotsialistlik võistlus, mis toimus seoses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevaga ja V. I. Lenini 100. sünni-aastapäevaga.

Nõukogude Eesti töötajad võtsid sotsialistliku kohustuse — täita viie aasta plaan nelja aasta ja kuue kuuga. Nad pidasid oma sõna.

1970. aasta suvel möödus 30 aastat nõukogude võimu taaskestamisest Eestis. Sel puhul tehti kokkuvõtteid saavutatust. Nõukogude võimu kolmekümne aasta jooksul ehitati või laiendati meie vabariigis 475 tööstusettevõtet. Jõudsalt arenes põllumajandus. Eesti NSV kolhoosides ja sovhoosides töötas 1970. aastal üle 16 000 traktori, 3000 teraviljakombaini ja teisi põllutöömasinaid.

Nõukogude valitsus hindas kõrgelt meie vabariigi edusamme. 1965. aastal, Eesti NSV 25. aastapäeval, autasustati meie vabariiki hea töö eest Lenini ordeniga. 1970. aastal anti Lenini orden

Tallinna linnale. Ligi sajale Eesti NSV töötajale anti sotsialistliku töö kangelase nimetus. 72 000 töötajat autasustati juubelimedaliga «Vapra töö eest V. I. Lenini 100. sünni-aastapäeva tähistamiseks».

Üheksas viie aasta plaan. 1971. aasta märtsis-aprillis toimus Moskvas Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongress, kus kavandati kommunismi ehitamise uued ülesanded. Kongressi otsuste põhjal töötati välja üheksas viie aasta plaan, mille peamiseks ülesandeks on rahva elujärje tunduv tõus, sotsialistliku tootmise kiire arendamine, teaduse ja tehnika saavutuste ulatuslikum kasutamine tootmises.

Üheksanda viie aasta plaani kohaselt tuleb Eesti NSV-s veelgi enam arendada elektrienergia tootmist. Viisaastaku jooksul ehitati valmis võimas Eesti Elektrijaam. Tallinna lähedale hakatakse rajama Iru Soojus- ja Elektrijaama. See jaam varustab meie vabariigi pealinna elektriga ja kuuma veega tsentraalkütte jaoks. Viiakse lõpule uue suure linnaosa ehitamine Mustamäel. Ehitustegevus kandub paesele Lasnamäele, kuhu kerkivad moodsad hooned.

Suurendatakse põlevkivi kaevandamist. Kohtla-Järvele ehitati lämmastikväetise tehas. Maardu Keemiakombinaadis laiendatakse põlluväetiste tootmist.

Kolhoosid ja sovhoosid arenevad kaasaegseteks suurmajanditeks. Viisaastaku jooksul rajatakse mehhaniseeritud suurfarmid — tõelised piima- ja munavabrikud. Üks inimene teeb moodsate mehhanismide abil ära mitme inimese töö. Tõuseb tööviljakus. Viisaastaku lõpuks toodetakse ligemale pool piimast ja sealihast suurfarmides. Jätkuvad maaparandustööd. Liigniisked maad kuivendatakse, kuivuse all kannatavaid maid hakatakse vihmutusseadmetega niisutama. See võimaldab suurendada viljasaaki, kasvatada suurtel põldudel linnaelanikele juurvilja ja aiasaadusi.

Sotsialistlik võistlus NSV Liidu 50. aastapäeva tähistamiseks. Meie vabariigi töötajaid innustas üheksanda viie aasta plaani täitmisele NSV Liidu moodustamise 50. aastapäeva eelne sotsialistlik võistlus.

Juubeli puhul toimus 1972. aasta detsembris Tallinnas pidulik koosolek. Koosolekul esines Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee esimene sekretär Johannes Käbin, kes ütles: «Meie vabariik sai sotsialistliku ülesehitustööga ühineda palju aastaid pärast Nõukogude Liidu moodustamist. Kui NSV Liidus oli sotsia-

Hotell «Virus» Tallinnas.

lism juba üles ehitatud, asus Eesti NSV alles sotsialismi rajamise teele. Nõukogude korra tingimused võimaldasid meie vabariigil lühikese ajaga saavutada majanduse kõrge arengutaseme ja alustada üheaegselt teiste vabariikidega laiahaardelist kommunisti ehitamist.»

1972. aastal andis Eesti NSV tööstus 32 korda rohkem toodangut kui 1940. aastal. Eriti kiiresti on arenenud masina- ja aparaadiehitus, põlevkivitööstus, elektrienergia tootmine, kalapüük ookeanil, toiduainetetööstus.

Ehkki meie põllumajanduses töötab kolm korda vähem inimesi kui kodanliku korra ajal, toodetakse meil põllumajandussaadusi poolteist korda rohkem. Meie põllumajandus rahuldab täielikult vabariigi elanike vajadused toiduainete osas ja annab loomakasvatussaadusi teistele liiduvabariikidele. Vastu saame teravilja ja neid saadusi, mis meie ilmastikutingimustes ei kasva.

Meie vabariigi majanduse jõud seisneb selles, et ta on Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu ühtse sotsialistliku majanduse lahutamatu osa.

● UUED SÕNAD.

soojus- ja elektri jaam
suurfarm
niisutusseadmed

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Millised tähtpäevad innustasid nõukogude inimesi ennetähtaegselt täitma kaheksanda viie aasta plaani?
2. Mida nägi ette üheksas viie aasta plaan meie vabariigi tööstuse ja põllumajanduse arendamiseks?
3. Miks rajatakse kolhoosides ja sovhoosides suurfarme?
4. Mitu korda andis Eesti NSV tööstus 1972. aastal rohkem toodangut kui 1940. aastal?
5. Millega sa seletad meie vabariigi majanduse kiiret arenemist?
6. Milliseid uusi ettevõtteid on viimastel aastatel rajatud sinu kodukohta?

TÄIENDAVAT MATERJALI.

«50 AASTAT NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKE
VABARIIKIDE LIITU.»

*Katkend Eestimaa Kommunistliku
Partei esimese sekretäri J. Käbini
ettekandest 15. detsembril 1972.
aastal.*

Töölisklass on Nõukogude Eestis arvuliselt märksa kasvanud, on tugevnenud tema juhtiv osa ning tõusnud tema kultuuritase ja poliitiline aktiivsus. Tundmatuseni on muutunud eesti talurahvas. Tema töö läheneb tänapäeval tööstustööle ja on seotud uue tehnikaga. Suurel osal nõukogude talurahvast on keskharidus.

Tihedalt on oma püüdlused sotsialismi kindlustamisega seostanud eesti haritlaskond. Sõjajärgseil aastail on vabariigis kõr-

gema õppeasutuse lõpetanud üle 45 000 inimese, peamiselt tööliste ja talupoegade lapsed.

Tormiliselt on puhkenud õitsele rahvalooming. Selle näiteks on eesti rahva hulgas populaarsed laulu- ja tantsupeod. Nõukogude Eestis on laulupeod saavutanud kõrge kunstitaseme. Neist võtab osa enneolematult palju inimesi. Nad on kujunenud nõukogude rahvaste sõpruse ja vendluse haaravaks demonstratsiooniks.

Kõiki nõukogude ühiskonna jõudusid ühendab ja suunab kommunismi ehitamisel Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei. Üks tema võitlussalku on Eestimaa Kommunistlik Partei, kelle ridadesse kuulub ligi 80 000 inimest. Kogu tema tegevus on pühendatud leninliku partei XXIV kongressi otsuste elluviimisele. See tegevus tõmbab kaasa rahvahulki järjest teadlikumale ja aktiivsemale kommunistliku ühiskonna rajamisele.

EESTI SOOJUSELEKTRIAAMA EHITUSEL.

1970. aastate alguses töötas 4000 ehitajat täie hooga teise suure põlevkivikütet kasutava soojuselektrijaama — Eesti Soojuselektrijaama käikulaskmiseks. Oma muljetest sellelt suurelt ehituselt kirjutas ajakirjanik L. Rannik.

Halli sügistaeva all lõotsub kuri põhjatuul, vihiseb ümber Eesti Soojuselektrijaama korstnate, mähib valkjashalli uttu kasvava peakorpuse.

«Meie rahvas töötab igasuguse ilmaga,» sõnas ehituse komisoomlikomitee sekretär Viktor Suprun. «Löökehitus!»

«Aga korstnat täna ei värvita?»

Viktor selgitas, et on töid, mida saab ainult hea ilmaga teha. Umbes 200 meetri kõrgusel, kus praegu tuleb värvida korstnale punaseid-valgeid ringe, on tuul selleks liiga vali, et riskida. Ja ega sellega nii kiiret olegi — mõlemal korstnal on elektripirnidest pitsid peal — iga lendur märkab neid nii öösel kui ka päeval.

Meenutan oma esimest käiku siia Mustajõe äärsesse karu-

laande. Siis lõikasid esimesed ehitajad alles metsa ja võsa. Sageli oli vaja minööride abi, sest siit, Isamaasõja veriste lahingute tandrilt, leitakse siamaani mürske ja miine. Üks soost väljatõmmatud kahur tahetakse koguni panna alusele kui mälestusmärk nendest aegadest.

Komsomoli löökehitus! See tähendab, et siin töötab 19 kommunistlike noorte ja noorte brigaadi, mis koosnevad paljudest rahvustest tublidest noortest. Neid brigaade juhivad tublidest tublimad, mehed, kes ei kohku tagasi raskuste ees, kelle tööle võib alati olla kindel.

Ja siiski on Eesti Soojuselektrijaama ehitus erinev meie vabariigi teistest komsomoli löökehitustest. Asi on selles, et seda hiiglast ehitab kogu Nõukogudemaa ja ehitus ise on üleliiduline komsomoli löökehitus. 20 eri rahvusest inimesed on siin ametis. Elektrijaamale saadab seadmeid üle 3000 ettevõtte. Nendest tähtsamad on: Leningradi NLKP XXII Kongressi nimeline Metallitehas (saadab turbogeneraatoreid); Taganrogi Katlatehas (saadab võimsaid katlaid, mis annavad 640 tonni auru tunnis); Moskva tehas «Manometr» (kontrollmõõteriistu). Ventilaatorid tulevad Ventpilsist Lätimaalt, võimsad pumbad Sverdlovskist, elektritransformaatorid Minskist ning Jerevanist jne. Elektrijaama ehitajatel on kõigi nende tehadega head ja tihedad sidemed, sest töötatakse ju ühise suure eesmärgi nimel — anda meie maale veelgi enam odavat elektrienergiat.

20. PARTEI POOLT KAVANDATUD TEEL.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongress. 1971. aasta kevadel kogunes Moskvasse Kremli Kongresside Paleesse ligi 5000 delegaati — parimad kommunistid, keda meie suure kodumaa 14-miljoniline kommunistide pere saatis oma esindajatena Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressile.

Kongress tegi kokkuvõtte kaheksanda viisaastaku (1966—1970) jooksul saavutatust. Nõukogude rahvas võis oma töövõitudele uhke olla. Innustatuna suurtest ajaloolistest tähtpäevadest — Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevast ja V. I. Lenini 100. sünni-aastapäevast, täideti ja ületati kaheksas viie aasta plaan. Tööstustoodang suurenes poolteisekordseks, põllumajandustoodang aga $\frac{1}{5}$ võrra. 1970. aastal oli meie maal teraviljasaak suurem kui kunagi varem. Eriti kiiresti arenes majandus Siberis ja Kaug-Idas. Nõukogude inimesed võtsid siin kasutusele üha uusi loodusrikkusi.

Viisaastaku jooksul paranes tunduvalt rahva heaolu. Ehitati palju uusi elamuid, kuhu asus elama 55 miljonit inimest. Alustati üleminekut üldisele keskharidusele. Enam kui 8 miljonit õpilast hakkas viisaastaku jooksul koolis käima uutes, avarates ja valgusküllastes koolimajades. Need saavutused võimaldasid planeerida veelgi suuremaid ülesandeid uuel, üheksandal viisaastakul.

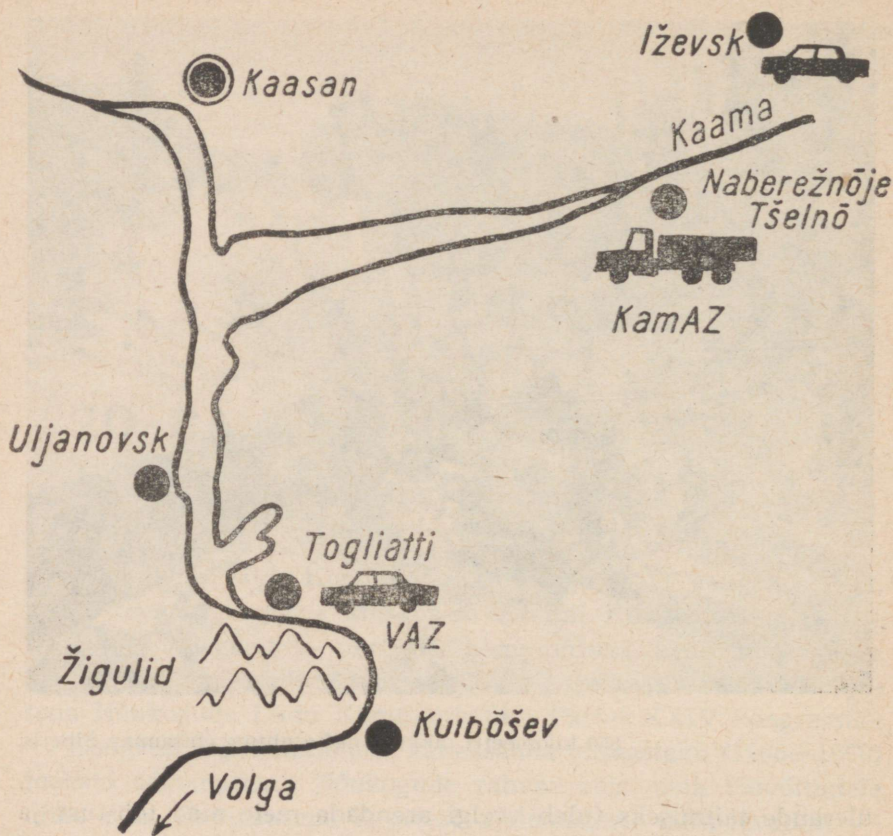
Üheksanda viie aasta plaani (1971—1975) peamiseks ülesandeks on rahva heaolu ja kultuuritaseme edasine tunduv tõus. Selle

850 kilomeetri pikkuse naftajuhtme ehitamine Siberis.

ülesande täitmiseks tuleb veelgi arendada meie maa tööstust ja põllumajandust, varustada meie tehased ja ettevõtted, sovhoosid ja kolhoosid uute, veel täiuslikumate masinatega. Tööstuse, põllumajanduse ja elanikkonna varustamiseks elektrienergiaga ehitatakse uusi võimsaid elektrijaamu. Hiiglaslike nafta- ja maagaasi leiukohtade kasutuselevõtmine Lääne-Siberis ja Kaug-Idas võimaldab kiiresti suurendada nende kütteenite tootmist. Nafta ja gaasi viimiseks tarbijateni rajatakse suure läbilaskevõimega gaasijuhtmeid. Ehitatakse uusi raudteid ja maanteid, rajatakse lennuvälju ja jõesadamaid, mille kaudu vajalikud seadmed ja kaubad jõuavad naftatootjateni.

Eriti kiiresti areneb üheksandal viisaastakul autotööstus. Hakatakse tootma ligi 30 uut automudelit. Kaama jõe kaldale Naberežnõje Tšelnõ linna juurde rajatakse Euroopa suurim veoauto tehas, mis hakkab tootma aastas üle 100 000 suure kandevõimega veoauto ja autorongi.

Uued autotehased.

1972. aasta lõpul läks käiku Volga Autotehase kolmas konveier. Nüüd võib see moodne ettevõtte anda aastas 660 000 sõiduautoot «Žiguli». Iga 22 sekundi järel tuleb Volga Autotehase konveierilt uus sõiduauto. Seda hiiglatehast rajasid kõigi liiduvabariikide ehitajad. Partei kutsel sõitis tehast ehitama 60 000 inimest 80 eri rahvusest.

Üheksandal viisaastakul laiendatakse sõiduautosid «Moskvitš» tootvaid tehaseid Moskvas ja Iževskis. Need tehased hakkavad tootma üle 400 000 auto aastas. See võimaldab juba viisaastaku lõpul toota 1,3 miljonit sõiduautoot aastas ehk ligi 4 korda rohkem kui viisaastaku alguses.

Üheksas viisaastak näeb ette töötajate palkade ja pensionide suurendamise, õpilaste ja üliõpilaste stipendiumide tõstmise. Vähendatakse elanikkonnalt võetavaid makse. Perekondadele, kelle sissetulek ühe perekonnaliikme kohta ei ületa 50 rubla kuus, hakatakse maksma laste abiraha. Suurendatakse toidu- ja tarbekaupade tootmist, ehitatakse uusi moodsaid kauplusi ja sööklaid. Endise hooga jätkub elamuehitus. Uued korterid ehitatakse kaas-aegsed ja mugavad.

Suured muudatused toimuvad ka õpilaste elus. Uuel viisaastakul minnakse üle täielikule keskkaridusele. See võimaldab igal nõukogude noorel valida eriala, mis teda kõige rohkem huvitab ja kus ta saab ühiskonnale kõige rohkem kasu tuua. Paljud noored omandavad keskkariduse tehnikumides ja kutsekoolides, mis annavad koos haridusega ka elukutse.

Igal noorel tuleb juba aegsasti mõelda, millist elukutset valida, sest see jääb talle ju kogu eluks. Inimene, kes alatasa vahetab töökohti ja elukutseid, teeb kahju nii endale kui ka ühiskonnale. Tublist tööinimesest aga peetakse igal pool lugu.

NSV Liidu moodustamise 50. aastapäev. 1972. aasta detsembris tähistas kogu Nõukogudemaa maailma esimese sotsialistliku liitriigi — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu 50. aastapäeva. Suure juubeli auks toimus üldrahvalik sotsialistlik võistlus. Nõukogudemaa töötajad võtsid oma kodumaa 50. sünnipäeva vastu uute töövõitudega. Üle kolme tuhande töökollektiivi autasustati väljapaistvate saavutuste eest juubeliaumärgiga.

Eesti NSV-s said kõrge tunnustuse 46 kollektiivi. Paljudele ettevõtetele anti NSV Liidu 50. aastapäeva nimetus. Nende hulgas olid Eesti Soojuselektrijaam, Tallinna Ekskavaatoritehas, Tartu Näidissovhoos ja teised ettevõtted.

Juubelipidustuste kõrgpunktiks kujunes NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu ja Vene NFSV Ülemnõukogu ühine pidulik koosolek Kremli Kongresside Palees 1972. aasta lõpul. Pidustustele olid saabunud delegatsioonid paljudest välisriikidest.

Suure huviga kuulati NLKP Keskkomitee peasekretäri Leonid Iljitš Brežnevi ettekannet, milles anti põhjalik ülevaade meie liitriigi saavutustest 50 aasta jooksul.

«Pärast Nõukogude Liidu moodustamist möödunud aastate jooksul on meie kodumaa tööstuse kogutoodang kasvanud 320-kordseks,» ütles ettekandja. «Võidakse, tõsi küll, öelda, et võrdle-

mine 1922. aastaga ei ole iseloomulik, sest see oli sõjajärgse laose ja nälja aasta. Jah, see on tõsi. Ent siis võrreldem 1972. aastat sõjaeelse, 1940. aastaga, mil meie maa oli juba suuresti ületanud revolutsioonieelse taseme. Ainuüksi selle ajaga on Nõukogude Liidu tööstustoodang kasvanud 14-kordseks. Praegu toodab Nõukogude tööstus ühe kuuga rohkem, kui ta tootis kogu 1940. aasta jooksul.»

Samal ajavahemikul on elanikkonna sissetulekud kasvanud 4 korda, kaupade müük elanikkonnale aga suurenenud üle 7 korra.

Viimase poole sajandi jooksul on Nõukogude Liidus täielikult lahendatud rahvusküsimus. Kunagi mahajäänud ääremaad on muutunud arenenud tööstuse, põllumajanduse ja kultuuriga eesrindlikeks nõukogude vabariikideks. Eriti kiiresti on arenenud Kesk-Aasia liiduvabariigid. 50 aastaga suurenes Kasahstani tööstustoodang 600-kordseks, Tadžiki NSV-s rohkem kui 500-kordseks, Kirgiisi NSV-s rohkem kui 400-kordseks jne.

On välja kujunenud täiesti uus ajalooline inimeste ühendus — **nõukogude rahvas**. See on suur saavutus, mida võib võrrelda nii-suguste võitudega uue ühiskonna ehitamisel NSV Liidus, nagu industrialiseerimine, kollektiviseerimine ja kultuurirevolutsioon. Leninlik rahvaste sõprus on hindamatu vara, mida nõukogude inimesed hoiavad nagu silmatra.

«Poolsajandi jooksul läbikäidud tee sisendab meile kindlat veendumust meie partei, meie riigi, meie suurepärase rahva jõus,» ütles L. I. Brežnev. «Kui minevikus ei leidunud selliseid tõkkeid, mis oleksid peatanud meie võidukäigu sotsialismi suunas, siis nüüd, kus Nõukogude Liit on jõudnud sellistesse kõrgustesse nagu tänapäeval, ei suuda keegi ega miski meie teed tõkestada. Kõik see, mida on kavandanud Lenini partei, realiseeritakse kindlasti!»

● UUED SÕNAD.

üldine keskharidus
autorong
konveier

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Kui palju suurenes tööstus- ja põllumajandustoodang kaheksandal viisaastakul?
2. Jutusta rahva heaolu tõusust kaheksandal viisaastakul.
3. Millised on üheksanda viisaastaku põhiülesanded rahva heaolu tõusu, tööstuse ja põllumajanduse alal?
4. Jutusta nõukogude autotööstuse edusammudest.
5. Näita kaardil, kus asuvad uued suured autotehased.
6. Millised muudatused toimuvad tänapäeval hariduselus?
7. Milliste töövõitudega tähistas nõukogude rahvas NSV Liidu moodustamise 50. aastapäeva?
8. Kui palju on suurenenud meie maa tööstustoodang võrreldes:
  - a) 1922. aastaga;
  - b) 1940. aastaga?

Asenda väljendid teiste sõnadega.

Kongressi delegaadid, nõukogude rahva töövõidud, võeti kasutusele uued loodusrikkused, rahva heaolu ja kultuuritaseme tõus, üleminek üldisele keskharidusele, uute kütteainete tootmine, stipendiumide ja pensionide suurendamine, töökollektiiv, juubeliaumärk.

TÄIENDA VAT MATERJALI.

VIISKÜMMEND AASTAT NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKE VABARIHKIDE LIITU.

NLKP Keskkomitee peasekretäri seltsimees L. I. Brežnevi ettekandest Moskvast Kremli Kongresside Palees 21. detsembril 1972. aastal.

Juba peaaegu kaks aastat töötab nõukogude rahvas NLKP XXIV kongressi otsuste täitmisel. See kongress kavandas meie kodumaa majandusliku ja sotsiaalse progressi laialdase programmi. Kongressil seatud ülesanded on tohutu ulatusega ja väga keerukad. Asi seisab selles, et meie, kommunistid, oleme rahutu

rahvas. Me tahame teha võimalikult palju rahva elu parandamiseks, tema õnne nimel, ja teha seda võimalikult kiiresti. See on ilmselt meie partei üks iseärasusi.

Tema teine iseärasus on selles, et partei ei võitle ainult ise rahva huvide eest, vaid suudab sellele võitlusele innustada, endaga kaasa tõmmata kõige laiemaid rahvahulki. Rahvas vastab parteile suure aktiivsuse, massilise töösangarlusega.

Kommunismi ehitamine tõstab esile tõelisi töösangareid, inimesi, kes kehastavad meie nõukogulikku elulaadi. Nad näitavad kõrge teadlikkuse suurepärasest eeskujust, kommunistliku töösse suhtumise eeskujust.

Neid on tuhandeid, kümneid tuhandeid, miljoneid. Ei ole sellist kollektiivi, sellist rajooni, sellist vabariiki, kus ei ole tööeesrindlasi, kes oma tegudega toovad kuulsust meie isamaale. Nõukogude inimesed on uhked nende üle, austavad neid, joonduvad nende järgi.

* * *

Me ei ehita, seltsimehed, loodrite riiki, kus on piimajõed ja pudrumäed, vaid kõige organiseeritumat, kõige töökamat ühiskonda inimkonna ajaloos. Selles ühiskonnas hakkavad elama kõige töökamad ja kohusetundlikumad, organiseeritud ja teadlikud inimesed. Nii et meil on ees tohutu tähtsusega töö. Ilmselt võtab see palju aega, sest inimese psühholoogia kujuneb ümber hoopis aeglasemalt kui tema elu materiaalsed alused.

Kommunistide ja üldse kõigi meie ühiskonna teadlike kodanike suur eelis seisab selles, et nad mõistavad hästi ühiskondliku arengu mõtet ja suunda, näevad selgesti eesmärke, mis on endale seadnud meie maa, ja teed, mida mööda me edasi läheme.

* * *

Võimatu on üle hinnata seda panust inimkonna ajalukku, mille poole sajandi jooksul on andnud Lenini algatusel ja Kommunistliku Partei juhtimisel rajatud Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit. Seda, et NSV Liidus ehitati esmakordselt üles sotsialistlik ühiskond ja näidati esmakordselt praktikas, mis on tõeliselt võrdõiguslikud vennalikud suhted rahvaste vahel, mäletavad ja hindavad kahtlemata kõik rahvad kõigi aegade kestel.

Nüüd sammub Nõukogude Liit üha edasi.

Nõukogude Liit läheb vastu kommunismile.

MIS ON KamAZ?

Kõigepealt — niisugust märki kannab veoauto, mille kiirus on 80—90 kilomeetrit tunnis ning mis võtab peale üle 8 tonni, järelkärusid kasutades aga 12—20 tonni.

Kas selline auto on juba olemas?

On. Moskva konstruktorid on välja töötanud isegi terve KamAZ-ide perekonna. Nagu igas peres, on ka selles peres erinevaid omadusi, kuid põhinäitajad jäävad siiski ühesuguseks. Tegemist on autoga, mille omaduste kohta võiks tarvitada üht sõna — *nüüdisaegne* Kujutlegem autorongi, mille kaal on üle 20 tonni, kiirus umbes 85 km tunnis, ja me mõistame, millist tähelepanu nõuab juhilt tee jälgimine. KamAZ-il on seadmed, mis muidu vaikivad, aga väiksemagi kõrvalekaldumise puhul annavad hääre kas signaali või vilkuva tulukesega. Tavaliselt on autodel kaks pidurisüsteemi — käsi- ja jalgpidur. KamAZ-il on neid kolm. See viimane on juhust sõltumatu. Juhtub mootoris või kuskil mujal väiksemgi rike, siis süttib kontroll-lamp ja masin pidurdub...

1974. aastal tuleb juba tehase konveierilt esimene auto. Esimesele järgnevad paljud teised. Kindlasti on paljud meist näinud filmi, kus Togliatti tehastest tulevad autod katkematu vooluna. Ei ole enam kaugel aeg, kus niisuguse filmi võib teha ka KamAZ-ide tulekust.

UUS LINN.

Naberežnõje Tšelnõ, vana tatari asula, seisis aastasadu Kaama ääres, siin sünniti, elati ja surdi ning näis, nagu läheks suur elu siit vanadest majadest kaugelt mööda. Viimase kahe aasta jooksul aga on vist küll iga päev valmis saanud mõni uus ehitis — üheksa- või kahesteiskümnekorruseline maja, kauplus, kino, lasteaed. On kerkinud uus, igati moodne linn. Linna elanike arv on juba kuuekohaline.

Seega — on (tuleb!) auto KamAZ ja on paik, mida kohalikus keeles kutsutakse väga lühidalt. Samuti — KamAZ.

21. MIDA ÕPETAB MEILE AJALUGU.

Oleme jõudnud ajalooõpiku viimaste lehekülgedeni. Jääb teha veel lühike kokkuvõte.

Meie suure kodumaa rahvad on ajaloo vältel käinud läbi pika ja raske tee. Neil on tulnud korduvalt tagasi tõrjuda võõraste vallutajate kallaletunge. Sajandeid kestis töörahva võitlus mõisnike, hiljem kapitalistide ülekohtu vastu. Selles võitluses toetasid meie kodumaa rahvad üksteist. Kasvas ja tugevnes rahvaste sõprus ning koostöö. Ikka tihedamini liitusid meie maa rahvad suure vene rahva ümber.

Ajalugu õpetab, et ühine võitlus, ühised elulised huvid ja eesmärgid koondasid meie kodumaa rahvaid minevikus ja ühendavad neid veelgi enam tänapäeval.

Käesoleva sajandi alguses loodi V. I. Lenini algatusel Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei, praegune Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei. Partei ja V. I. Lenini juhtimisel kukutas Venemaa töörahvas 1917. aasta oktoobrikuul vihatud mõisnike ja kapitalistide võimu ning rajas töörahva riigi. Võimult tõugatud rõhujad, keda toetasid kapitalistlikud välisriigid, püüdsid sõjaga noort Nõukogude riiki hävitada. See ei läinud neil korda. Kodu-sõjas jäi võitjaks nõukogude rahvas.

Nendest aegadest on möödunud üle 55 aasta. 20 aastat sellest ajast on kulunud Nõukogudemaale pealesurutud sõdadeks ja sõjahaavade parandamiseks. Kõigile raskustele vaatamata muutus meie riik vaesest ja mahajäänud tsaari-Venemaast maailma kõige

eesrindlikumaks ja tugevamaks sotsialistlikuks riigiks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks.

Ajalugu õpetab, et sotsialistlik kord võimaldab rahvastel lühikese aja jooksul saavutada hiiglaslikke edusamme, et meie talupoegade ja tööliste sotsialistlik riik on eeskujuks kõigile maailma rahvastele.

Kodusõja käigus eraldati eesti rahvas Nõukogudemaa rahvaste perest. 21 aastat elas eesti töörahvas kodanluse võimu all. See oli raske aeg. Eesti tööliste ja talupoegade vabaduse ja õnnelikuma tuleviku nimel võitles Eestimaa Kommunistlik Partei. Kuigi Kommunistliku Partei tegevus oli keelatud ja tema ridadesse kuulumise eest karistati, ei suudetud revolutsioonilist liikumist Eestis maha suruda.

Ajaloo seaduspärase arenemise tulemusena kukutas eesti töörahvas 1940. aasta suvel kodanluse võimu. Eesti kuulutati nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks. 1940. aasta augustis võeti Eesti NSV vastu suure Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu.

Nõukogude korra tingimustes on meie vabariik saavutanud kõigil elualadel märkimisväärset edu.

Ajalugu õpetab, et ainult nõukogude korra tingimustes avanes eesti rahvale vaba ja avar arenemistee meie kodumaa rahvaste vennalikus ja võrdõiguslikus peres.

1941. aasta juunis tungis meie kodumaale kallale fašistlik Saksamaa. Algas nõukogude rahva Suur Isamaasõda, mis kestis neli aastat. Fašistlikud röövvalutajad löödi puruks.

Meie koduvabariik sai sõjas rängalt kannatada. Vennasvabariikide abiga parandas meie rahvas peagi sõjahaavad ning rajas arenenud tööstuse ja põllumajanduse.

Ajalugu näitab, et rahvaste sõprus on meie maa rikkuse üks peamisi põhjusi. Me peame kalliks Nõukogude Liidu kõigi rahvaste vennalikku sõprust ja koostööd.

Ajalugu õpetab, et meie edusammud on tingitud sotsialistliku korra olemusest ning Kommunistliku Partei targast juhtimisest.

Praegu suunab Kommunistlik Partei meie kodumaad kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele. Ajaloo seisukohalt on kommunismi rajamine lähema tuleviku küsimus. Praegused õpilased on homsed kommunistmiehitajad, kellele saab osaks elada ja töötada juba kommunistlikus ühiskonnas.

? VASTA KÜSIMUSTELE.

1. Mis ühendas meie kodumaa rahvaid minevikus?
2. Milliste võõraste vallutajate vastu on tulnud ajaloo vältel võidelda meie kodumaa rahvastel?
3. Mis ühendab Nõukogude Liidu rahvaid tänapäeval?
4. Millest on tingitud Nõukogude Liidu rahvaste suured edusammud?
5. Milline suur ülesanne seisab praegu meie maa rahvaste ees?

Jaota antud sõnad viide rühma. Jaotuse aluseks võta ühiskondlik kord.

Tööline, ori, sugukond, vabrikant, orjapidaja, kapitalist, klassideta ühiskond, «kõnelev tööriist», mõisnik, hallparun, moonakas, pärisori, talupoeg, teoorjus, feodaal, pärisorjus, vabapalgaline töö, talurahvasõda, streik, töötajate meeleavaldus, töö ühiskonna heaks, eraomand, klassivõitlus, üldrahvalik omand, kubjas, peremees, teenijatüdruk, palganatuke, algelised tööriistad, automaatseadmed, rikastumine tööliste töö arvel, rikastumine orjade töö arvel, käsitsitöö, vaba loov töö.

VÕORSÕNADE SELETUSI.

Ansambel — ühtse kunstilise kollektiivina esinev lauljate, tantsijate või näitlejate rühm. Ehituskunstis tähendab **ansambel** terviklikku hoonete rühma.

Automaat — isetöötav masin või aparaat (töötab inimese järelevalvel); **automatiseerima** — automaate kasutusele võtma.

Blokaad — linna või kindluse täielik sissepiiramine selleks, et sundida piiratuid alistuma.

Dzott — puust ja mullast ehitatud kinnine tulistuspunkt, mis kaitseb võitlejat kuulide ja mürsukildude eest.

Eskadrill — väiksem lennuväeüksus, mis koosneb 10—25 lennukist.

Evakueerimine — elanike ja ettevõtete ärasaatmine piirkonnast, mida ähvardab vaenlase kallaletung või mõni loodusõnnetus.

Garnison — mõnes kindluses või asulas olevate väeosade kogunimetus; kindlust kaitsev väeosa.

Kapitulatsioon — ühe sõdiva poole, väeüksuse või kindluse alistumine.

Koloonia — asumaa.

Kosmos — väljaspool Maad asuv maailmaruum koos kõigi taevakehadega.

Marssal — kõrgem sõjaväeline auaste.

Orbiit — tee, mida mööda taevakeha või kosmoselaev maailmaruumis liigub.

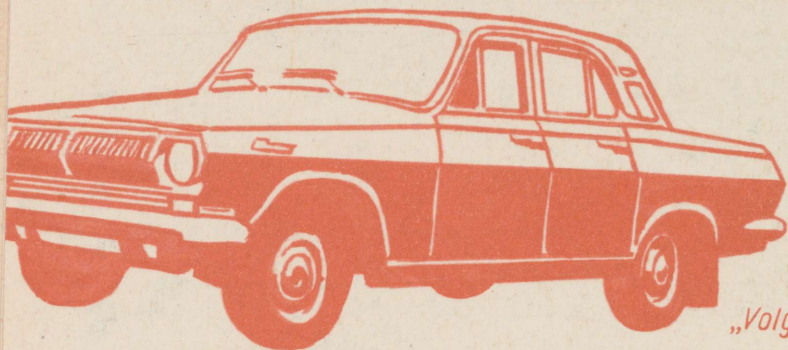
Tsiivilisik — eraisik (vastandina sõjaväelasele).

SISUKORD.

1.	Suure Isamaasõja algus	3
②	Eesti NSV langeb fašistliku ikke alla	8
3.	Vaenlane lüüakse tagasi	16
4.	Isamaasõda on kogu rahva sõda	21
5.	Stalingradi lahing	28
6.	Punaarmee Eesti laskurkorpus	34
7.	Nõukogudemaa vabaduse eest	38
8.	Nõukogude Eesti vabastamine	46
9.	1945. aasta — lõpliku võidu aasta	53
⑩	Suure Isamaasõja ja Teise maailmasõja lõpp	60
11.	Rahulik ülesehitustöö jätkub	65
12.	Eesti NSV pärast Suurt Isamaasõda	69
13.	Meie sotsialistlik põllumajandus	74
14.	Partei juhhib meid kommunismile	78
15.	Hariduse ja teaduse edusammud	85
16.	Kosmoseajastu koidik	92
17.	Maailm pärast Teist maailmasõda	99
18.	Meie oleme rahu poolt	104
19.	Meie vabariigi edusammud	110
20.	Partei poolt kavandatud teel	116
21.	Mida õpetab meie ajalugu	124
	Võõrsõnade seletusi	127

Хиллар Аугустович Паламетс, Хилья Антоновна Раук. История для VIII класса вспомогательной школы. На эстонском языке. Художник-оформитель Т. Ару. Иллюстратор В. Тыниссон. Издательство «Valgus», Таллин. Тоimetaja E. Kaarde. Kunstiline toimetaja B. Grodinski. Tehniline toimetaja K. Taruste. Korrektorid M. Maide ja M. Mölder. Laduda antud 25. VII 1973. Trükkida antud 15. XI 1973. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2, 60×90/16. Trükipoognaid 80. Arvestuspoognaid 6,72. Trükiarv 1000. MB-08954. Kirjastus «Valgus», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükkikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42. Tellimuse nr. 1403. Hind 15 kop.

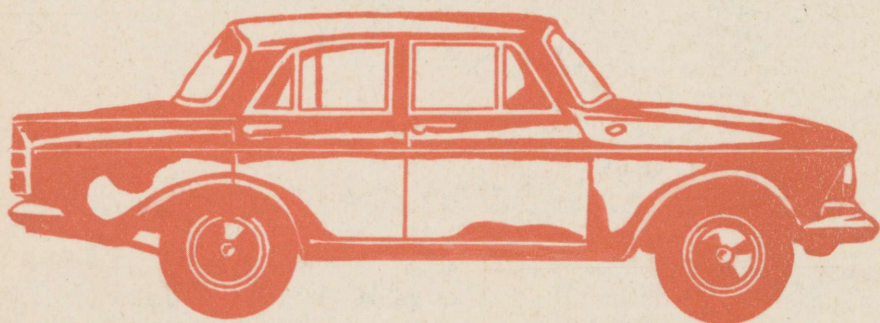

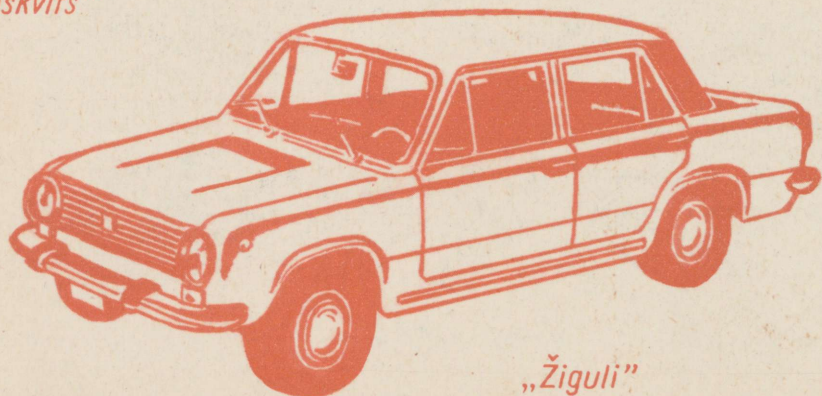
„Volga”

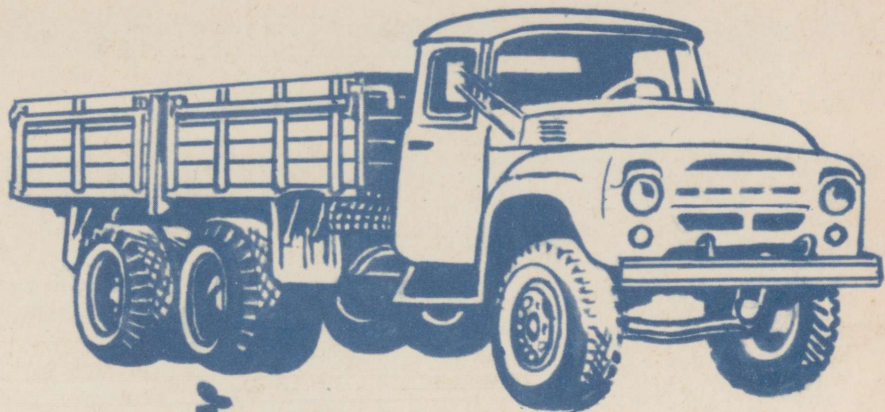
„Zaporožets”

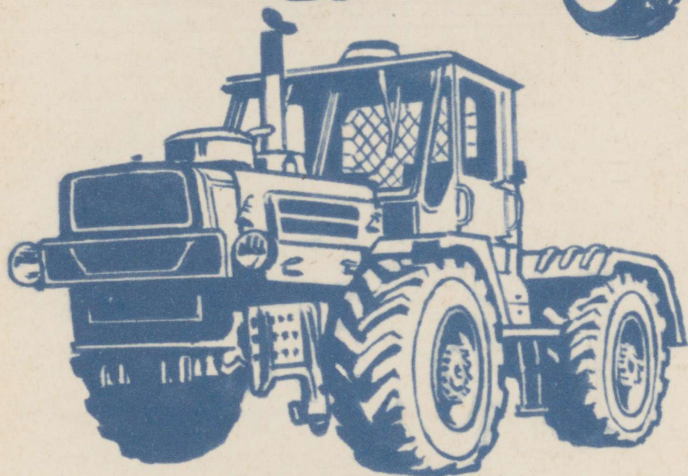
„Moskvitš”

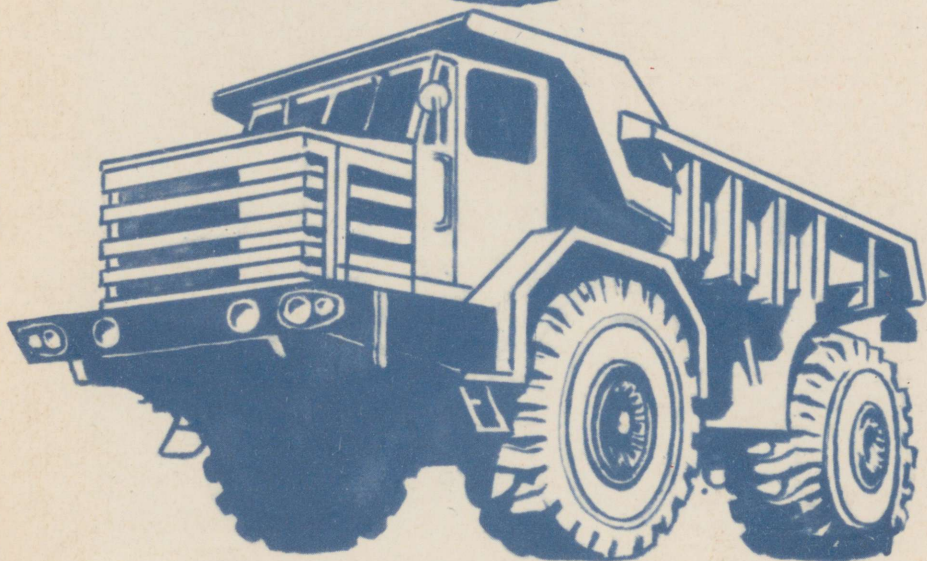
„Žiguli”

ZIL-133

Traktor
T-150

Kallur MOAZ-522

15 kop.

A

33627

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01124264 3